ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE ANALİZİ

Muhammet Mete Dirice

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Programı / İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ergül Han

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2018

ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE ANALİZİ

Muhammet Mete Dirice

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Programı / İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ergül Han

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Muhammet Mete DİRİCE' nin "Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünü Etkileyen Faktörler: Türkiye Analizi" başlıklı tezi 02/08/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca. İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi **oy birliğiyle / ~~oy çokluğuyla~~** olarak kabul edilmiştir.

Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Ergül HAN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayhan ARTAR	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serhat YAŞGÜL	

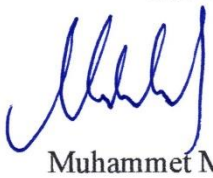
Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL

Enstitü Müdürü

İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu tezin bana ait özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

02/08/2018

Muhammet Mete DİRİCE

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı yapmamın sebebi orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin neden orta gelir tuzağı kısır döngüsü içine girdikleri, nasıl yüksek gelirli ülkelerin kişi başına düşen milli gelir düzeylerine çıkarak refah seviyelerini artırabilecekleri konusunun lisans düzeyinde eğitim görmekteyken ilgimi çekmesinden kaynaklanmaktadır.

Tez çalışmamda gerek planlama aşaması gerek araştırmalar konusunda yol göstermesi ve her zaman değerli bilgilerini benden esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Ergül Han'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca beni maddi manevi destekleyerek yanımda olan ve aynı şekilde tez çalışmam sırasında da sürekli yanımda olan anne ve babama sevgilerimi sunarım.

Muhammet Mete Dirice

Ağustos, 2018

ÖZ

ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE ANALİZİ

Muhammet Mete Dirice
Yüksek Lisans Tezi
İktisat Programı / Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ergül Han
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Orta gelirli ülkeler uzun dönemde ekonomik, sosyal ve siyasal istikrar olmadan sürdürülebilir büyüme sağlamakta zorluk çekebilirler. Bu durum çoğu orta gelir düzeyindeki ülkede kısır döngü haline alarak, kişi başına düşen milli gelirin belli bir aralıkta dalgalanması yani ekonomik büyümenin durağanlaşması sürecini doğurur. Bu durum ülkelerin refah seviyesinin ilerlemesinin önünde önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta gelir tuzağı ekonomik büyüme ve kalkınmanın bir sorunudur. Bundan dolayı öncelikle birinci bölümde ekonomik büyüme ve kalkınma konusu işlenerek, klasik ve geleneksel büyüme modellerinin dışında, yenilik ve teknoloji temalı büyüme modelleri ve görüşlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ülkelerin aralarındaki refah farklılıklarını daha iyi anlamak için uluslararası kabul görmüş refah göstergelerine yer verilmiş, ülkelerin gelir grupları tanımlanarak orta gelir tuzağı kavramı ve yaklaşımları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde orta gelir tuzağı kısır döngüsünün sebeplerine değinilerek bu tuzaktan çıkmayı zorlaştıran unsurlarla beraber çıkış için stratejilere yer verilmiştir.

Türkiye'de uzun dönem incelenirken büyüme oranının benzer eğilim içinde olduğu görülmekte ve belli bir dönem istikrar belli bir dönem istikrarsızlık içinde olduğu görülmektedir. Ekonomik şoklar ve krizlere aşırı duyarlı Türkiye'nin büyümesinin sıklıkla belirli bir düzeyden daha yukarıya çıkamaması Türkiye açısından orta gelir tuzağı kavramının değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini açığa vurmaktadır. Bundan dolayı istatistiksel veriler ve daha önce yapılmış çalışmalar ışığında dördüncü bölümde bu konu işlenmiştir.

Son bölümde orta gelir tuzağı kısır döngüsünü etkileyen faktörler ve Türkiye ekonomisinin hakkında genel değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağı riski üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Kısır Döngü, Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Büyüme, Gelişen Ekonomiler

ABSTRACT

FACTORS AFFECTING THE VICIOUS CYCLE OF MIDDLE INCOME TRAP: TURKEY ANALYSIS

Muhammet Mete Dirice
Master Thesis
Economics Programme / Economics Department
Thesis Advisor: Prof. Dr. Ergül Han
Maltepe University Social Sciences Institute, 2018

Middle-income countries may have difficulty in achieving sustainable growth without long-term economic, social and political stability. This creates a vicious circle in most middle-income countries and and the process of stagnation of economic growth. This is a important problem in the prosperity raising of these countries.

Middle income trap is an issue of economic growth and development. Therefore, the first chapter included theme of economic growth and development were studied with growth models and ideas with innovation and technology outside of classical and traditional growth models in study.

The second chapter included international prosperity indicators to understand the welfare differences between countries, the concepts and ideas of middle income trap has been explained by defining income groups of countries.

The reasons of the vicious cycle of middle income trap explained and factors that make it difficult to get rid of middle income trap with strategies for exit were included in third chapter.

The rate of growth seems to be similar while Turkey examining the long-term and in some periods it seems unstable, in some periods it seems stable. Middle income trap evaluation is necessary for Turkey becasuse Turkey's growth can't increase more than a certain level and Turkey’s economic to be overly very sensitive to economic shocks and crises. So, this topic has been processed with statistical data and previous studies in the fourth chapter.

In the last chapter, general assessment made about factors affecting the vicious cycle of middle income trap and Turkey's economy. Also, middle income trap risk of Turkey's economy has been evaluated and generated solution proposals.

Keywords: Middle Income Trap, Vicious Cycle, Turkey's Economy, Economic Growth, Developing Economies

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **İİ**
İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI ..... **İİİ**
TEŞEKKÜR ..... **İV**
ÖZ ..... **V**
ABSTRACT ..... **Vİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İX**
KISALTMALAR ..... **Xİİ**
TABLOLAR ..... **Xİİİ**
ŞEKİLLER ..... **XİV**
ÖZGEÇMİŞ ..... **XV**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK BÜYÜME OLGUSU VE YENİLİKÇİ GÖRÜŞLER **3**
1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı **3**
1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Arasındaki Farklar **4**
1.3. Ekonomik Büyümenin Hesaplanması **6**
1.3.1. Harcama Kalemlerinden (Talep Unsurlarından) Giderek 6
1.3.2. Sektörel Üretim Büyüklüklerinden Giderek 7
1.3.3. Üretim Faktörlerinin (Büyümenin Kaynaklarından) Giderek 7
1.4. Yenilik ve Teknoloji Temalı Büyüme Modelleri ve Görüşler **7**
1.4.1. Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım Görüşü 8
1.4.2. Solow'un Ekonomik Büyüme Görüşü 11
1.4.3. Arrow'un Yaparak Öğrenme Görüşü 12
1.4.4. İçsel Büyüme Modelleri 13
1.4.4.1. Romer'in Ar-Ge Modeli 13
1.4.4.2. Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli 16
1.4.4.3. Barro'nun Kamu Modeli 17
1.4.4.4. Rebelo'nun Ak Modeli 19
1.4.4.5. Yeni-Schumpeteryen Aghion ve Howitt'in Modeli 19

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI REFAH GÖSTERGELERİ VE ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMI 22

2.1. Uluslararası Refah Göstergeleri 22

2.1.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir 22

2.1.2. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) 23

2.1.3. Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı (G) 25

2.1.4. İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) 27

2.1.5. Küresel Rekabet Gücü Endeksi 29

2.2. Gelir Gruplarının Tanımlanması 31

2.2.1. Düşük Gelirli Ülkeler 32

2.2.2. Düşük Orta Gelirli Ülkeler 33

2.2.3. Yüksek Orta Gelirli Ülkeler 34

2.2.4. Yüksek Gelirli Ülkeler 35

2.3. Gelir Tuzağı 36

2.3.1. Yoksulluk Tuzağı Tanımı 37

2.3.2. Orta Gelir Tuzağı Tanımı 38

2.3.3. Orta Gelir Tuzağı Üzerine Bazı Yaklaşımlar 41

2.3.3.1. Kharas ve Kohli'nin Üretim Anlayışına Dayalı Yaklaşımı 41

2.3.3.2. Lin'in Karşılaştırmalı Üstünlük Takip ve Karşıtı Yaklaşımı 42

2.3.3.3. Tho'nun Kalkınma Anlayışına Dayalı Yaklaşımı 43

2.3.3.4. Ohno'nun Sanayileşmeyi Yakalama Yaklaşımı 45

2.3.3.5. Ampirik Yaklaşımlar 47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 48

3.1. Orta Gelir Tuzağının Sebepleri 48

3.1.1. Yetersiz Altyapı Yatırımları 49

3.1.2. Gelir Dağılımı Eşitsizliği 51

3.1.3. Düşük Rekabet Gücü ve Ücretler 54

3.1.4. Düşük Vasıflı Beşeri Sermaye 54

3.1.5. Kurumsal Faktörlerin Yetersizliği 55

3.1.6. Bilim ve Teknoloji Yetersizliği 57

3.1.7. Ar-Ge ve İnovasyon Faaliyetlerinin Yetersizliği 58

3.2. Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünden Çıkış Yolları 59
3.2.1. Ulusal Tasarruf Oranlarının Artırılması 60
3.2.2. Toplam Faktör Verimliliğinin Artırılması 61
3.2.3. Ar-Ge Yatırımlarının ve İnovasyon Kapasitesinin Artırılması 64
3.2.4. Beşeri Sermayenin Niteliğinin Geliştirilmesi 68
3.2.5. İş Gücü Piyasası Reformu 70
3.2.6. Fikri Mülkiyet ve Patent Haklarının Korunması 72
3.3. Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünü Etkileyen Diğer Unsurlar 74
3.3.1. Ekonomik Krizlerin Gelişmeyi Etkilemesi 74
3.3.2. Enflasyonun Etkileri 76
3.3.3. İstikrarsız Döviz Kuru 77
3.3.4. Dengesiz Nüfus Artışı 79
3.3.5. Tasarruf Paradoksu 81
3.4. Sanayinin Evriminin Son Basamağı "Sanayi 4.0" 82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜ 86
4.1. Türkiye'de Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyi 87
4.2. Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Düzeylerinin Değerlendirilmesi 92
4.3. Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının Düzeyleri 96
4.4. Türkiye'nin Üretim Yapısının Değerlendirilmesi 98
4.5. Türkiye'nin Refah Göstergeleri 104
4.6. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Türkiye Hakkında Görüşler 108
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 113
KAYNAKÇA 117

KISALTMALAR

ABD **:** Amerika Birleşik Devletleri

ADOSO : Adana Sanayi Odası

AR-GE **:** Araştırma ve Geliştirme

G **:** Gini Katsayısı

GSMH **:** Gayrisafi Milli Hasıla

GSYH **:** Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

IMF **:** International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu

İGE **:** İnsani Gelişme Endeksi

MÜSİAD **:** Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

OECD **:** Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

SAGP **:** Satın Alma Gücü Paritesi

TCMB **:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TFK **:** Tek Fiyat Kanunu

TFV **:** Toplam Faktör Verimliliği

TOBB **:** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK **:** Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP **:** United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

WEF **:** World Economic Forum - Dünya Ekonomik Forumu

TABLOLAR

Tablo 2.1. Küresel Rekabet Gücü Endeksi 29
Tablo 2.2. Düşük-Orta Gelir Düzeyinden Yüksek-Orta Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler 34
Tablo 2.3. Yüksek-Orta Gelir Düzeyinden Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler 36
Tablo 2.4. Dünya Bankasının Raporuna Göre Gelir Gruplarının Sınıflandırılması 41
Tablo 3.1. Gelir Grupları ve Büyümenin İvmesinin Beraber Değerlendirilmesi 48
Tablo 3.2. Sanayinin Evriminin Aşamaları 83
Tablo 3.3. Mevcut Fabrikalar ile Sanayi 4.0 Fabrikaları Karşılaştırılması 85
Tablo 4.1. Türkiye'nin Kişi Başına Gelirinin ABD ile Karşılaştırılması (1980-2017, cari $) 87
Tablo 4.2. Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri (1978-2016, cari $) 91
Tablo 4.3. Türkiye ile Ülke Gruplarının Tasarruf Harcamalarının Karşılaştırılması 94
Tablo 4.4. Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkelerin Üçlü Patent Sayılarının Karşılaştırılması (1985-2012) 97
Tablo 4.5. Türkiye'de Dönemlere Göre Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları ve Ortalama Büyüme Hızları 98
Tablo 4.6. Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin Kişi Başına Düşen İhracat Düzeyleri 103
Tablo 4.7. Türkiye'nin İGE Gelişimi ve Sıralaması (2001-2009) 105
Tablo 4.8. Türkiye'de İGE Bileşenlerinin Düzeyleri (2001-2009) 105
Tablo 4.9. Türkiye ve Dünya Bölgelerinde İGE Göstergeleri (2010) 106
Tablo 4.10. Küresel Rekabet Gücü Endeksi Türkiye ve İlk 10 (2016-2017) 107
Tablo 4.11. Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücü Endeksinin Hesaplanmasında Kullanılan Bileşenlerdeki Sıralaması (2015-2017) 107

ŞEKİLLER

Şekil 2.1. Lorenz Eğrisi 25
Şekil 2.2. Lorenz Eğrisi Üzerinden Gini Katsayısının Hesaplanması 26
Şekil 2.3. İnsani Gelişmişlik Endeksi 28
Şekil 2.4. Kişi Başına Gelirin Yıllara Göre Dünya Ortalaması 32
Şekil 2.5. Tho'ya Göre Ekonomilerin Gelişme Aşamalarının Grafiksel Gösterimi 44
Şekil 2.6. Ohno'ya Göre Sanayileşmeyi Yakalamanın Aşamaları 45
Şekil 3.1. Seçilmiş Yüksek Gelirli Ülkelerde Gini Katsayısının Dağılımı 53
Şekil 3.2. Seçilmiş Orta Gelirli Ülkelerde Gini Katsayısının Dağılımı 53
Şekil 3.3. Toplam Ar-Ge Harcamalarının Milli Gelire Oranı (%), Güney Kore ve Finlandiya Örneği 67
Şekil 3.4. 2000-2016 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Milli Gelir (cari $), Güney Kore ve Finlandiya Örneği 67
Şekil 3.5. Patentin Oluşum Süreci 72
Şekil 3.6. Tasarruf Paradoksu 81
Şekil 4.1. Türkiye'nin Dönemlere Göre Kişi Başına GSYH Ortalama Büyüme Hızı 86
Şekil 4.2. Türkiye'nin Kişi Başına Gelirinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması (1960-2015, cari $) 88
Şekil 4.3. Türkiye'de TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunun Değişimi 89
Şekil 4.4. Türkiye'nin SAGP ve Cari $ Cinsinden Kişi Başına Düşen Milli Gelirinin Karşılaştırılması 90
Şekil 4.5. Türkiye'nin Seçilmiş Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirlerinin Karşılaştırılması (1980-2016, Cari $) 91
Şekil 4.6. Türkiye'nin Toplam, Kamu ve Özel Tasarruf Oranları (1975-2011) 93
Şekil 4.7. Türkiye'de Konut Harcamaların Yatırım Harcamaları İçindeki Payı (%) 95
Şekil 4.8. Türkiye'nin Ar-Ge Harcamalarının Ülkeler Düzeyinde Karşılaştırılması 96
Şekil 4.9. Türkiye'de İmalat Sanayi, Tarım, Hizmetler Sektörünün GSYH İçindeki Payı (%) 99
Şekil 4.10. Türkiye'de Yıllara Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı 100
Şekil 4.11. Türkiye'nin Yıllara Göre İşsizlik Oranlarının Yüksek ve Orta Gelir Düzeyindeki Ülkelerin Ortalamasıyla Karşılaştırılması 100
Şekil 4.12. Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin İhracat ve İthalat Düzeyleri 102
Şekil 4.13. OECD Ülkelerinde Gini Katsayılarının Dağılımı 104
Şekil 4.14. Türkiye'nin Kişi Başına Gelir Sürecinin Tho'nun Grafiksel Orta Gelir Tuzağı Analizi ile Karşılaştırılması (1960-2015) 112

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet Mete DİRİCE

İktisat Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim Dalı*
Yüksek Lisans	2018	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bölümü
Lisans	2016	Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü (%30 İngilizce)
Lise	2009	Mustafa Saffet Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2016 - 2017	Memur. Akbank T.A.Ş.
2012-	Futbol Hakemi. Türkiye Futbol Federasyonu

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*
2013 -	Üye: Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemcileri Derneği

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	*Burs/Ödül*
2018	Maltepe Üniversitesi Yüksek Onur Öğrencisi

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Dirice, M. M. (2018). *Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünü Etkileyen Faktörler: Türkiye Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi. İstanbul.

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Üsküdar Cinsiyet: Erkek
Yabancı diller : İngilizce
E-posta : metedirice@gmail.com

GİRİŞ

1800'lü yıllarla birlikte Dünya daha önceki çağlarda olmuş değişimlerden farklı olarak, çok ciddi değişimler içine girmiştir. 19. yüzyıl ile başlayan yeni icat ve keşifler 20. yüzyıla önayak olmuş, modern çağın tohumları bu yıllardaki gelişmelerin ışığında atılmıştır.

İnsanlığın yönünü değiştirmiş, akıllı üretimin çağının ilk adımı olan sanayi devrimi ile birlikte, üretim kolu tarım merkezli olmaktan çıkmış, ekonomik serbestleşmenin etkisi ile sanayi üretimi hız kazanmıştır. Sanayi devrimi açık bir şekilde ham madde ihtiyacını doğurmuş, bu yeni coğrafi keşiflerin, yeni ticaret yollarının doğumunu ve özellikle iki Dünya savaşına neden olmuştur.

Krallıklar ve feodal düzenler 20. yüzyıl ile beraber yerlerini modern devletlere bırakmıştır. Bu durum firmaların sayısını gittikçe artırarak, yeni piyasa rekabet düzeyini anlamlı bir şekilde artırmıştır. Bununla beraber ülkeler arasında anlamlı şekilde gelir farklıları oluşmaya başlamıştır. Bu farklılar ile birlikte gelir düzeyleri bakımından ülkeler kendi aralarında yüksek gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler, az gelirli ülkeler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Orta gelir tuzağı kavramı özellikle büyüme ve kalkınma ile ilgilidir. İstikrarlı sürdürülebilir bir büyüme uzun dönemde yapısal reformlarla birleşince ülkelerin kalkınmasıyla sonuçlanmaktadır. Bazen ülkeler ekonomik, sosyal ve siyasal istikrar yakalayamadıkları için bu kalkınmayı gerçekleştiremezler ve ülkelerinin milli gelirleri belli bir düzeyde dalgalanarak sıkışıp kalır. Bu durum orta gelir düzeyine erişmiş bir ülkenin, yüksek gelirli ülkelerin gelir düzeyine çıkamaması (büyümenin durağanlaşması) halini aldıysa ve ayrıca bu durum uzun yıllar böyle ise (kısır döngü), literatür de bu durumu orta gelir tuzağı olarak tanımlandığını görmekteyiz. Ülkelerin gelişimi açısından bu kısır döngüyü kırmak gerekmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın esas amacı özellikle düşük gelir düzeyinden çıkarak orta gelir düzeyine gelen ülkelerin sürdürülebilir büyümeyi neden sağlayamayarak kalkınamadıklarına cevap aramak ve ayrıca orta gelir tuzağını etkileyen faktörleri belirleyerek Türkiye ekonomisini orta gelir tuzağı çerçevesinde değerlendirmektir.

Ülkeleri karşılaştırarak, aralarındaki refah farklılıkları tespit etmek için, ülkelerin bulundukları kalkınma düzeyinden daha üste çıkmalarını sağlamak ve yöntem belirlemek için ülkelerin gelir düzeyleri ölçülür. Bu bağlamda sadece gelir düzeyi çerçevesinde ülkeler arası karşılaştırma yapmak tek başına gerçekçi bir sonuç vermeyecektir. O halde diğer refah göstergeleriyle beraber bu konuyu değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.

Ekonomilerin dışa açılması ticari serbestleşmeyi beraberinde getirmiş uluslararası ticari sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu durum Dünya genelinde ekonomi pastasını büyütmüştür. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri yürüterek teknolojiyi kullanan ülkeler küresel rekabette öne geçerek pastadan daha fazla pay almaya başlamışlardır. Bu ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınmada büyük sıçrama gerçekleştirerek yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişmişlerdir. Bu sıçramayı gerçekleştiremeyen ülkeler pastadan daha az pay aldıklarından gelir grupları arasında refah farklılıkları giderek artmaktadır. Bu bağlamda orta gelir tuzağı kavramı son yıllarda çok fazla dikkat çeken konulardan birisidir. Çünkü yakın tarihte çok az orta gelirli ülke yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişmiştir. Tuzağın kısır döngüsüne giren ülkeler, özellikle mevcut yapısal ekonomik düzenleri ve üretim kapasiteleri ile bu durumu aşamazlar. Bu kısır döngüyü üretim alanında yapılacak yapısal reformlarla kırmaları gerekmektedir. Bu çerçevede orta gelir tuzağı kısır döngüsünün nedenlerini araştırarak onu etkileyen faktörleri belirlemek önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK BÜYÜME OLGUSU VE YENİLİKÇİ GÖRÜŞLER

1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, tüm Dünyada ülkelerin refah artışının temel belirteçlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber ekonomi politikalarının belirlenmesi ve başarı ölçütlerinin değerlendirilmesi için büyümenin hızlandırılması ve süreklilik kazanması temel amaç kabul edilir. Ekonomik büyüme, yıldan yıla üretim faktörleri kullanımının ya da bunların verimliliklerinin arttırılması yoluyla Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH'nın) ya da Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYH'nın) artmasıdır. Diğer bir deyişle, sürdürülebilir büyüme anlamında, verimlilik artışlarını esas alan, kişi başına düşen reel geliri arttıran faktör kullanımındaki sürekli artış olarak tanımlamak büyümenin temel anlamına vurgu yapmak daha gerçekçi olacaktır.

Değinildiği üzere, büyüme üretim kapasitesinin sermaye birikimi, istihdam artışı ve toplam verimlilik artışı olmak üç temel esasa göre belirlenmektedir. Kalkınmanın ilk aşamasında tarımdan sanayiye geçişte özellikle atıl işgücünün tarımdan sanayiye kayması ile artan istihdam artışı üretim kapasitesine artırmak istemiyle sermaye yatırımlarının artırılması büyümeyi hızlı ve olumlu yönde etkiler. Ancak ekonomiler belli bir gelir seviyesine ulaştıklarında, sermaye yatırımlarının artırımı ve istihdam artışı ile artık sürdürülebilir bağlamda bir büyüme gerçekleştiremezler. Burada önemli nokta çalışan başına katma değer artışı sağlanarak, verimlilik esaslı büyüme modelleri benimsemektedir. İktisatçılar gerçek büyümenin ancak ve ancak bu şekilde sağlanabileceğini belirtir (Gürsel ve Soybilgen, 2014, s. 1).

Tanınmış iktisatçı Alfred Amonn ekonomik büyümenin gövdelerini nüfus, işgücü ve diğer üretim faktörleri olarak tanımlamıştır. Bu faktörlerdeki artışlar ekonomik büyümeyi sağlayan yegâne unsurlardır. Ona göre bütün ülkelerin ekonomik büyümelerini ne düzeyde nasıl gerçekleştireceği bünyelerinde barındırdıkları doğal kaynakların, sermaye birikimlerinin, beşeri sermayelerinin ve teknoloji düzeylerinin durumuna, ayrıca miktarındaki ve kalitesindeki artışa bağlıdır. Ek olarak ekonomik büyüme sayısal olarak ölçülse de, büyümenin üzerine sayısal ifadelerle edilemeyen, sosyal-siyasal düzen, eğitim

sistemi, halkın ne kadar reformlara açık olduğu gibi birçok etkenler vardır (Aktaran Dündar, 2013, s. 47-48).

1.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Arasındaki Farklar

Birbirine yakın anlam taşıyan ve aynı bilim dalları içinde kullanılan bazı kelimeler vardır. İşte tam olarak burada İktisatta, ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları anlam olarak birbiri içine girmiş, fazlaca karıştırılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyüme daha çok kullanıldığı alana göre bir ülkenin veya bir sektörün veya bir ilin ekonomisi ile ilgili sayısal, yani nicel verilerindeki artıştır. Kısacası bir ülkenin milli gelirindeki artış bu cins bir artıştır. Ancak unutmamak gerekir ki kişi başına düşen milli gelirdeki sayısal artışlar, o ülkenin kalkınmışlık düzeyini, refah yansımasını ortaya koyamaz. Bazen rakamlar artar, ancak artan rakamlar kalkınmanın sağlıklı bir göstergesi olamaz. İktisatçılar burada birleştiği en doğru ifade ile açıklarsak; kalkınma yapısal bir sonuçtur.

Kalkınmadan bahsederken iktisatçılar genellikle az gelişmiş yoksul ülkelerden bahsetmektedirler. Kalkınma teorileri temelde bağımsızlığı yeni kazanmış bu yoksul ülkelerin en önemli serveti olan doğal kaynaklarını (ham madde) geliştirmek için ekonomi bilimcileri tarafından aldıkları tavsiyeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası 1950'li yıllardan itibaren bu tavsiyelerin kapsamı gittikçe genişlemiş, ekonomik dönüşümün nasıl gerçekleşeceği sorusu başlığı altında, tarım, sanayi, eğitim ve uluslararası ticarette doğruların nasıl bulunacağı konusunda cevaplar aranmıştır (Berber, 2011, s. 255).

Kalkınma, tek başına bir olgudan ziyade, bir süreçler bütünüdür. Bu süreç bütünü üretim verimliliğinin yükselmesi esaslı beşeri sermaye temalı yatırımların artması ve refah düzeyinin artması gibi konuların yanı sıra bütün iktisadi alanlarda yapısal değişimin sağlanmasını kapsar. Ek bir ifade ile gerçek bir kalkınmadan söz edebilmek için toplumlar incelenirken, modern tarıma geçiş, okur-yazarlığın durumu, eğitilmiş ve uzmanlaşmış işgücü, alt-üst yapıların gelişmişliği, tüm nüfusun sosyal güvenlik kapsaması altında olup olmaması, kültürel zenginliklerin korunması ve çevre bilincinin yerleştirilmesi gibi durumlar dikkate alınır. Yani rakamlarla ifade edemeyeceğimiz olguların bir bütün süreç içinde o ülke için değerlendirilmesi anlamı taşımaktadır.

Bir ülkede, bölgede, sektör de ve daha mikro düzeyde düşünürsek firmada ihtiyaçları karşılayacak olan araçlarda veya ürünlerdeki artışı büyüme olarak tanımlayabiliriz. Büyümeyi hesaplamanın en kolay yolu bir ekonominin ürettiği bütün değerlerin piyasa fiyatından karşılığını gösteren GSYH'da bir artış olup olmadığına bakmaktır. Burada dikkat edilecek yegâne unsur bir dönemden diğer döneme GSYH'daki değişim hesaplanırken reel bir artış olup olmadığını tespit etmektir. Buda ancak ve ancak fiyat artışlarından arındırılarak yapılan hesaplama ile olur. Rakamlarla artışını ifade edemeyeceğimiz konu ise kalkınmadır. Kalkınmayı yaşam standartlarının yükselmesi olarak tanımlayabiliriz. Daha açık bir ifade ile gelir, tüketim ve tasarruf gücü maddi tanımlarla beraber eğitim, sağlık, kaliteli yiyecek, su, sosyal haklar vs. gibi tanımlar yaşam standartları dediğimiz değerleri kapsamaktadır. Son yıllarda bunu ölçmek için, Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan insanı gelişmişlik endeksi kullanılmaktadır (Eğilmez, 2012).

Büyüme ve kalkınma kavramı farklı şeyler olsa da, birbirleriyle etkileşimi çok kuvvetlidir. Bu durum ekonomik büyüme ve kalkınmanın birinin diğerini mümkün kılan ardışık döngü şeklinde tanımlanabilir. Örnek verecek olursak bir ekonomi büyümüyorsa, gelirin artmaması söz konusudur. Gelir artmadan, refah artırıcı yatırımlardan, dönüşümlerden ve modernizasyondan yani kalkınmanın gerçekleşmesi için kaynak artışından söz edemeyiz. Artan refahla birlikte kalkınan bir ekonomi sonucunda ise üretim araçlarında verimlilik artışları ve beşeri sermaye kalitesinin artacağı söz konusu olacağından bundan sonraki büyümede de artış söz konusu olacaktır.

Literatür incelendiğinde büyümenin daha çok iktisat teorisinde yer aldığı, kalkınmanın ise daha çok iktisat politikasında yer aldığı göze çarpmaktadır. İnsanın rasyonel bir varlık olduğunu kabul edersek, insan hayatta kalmak için en az kendine yetecek kadar üretmek zorundadır. Bu bağlamda büyümenin gerçekleşmesi kendiliğinden ortaya çıkan endojen (içsel) faktörlerin etkisiyle var olan bir durum iken, kalkınma için yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek için exojen (dışsal) faktörlerin etkisi, yani dışarıdan bir müdahalenin gerekliliği söz konusudur. Ek olarak büyüme ve kalkınma kavramlarının daha çok kullanıldığı yerler de söz konusudur. Örneğin kalkınma kavramı fakir-yoksul ülkeler için kullanılırken, büyüme kavramı daha çok gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için iktisatçılar tarafından kullanılmaktadır. Bunun nedeni, fakir-yoksul ülkelerin öncelikle kalkınması gerekirken, zengin ülkelerin ise kalkınmayı gerçekleştirmiş olması

ve büyümeye ihtiyacının var olmasıdır. Ayrıca kalkınma makro bir süreç iken, büyüme hem makro hem mikro özellikleri içeren bir değerdir. Bu iki terimi kullanırken birbiri yerine kullanmak yanlış bir durumu ifade etmektedir. Örneğin, belli bir bölgenin, sektörün ya da firmanın büyümesinden bahsetmek doğru olurken, bir firmanın kalkınmasından bahsetmek yanlış bir ifade olur. Bu bağlamda kalkınma büyümeyi de içine alan geniş kapsamlı bir küme olarak ifade edilebilir (Berber, 2011, s. 11-12).

1.3. Ekonomik Büyümenin Hesaplanması

Büyüme hızı hesaplanırken GSYH ya da GSMH'nin yıllık (reel) artışı esas alınır ve daha sonra, özellikle teknik analizlerde bu büyümenin talep unsurları ya da üretim alanları (sektör) bazında kaynağına inilir. Büyüme hızının bu hesaplanış yöntemlerinde, ilgili dönemlerde yukarıda belirtilen artışları sağlayacak yatırımların üretim kapasitesindeki kantitatif ve kalitatif etkilerinden çok, iç ve dış talep koşullarına ya da sektörlerin kapasite kullanımına bağlı olarak, ilgili hasılanın gösterdiği değişme belirleyicidir.

GSMH belirli bir dönemde önceki döneme göre artış gösterdiyse ekonomik büyüme kaydetmiş demektir. Burada önemli olan üretilen malın fiyatı ve miktarıdır. Dikkat edilecek unsur burada ekonomik büyüme mal ve hizmet miktarındaki artışla ortaya çıkmışsa buna reel büyüme, fiyatlardaki artış sonucunda ortaya çıkmışsa nominal büyüme denir. Bu bağlamda refah artışının temel belirteci reel büyümedir.

1.3.1. Harcama Kalemlerinden (Talep Unsurlarından) Giderek

Harcama yöntemi ile Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) bir ülkede tüm nihai mal ve hizmetlere yönelen harcamaların toplamında oluşmaktadır. Kısaca GSMH şu kalemlerin toplamından oluşmaktadır.

(C) Tüketiciler tarafından yapılan harcamaların toplamı,

(I) Firmalar tarafından üretimde kullanılan fiziksel sermaye yatırımları toplamı (makine, teçhizat, fabrika binası vb.),

(G) Hükümet tarafından yapılan harcamaların toplamı (kamu harcamaları),

(IM) Ülke sakinlerinin diğer ülkelere yönelen harcamaların toplamı (ithalat),

(X) Diğer ülke sakinlerinin söz konusu ülkeye yönelen harcamalar toplamı (ihracat),

Eğer bir ülkede yapılan ihracat X ile ithalat IM birbirlerine eşit iseler o ülkede dış ticaret dengesi vardır. Eğer ihracat X ithalattan IM fazla ise dış ticaret fazlası, eğer ithalat IM ihracattan X fazla ise dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır. Bir ülkede üretilen fakat satılamayan ürünlerin toplamına stok yatırımı olarak isim verilir. Buna göre bir ülkede yapılan toplan harcama diğer bir deyişle toplam talep aşağıdaki fonksiyonla açıklanabilir:

$$Toplam\ Talep = Toplam\ Harcama(Y) = C + I + G + X - I \qquad (1.1)$$

(Adak, 2013, s. 1)

1.3.2. Sektörel Üretim Büyüklüklerinden Giderek

Yıldan yıla ekonomik büyüme hesaplanırken kullanılan yollardan birisi de ekonominin gövdesini oluşturan çeşitli sektörlerin ürettiği, ekonomiye kazandırdığı katma değerlerin hesaplanması yöntemidir. Üretim yönlü büyüme analizi olarak tanımlanan bu yöntemde özellikle tarım, hizmetler ve sanayi sektörleri temel başlığı altında ve bunların alt başlıkları olan sektörlerde yaratılan katma değerlerin yıldan yıla değişimi esas alınır.

1.3.3. Üretim Faktörlerinin (Büyümenin Kaynaklarından) Giderek

Üretim faktörleri yöntemi işgücü, sermaye stoku ve toplam faktör verimliliği (TFV) değişkenleri kullanılarak üretim düzeyindeki değişimleri, kısacası büyümeyi hesaplamak için kullanılır. Burada üç değişkeni açıklayacak olursak, sermaye stoku; bina, konut, yollar, barajlar gibi altyapı unsurlarının yanı sıra, yeni-eski teknolojileri içeren makine ve benzeri donanımları içeren yatırımlardır. İş gücü insanı temsil ederken, teknolojik gelişmelerle işgücü ve sermaye stoku dışında kalan ve bu iki faktörün etkileşiminden doğan her türlü değeri dikkati almak içinse toplam faktör verimliliği değişkeni tanımlanmıştır. En nihayetinde, herhangi bir dönem için bahsedilen üç değişken işgücü, sermaye stoku ve TFV içindeki değişimler hesaplanarak büyümeye ulaşılabilmektedir.

1.4. Yenilik ve Teknoloji Temalı Büyüme Modelleri ve Görüşler

Teknolojik gelişme üretimde yeni yöntemler geliştirilmesi, yeni ürünler üretilmesi, yeni organizasyonların ortaya çıkarılması, pazarlama ve yönetim

tekniklerindeki gelişmeler şeklinde olabilir. Bu bağlamda var olan bilgi ve tekniklerin genişleyerek değişik üretim birimlerinde kullanılması, makro olarak bir teknolojik gelişme olmamak ile birlikte eğer bu ilk defa kullanılacak ise o açıdan bir teknolojik gelişme olarak kabul edilebilir. Teknoloji üretmeden başka yerden teknoloji ithal etmek ise o ülke açısından bir teknolojik gelişme kabul edilebilir. Bununla beraber mevcut teknikte değişme, yani aynı miktar ürün üretmek için farklı sermaye-işgücü oranının seçilmesi teknolojik gelişme olarak kabul etmek doğru değildir. Açık bir ifade ile teknolojik gelişme ancak Ar-Ge çalışmaları, yaparak öğrenme, teknoloji transferi ve ülkelerin eğitim ve teknoloji politikaları gibi yollar ile sağlanabilir (Demir ve Üzümcü, 2003, s. 21).

Yenilik ve teknoloji ekonomik büyüme için oldukça önemlidir. Rivera-Batiz ve Romer (1991a; 1991b) bu durumu şöyle örneklendirmiştir; birbirine yakın ve benzer gelişmişlik düzeyine sahip iki ülke arasındaki ticaret ve bilgi akışı engellendiğini varsayalım. Her ülkenin yenilikçi girişimcileri aynı yeniliği yapabilmek için ayrı ayrı benzer Ar-Ge faaliyetleri yapacağı için yenilikten daha ödül alınır dolayısıyla teknolojik gelişme yavaşlar hatta daha çok kişi yenilikçi olarak faaliyette olmasına rağmen fırsatlar azalır. Eğer bu iki ülke arasında bilgi akışı tam anlamıyla sağlanırsa yani bilgiye erişim kolaylaşırsa birinin yaptığı Ar-Ge faaliyetlerini diğer ülke yapmayacak yoğunluğunu başka araştırmalara verecektir. Bu durumu Dünya ölçeğinde düşünürsek kaynak tasarrufu sağlanır ve çok çeşitli Ar-Ge olanakları sayesinde daha çok teknolojik gelişme ve yenilik sayesinde kalkınma sağlanacaktır.

1.4.1. Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım Görüşü

Schumpeter 1883-1950 yılları arasında yaşamış Avusturyalı iktisatçıdır. İktisadi gelişme soruna mevcut değerlendirmelerden farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak konuya derinlik kazandırmıştır.

Schumpeter bireyin hareketlerine karar verirken genellikle alışılmış durumlara göre davrandığını ve yeni bir durum ile karşılaştığında çevresi tarafından şekillenen bir değer yapısı temelinde karar verdiğini savunur. Bu değer sistemi kültürel etkileşimler sonucu meydana gelir ve ayrıca birey eylemin faydasını bu değer sistemine göre değerlendirir (Whelan ve O'Gorman, 2007, s. 82). Schumpeter herhangi bir zamanda ortaya çıkan yeni şartlar sonucu bireyin yeni değerlendirmelere mecbur kaldığını savunur.

Eğer benzer durumlarla sık sık karşılaşılırsa benzer kararlar bir alışkanlık eylemi haline gelir. Bu alışkanlıklar bireyin günlük ekonomik etkinliklerine temel olmaktadır (Schumpeter, 1934, s. 80).

Yeniliklerin ortaya çıkması içsel faktör olarak bireyin bakışına bağlıdır. Schumpeter bundan dolayıdır ki ona göre ihtiyaç duyulan şey girişimcilerin analizi veya girişimcilerin ekonomik davranışı ve en sonunda faaliyetlerini gerçekleştirmeye olanak sağlayan sosyal şartların doğasının irdelenmesidir (Schumpeter, 1934, s. 106). Bununla beraber Schumpeter'in temel yaklaşımı bu sistemi bozan tek faktörün yenilikler olduğu ve ayrıca bunun ekonomik yapı üzerinde önemli etkiye sahip olduğudur (Aktaran Basılgan, 2011, s. 39). Schumpeter'e göre işte bu değişim mekanizmasının esası olan yenilikleri yaratan faktör girişimcilerin hareketleridir.

Schumpeter yenilik ve icat kavramına değişik bir açıdan bakmıştır. Ona göre kalkınmanın gelişmenin öncü faktörü mucit değil, yenilikçidir. Mucitlerin yaptıkları icatlar sadece birer prototiptirler ve piyasaya giriş öncesi daha efektif olmamış düşünsel kavramlardan ibarettir. Yenilik ise mucidin prototipinin somutlaştırılarak fiilen üretim sürecinden geçerek piyasaya sürüldüğü halidir. Daha açık bir ifade ile piyasada pazarlanma aşamasına gelebilen icatlar yenilikleri oluşturarak ekonomide gelişmenin yani kalkınmanın motoru konumuna gelebilecektir (Schumpeter, 1997, s. 17)

Schumpeter ile asıl özdeşleşen anlayış yenilikçi girişimci ve onun neden olduğunu yaratıcı yıkım kavramıdır. Schumpeter'e göre yeniliklerin ekonomik statükoyu yıkan girişimcinin merkezi rolüne vurgulama yönü vardır. Bu bağlamda girişimci yenilikler yaratarak mevcut ekonomideki dengeyi bozarak endüstriyel dinamikleri harekete geçirerek ekonomik gelişmeye neden olur (Aktaran Basılgan, 2011, s. 42).

Kapitalizm kendine has sürekli değişen ekonomik bir metottur ve hiçbir zaman durağan bir durum göstermez. Niteliği bakımından gelişen kapitalizm yalnızca, ekonomik ve sosyal düzeninin sürekli değişerek akmasından kaynaklanan bununla beraber ekonomik verilerini de etkileyerek değiştirmesinden ileri gelmektedir. Şüphesiz savaşlar, ihtilaller gibi faktörlerde ekonomide değişimlere sebebiyet verir ancak bütün bunlar harekete geçirici bir motor olma özelliğinde değildir. Ayrıca ekonomik düzenin gelişimci tarafı nüfusun otomatik olarak artmasına, sermayenin aynı şekilde çoğalmasına veya para sistemlerindeki kaprislere de bağlı olmamaktadır. Bu faktörler ekonomik düzenin

gelişmesi değişmesi için sebepleri teşkil etmez, sadece şartlarını oluşturur. Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve sürekli bunu devam ettiren aslında kapitalist teşebbüs tarafından yaratılan yeni tüketim unsurları, yeni üretim metotları, yeni pazarlar-piyasalar ve yeni ekonomik örgütlenmelerin çeşitleridir. Örnek verecek olursak 1760-1940 yılları arasında bir işçinin bütçesi yalnızca mal çeşitliliği bakımından büyümemiş aynı zamanda kalite bakımından değişimlere uğrayarak yükselmiştir. Ayrıca tipik bir çiftliğin üretken mekanizması, tarım aletlerinden şekillerine kadar daha modern makine tarımına ulaşmıştır. Metal sanayinde üretken mekanizmanın kömür fırınından yüksek fırına kadar değişime uğramış, enerji sektöründe su değirmeni yerini modern türbinlere bırakmış, ulaştırma da posta arabaları yerine uçaklara bırakmıştır. Yeni pazarların oluşması ile dış piyasaların açılması el sanatları atölyelerinden yoğun ve büyük işletmelere geçiş olmuştur. Kapitalist sistemin içindeki ihtilal durmadan yorulmadan sürekli yenileme havasında olmakta bütün bu elemanlar sürekli eski faktörleri yok ederek, yenilerini üretmektedir. Bu durum "yaratıcı yıkımla gelişim" olarak kapitalizmin esas temelidir. Sonuçta her kapitalist teşebbüs er ya da geç bu gelişime uymak durumundadır. Bu durumda kapitalist gerçekte rekabetin tipi değil, bir ürünün ortaya çıkması bir tekniğin kaynağın yeni bir organizasyonun şeklinin doğması, masraf ve kalite bakımından kesin bir üstünlüğe dayanan (yalnızca kâr hadleriyle marjinal üretim değil) firmaların bütün varlıklarına ve temellerine hücum eden bir yeni doğuş önemlidir. Bu durum rekabette sürekli bir baskı unsuru olarak hazırda beklemekte, firmaların kendi sahalarında rakipsiz olsalar dahi, tam rekabette yer alan bir tutuma onları itmektedir (Schumpeter, 1981, s.143-147).

Tam istihdamdaki bir ekonomide tekrar yatırım yapılması için yatırımı gerçekleştirecek girişimcinin mevcut kaynaklarını öncelikle piyasadan çekmesi ile mümkündür. Yenilik yapmak isteyen girişimci finans sektöründen elde ettiği kaynaklarla gerekli gördüğü yatırım sürecine girerek üretim faktörlerini kendisine çekebilmektedir. Girişimci bunu yaparken değişimi somut kılabilmek için istihdam edeceği üretim faktörlerine mevcut fiyat veya ücretlerden daha fazla ödemede bulunacaktır. Bu bağlamda mevcut ekonomik denge değişmekte yeni ve genişleyici efektif bir süreç başlayacaktır. Değişen bozulan bu denge bir süre sonra yeni dengenin oluşmasıyla son bulacaktır. İşte bu duruma yaratıcı yıkım süreci denmektedir. Bu süreç verimlilik kazançlarıyla beraber ekonomi için sadece kantitatif değil kalitatif kazançları da bünyesinde barındırır. Bundan dolayıdır ki ekonomik gelişmenin başlıca faktörlerinden

biridir. Bu bilgiler ışığında yeniliğin eskittiği rekabet gücünü kaybetmiş iş modellerini kamusal politikalarla ayakta tutmaya çalışmanın yani yaratıcı yıkım sürecinin önüne geçmeye çalışmanın uzun vadede ekonomik büyümeye zarar vereceğini unutmamak gerekir (Aktaran İçke, 2014, s. 20-21).

Kısacası yaratıcı yıkım sürecü kaçınılmazdır. Bu bağlamda yaratılan icatlar girişimci tarafından üretim sürecine girerek piyasada var olan mevcut ürünleri eskitecek ve en sonunda yok edecektir. Piyasada varlığını kanıtlayan yeni ürünler, yeni pazarlar açacaktır. Kalkınma ve gelişme bu dinamikte gerçekleşecektir. Temelde Schumpeter bir icadın bileşenlerinin ne kadar teknoloji içermesinden çok onun ne kadar efektif oluşuna, piyasada değişiklik yaratma kabiliyetine vurgu yapmıştır. Burada şunu unutmamak gerekir ki Schumpeter mucit ve icadın önemini yok saymaz sadece asıl öncünün yenilikçi yani girişimci olduğunu savunur.

1.4.2. Solow'un Ekonomik Büyüme Görüşü

Neoklasik büyüme modelinin en ünlü temsilcisi Robert. M. Solow'dur. Solow 1956 ve 1957 yıllarında yaptığı "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı" (A Contribution to the Theory of Economic Growth) ve "Teknik Değişim ve Bütüncül Üretim Fonksiyonu" (Technical Change and the Aggregate Production Function) adlı çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Solow teknolojik gelişmeyi büyüme modelleme sürecine ilk dahil eden kişi olması sebebiyle önemlidir (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 34-35).

Solow teknolojiyi ekonomiye kolay uyum sağlayan bağımsız bir etken olarak düşünür. Bu bağlamda teknoloji ne kadar fazla geliştirilebilirse emeğin verimliliğini artırdığını savunur. Bu teknolojik gelişme üretimde bir anlamlı sıçrayışla beraber büyümeyi tetikleyebileceği ve bu sıçrayış sonucunda çıktı artışlarının hem tasarruf hem de yatırımları artırarak büyümeyi daha da artırabileceğini belirtir. İş gücü ve sermaye artışı dışında kalan bu ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmı "Solow Artığı" kabul edilmiştir. Solow bu ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmının teknolojik gelişme ile açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin temel kaynağının teknolojik gelişme olduğunu ileri sürmüştür (Aktaran Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 35).

$Y(t) = f[K(t), L(t), T(t)]$ *(1.2)*

Y(t): t anındaki çıktı

K(t): fiziki sermaye

L(t): emek

T(t): teknoloji

(Aslan & Yılmaz, 2015, s. 21)

Bu denkleme göre üretim (çıktı), bu girdilerin artan fonksiyonu konumundadır. Sermaye (K), işgücü (T) düzeyinde üretim ise teknoloji (T) yoluyla artış göstermektedir.

Temelde neoklasik büyüme görüşüne göre teknoloji bir artık olarak görülür. Bu durum bu modelin büyümedeki analizinin yeterince anlaşılmamasına yol açmıştır. Solow ise bu durumu açıklarken, teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeye etkisinin yatırımlar yoluyla olacağını belirtmiş ve bu bağlamda yatırım olmadan yenilik olmayacağını ileri sürerek bu anlaşılmazlığı çözmek istemiştir (Jones, 1998, s. 141).

1.4.3. Arrow'un Yaparak Öğrenme Görüşü

İçsel büyümenin kaynakları ele alınırken genellikle iki temel yaklaşım esas alınır. İlk yaklaşımı ele alırsak büyümenin kaynağı üretim sürecinde meydana gelen ölçeğe göre artan getirilerdir. Bu devamında üretimde dışsal tasarruflar yaratır. Örneklendirecek olursak Arrow, bir firmanın üretimde yaparak öğrenme nedeniyle ortaya çıkan artış, diğer tüm firmalarda da sermayenin verimliliğini artırmaktadır. Arrow bilgi edinmeyi öğrenmek olarak tarif etmiştir. Burada öğrenmeyi deneyimin getirdiği bir çıktı olduğunu ve sadece bir problemi çözme çabasıyla meydana geldiğini daha açık bir ifade ile sadece bir faaliyet sonucunda meydana geldiğini savunmuştur (Aktaran Türker, 2009, s. 88).

Arrow'un büyüme yaklaşımında her buluş tüm ekonomiye hızlı bir biçimde yayılır. Bunun nedeni olarak Arrow teknolojinin rekabetçi mal olmamasını göstermiştir. Ancak buluşların ekonominin tamamına yayılmasının zaman alması yavaş gerçekleşmesi ve ayrıca buluşların Ar-Ge sektörünün bir ürünü haline dönüşmesi ekonomiyi tam rekabet

düzeyi yerine aksak rekabetin geçerli olduğu bir düzene dönüştürecektir (Ateş, 1998, s. 9-10).

Teknolojik gelişmelerin bir kısmı yatırıma dönüşmeden de çıkabilir. Bu bağlamda teknolojik gelişmeleri eğitim, araştırma, organizasyon ve yönetim yoluyla emeğin verimliliğini artırmak olarak düşünebiliriz. Arrow'un geliştirdiği ekonomide yaparak öğrenme modeli yatırıma dönüştürülmeyen teknolojik değişme ve gelişmelere iyi bir örnektir. Buna göre yaparak öğrenme modeline göre öğrenme deneyimlenen bir olgudur ve onun ürünü olarak karşımıza çıkar. Daha açık bir ifade ile öğrenme ile tekrarlamalar sıkı sıkı bağlıdır. Kalkınma literatüründe "Horndal Etkisi" bu durumu bize açıklamaktadır. Bu bağlamda İşveç'te Horndal demir işletmelerinde 15 yıllık uzun bir zaman diliminde hiç yatırım yapılmadığı halde üstelik üretim yöntemlerinde hiçbir önemli değişiklik meydana gelmediği halde üretimin %30 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Köklü sanayi kuruluşlarında hemen hepsinde gözlemlenebilecek bu durum deneyimle gelen öğrenmenin nasıl teknolojik gelişmeye de katkı verdiğini göstermektedir (Han ve Kaya, 2007, s. 65-66).

Sonuç olarak Arrow kendi zamanında ekonomik büyümeye farklı ve önemli bir bakış açısı katarak sonraki yıllardaki iktisadi büyüme teorilerini etkilemiştir. "Yaparak Öğrenme" diye tarif edilen bu görüş birtakım üretim sektörlerinde zaman ilerleyip üretim sürdükçe deneyimin yani öğrenmenin katkısıyla maliyetlerin azalarak kalitenin yükseldiğini ayrıca giderek üretim sürecinin hızlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla verimlilik artmaktadır.

1.4.4. İçsel Büyüme Modelleri

1.4.4.1. Romer'in Ar-Ge Modeli

Neoklasik büyüme tasarruflardaki artışın geçici bir büyümeye sebep olduğu modeldir. Ona ait üretim fonksiyonlarının yapısı gereği sermayeye göre azalan getiriyi varsayar ve ekonomik büyümeyi dışsal teknolojik gelişmeye atfetmektedir. Bunun sonucunda da ekonomiler durağan bir düzeye eriştikten sonra ekonomik büyüme adına tavsiye edilecek herhangi bir ekonomi politikası yaratılamamaktadır. Neoklasik büyüme modelinin bu kısır yapısı nedeniyle üretim fonksiyonunun azalan getiri ve teknoloji dışsallığı ekonomi bilimcileri tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir ve terkedilmiştir.

Romer, Solow' daki azalan verimler kanunu terk ederek ve teknolojiyi içsel kabul etmiştir. Arrow'un "Yaparak Öğrenme" modelini temel alarak teknik bilgi ve becerinin yatırım ile üretim sürecinin içerisinde doğduğunu varsayar. Bu teknik bilgi ve beceri bundan sonraki yatırım ile üretim süreçlerinde maliyet yaratmayan girdi olarak kullanılır. Bu durumda yeni üretimde daha düşük maliyetle daha yüksek kaliteli ürün üretilebileceğini gösterir.

Romer modelinde büyümeyi kârlarını en üste çıkarmayı hedefleyen firmaların yatırım kararlarından doğan teknolojik gelişme ile olduğunu savunur. Burada teknoloji geleneksel bir mal olmamakla birlikte kamusal bir malda değildir. Teknoloji rekabete konu olmayan ve kısmen dışsal niteliktedir. Bu modele göre:

- Beşeri sermaye stoku büyüme oranını belirler.
- Ekonomi dengede iken Ar-Ge sektörüne ayırılan sermaye miktarı çok küçüktür.
- Dünya ekonomisinde ekonomik bütünleşmeye gitmek büyüme oranını artırmaktadır.
- Ekonomilerin sadece büyük nüfusa sahip olmaları ekonomik büyüme için yeterli olmamaktadır.

(Ateş, 1998, s. 26)

Romer modelini kurarken teknolojik gelişmeyi büyümenin temel unsuru kabul etmiştir. Teknolojik gelişme ekonomide yatırımcıları daha sermaye birikimine yönlendirir ve işgücü başına düşen üretimin artmasına katkı sağlar. Ayrıca teknolojik gelişme ekonomik karar birimlerinin girişimleri sonucu oluştuğundan piyasa teşviklerine duyarlıdır. Teknolojiyi içselleştiren unsurda bu teşvikler sonucu ortaya çıkan girişimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak tüm teknolojik gelişmelerin teşviklerin sonucu olduğunu söylemek doğru olmaz (Romer, 1990, s. 72). Bu bağlamda örneklendirecek olursak bilimsel ve teknolojik araştırmaların piyasa teşvikleriyle alakası olmadığıdır. Romer bu durumu açıklarken teknolojik gelişme girişimcilerin yeni bir bilgiyi piyasa değeri yaratabilecek yeni bir malın üretiminde kullanmasına bağlamıştır. Örneğin; elektromanyetizma akademik bir araştırma sonucu doğmuştur. Teknolojik bir gelişmedir. Ancak bu teknolojiyi kâr güdüsü ile hareket eden firmalar kasetçalar veya video oynatıcı üretiminde kullanarak piyasaya sürer. Buradaki malın üretimindeki bilgi bir kereye mahsus katlanılan maliyet oluşturur. Yeni maliyetler ve yıpranma

oluşturmadan yine yeniden kullanılabilir. Bu durum ilk defa yaratılacak teknoloji içinde geçerliliği korur. Yaratılacak teknolojinin maliyeti onu yaratmak için harcanan sabit maliyetle sınırlıdır (Ateş, 1998, s. 27).

Romer'in teknolojik gelişmeye bakışına değindikten sonra, modelin merkezini oluşturan Ar-Ge kavramının önemine vurgu yapmak gerekir. Model Ar-Ge faaliyetlerini esas alır. Ar-Ge sektöründe istihdam edilen beşeri sermaye ve bu sektörün ürünleri veya üretim teknikleri modelin çevresini belirlemektedir. Uzun dönemde sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için, Ar-Ge sektörüne bilim adamı, araştırmacı, teknik elemanlar gibi nitelikli işgücünün ekonomi tarafından aktarılmasına bağlıdır. Ar-Ge sektörüne tahsis edilen ve beşeri sermayeyi oluşturan bu girdiler ne kadar çoksa yeni bilgi ve teknolojilerin geliştirilmesi o kadar fazla olacaktır. Bunun sonucunda da ekonomide büyüme o ölçüde yüksek olacaktır. Romer kâr amaçlı Ar-Ge yatırımları yoluyla elde edilen yeni bilgiler ve sonucunda oluşan birikimlerin büyümede önemli rolü olduğunu savunmaktadır (Romer, 1990, s. 71).

Romer'in modelinde fiziki sermaye, emek, beşeri sermaye ve yaratıcı fikir (yeni tasarım) stoku olmak üzere dört temel girdi vardır. Model yalın halde ele alındığında üretim fonksiyonu:

$$Y = K^{a}(AL_{y})^{1-a} \qquad (1.3)$$

Bu fonksiyonda A - yaratıcı fikir stokunu (yeni tasarım), K - sermaye stokunu, L_y - emeği, Y - çıktıyı göstermektedir. Burada a, 0 ile 1 arasında yer alan bir parametredir. Verili teknoloji (A) için denklemde K ve L_y değişkenlerine göre sabit getiri özelliklerini taşımaktadır. A yaratıcı fikir olarak kabul edilip üretime girdiğinde ölçeğe göre artan getiri oluşturur. Yani üretim fonksiyonunda emek, sermaye ve yaratıcı fikir stoku ikiye katlandığında A'nın etkisiyle üretim iki kattan fazlaca artacaktır (Çelebioğlu, 2004, s. 170-171).

Ekonomik büyümenin sermaye birikimi ile tek başına sürdürülemeyeceğini savunan Romer, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracak unsurların inovasyon, bilgi ve teknolojik değişme olarak tanımlamıştır. Ekonomik büyümenin motoru olarak savunduğu girişimcilerin meydana getirdiği Ar-Ge sektörü teknolojide yaptığı değişimlerle bilgi birikiminin oluşumunun yegâne unsurudur. Bu bağlamda Romer literatüre Ar-Ge'nin verimlilik düzeyinin inovasyon sürecini doğrudan

etkilediğini ve onun üretimde çok önemli bir unsur olduğunu kazandırmıştır (Romer, 1990, s. 81).

1.4.4.2. Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli

Robert E. Lucas'ın 1988 yılında "iktisadi Kalkınma Mekanizmaları Üzerine" (On the Mechanics of Economic Development) isimli makalesi ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişkisini ortaya koyan ilk içsel büyüme modelidir. Lucas modelde büyümenin kaynağının beşeri sermaye olduğunu savunarak fiziki sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemeleri Neoklasik üretim fonksiyonuyla modelleyerek içsel büyüme anlayışına farklı bir anlayışla ele almıştır (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 36).

Lucas modelinde fiziksel ve beşeri sermaye olmak üzere iki türlü biriktirilebilen sermaye ele almaktadır. Beşeri sermayeyi bireyin kendi genel becerisi olarak yorumlamaktadır. Beşeri sermayeye "h(t)" sahip bir işçinin diğer işçilerden daha verimli olduğunu varsayıldığında, bireyin bugünkü zaman tercihlerinin gelecekteki beşeri sermaye düzeyini belirleyeceği savunulur. "h" beceri düzeyindeki bir işçinin zamanının "u(h)" kısmını bugünkü üretime ayırdığı düşünülürse, beşeri sermaye birikimi için "1-u(h)" kadar zamanı kalacaktır. Ayrıca bu anlayışta, bir bireyin kendi beşeri sermaye birikimi sonucunda yine kendi verimliliğindeki artış içsel bir etki olarak varsayılırken, bireyin kendi beşeri sermaye birikiminin diğer işçiler üzerinde yarattığı verimlilik artışı ise dışsal etki olarak varsayılır. Bu dışsal etki için diğer işçilerin beşeri sermaye biriktirmesi için zaman ayırmalarına gerek olmadan verimlilik artışına katkı sağlamaktadır. Modelde ekonomide toplam "N" kadar işçi olduğu ve bunların birbirine benzer olduğu varsayılmaktadır. Bu durum dikkate alınarak etkin işgücü:

$$N^e = uhN \qquad (1.4)$$

üretim fonksiyonu ise:

$$Y = AK(t)^{\beta}[u(t)h(t)N(t)]^{1-\beta}h_{\alpha}(t)^{y} \qquad (1.5)$$

olarak yazılır. "A" teknoloji seviyesi sabit varsayılır. Fonksiyonda yer alan "$h_a(t)^y$" ifadesi beşeri sermayenin bahsettiğimiz dışsal etkilerini göstermekte olup, modelin beşeri sermaye birikim denklemi:

$$h(t) = h(t)\delta[1 - u(t)] \qquad (1.6)$$

olarak tanımlanabilir. "[u(t)=1]" eşitliği olduğunda beşeri sermaye birikiminin olmadığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü bireylerin tercihleri bugünkü üretimi kapsamıştır ve eğitime zaman ayırmamışlardır. "[u(t)=0]" eşitliği olduğunda ise tam tersi durum söz konusu olmakta, bu durumda bireyler bugünkü üretimden vazgeçerek bütün zamanlarını eğitime ayırmıştır. "h(t)" burada "δ" gibi maksimum oranda artmaktadır. Yani bu iki uç durum arasında azalan getiriler geçerli değildir. Öte yandan beşeri sermaye birikiminin maliyeti bugünkü tüketimden vazgeçilmesi olduğundan dolayı, cari dönemde denge büyüme oranı etkin olamayabilir ve sonuçta refah olumsuz yönde etkilenebilir. Bu durumun yaşanmaması için devletin eğitimi sübvanse etmesi gerekmektedir (Yardımcı, 2006, s. 47-48).

Modelin önemli oluşunun bir diğer nedeni ekonomide dışsal etkiler olmasa bile sürdürülebilir büyümenin olabileceğidir. Daha açık bir ifade ile Lucas içsel etkilerin tek başına da verimlilik artışı sağlayarak teknolojik gelişmeyi besleyebileceğini varsayar. Ancak ekonomide dışsal etkilerin var olması yayılmaların güçlü olmasına neden olacağından sermaye birikimi daha fazla artacaktır (Yardımcı, 2006, s. 48).

Lucas temelde beşeri sermaye birikiminin önemine vurgu yapsa da esas amacın fiziksel sermaye birikimini artırmak olduğunu savunur. Böyle düşünmesinin nedeni en nihayetinde ekonomik büyümenin fiziksel sermaye birikimin artmasıyla olacağını varsaymasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bireylerin beşeri sermaye birikiminin artırılmak istenmesi temelde, bu bireylerin verimini artırarak ve daha fazla fiziksel sermaye birikimi elde etmek ile sonuçlanacaktır.

1.4.4.3. Barro'nun Kamu Modeli

Robert J. Barro (1990) "Basit Bir İçsel Büyüme Modelinde Kamu Harcaması" (Goverment Spending in a Simple Model of Endogenous Growth) adlı eserinde içsel büyüme modeline kamu harcamalarını ilave ederek verimli alanlara kamunun yapacağı yatırım ve harcamaların ekonomik büyümeyi artıracağını savunmuştur.

Özel sektörün kamu mallarını üretmede yetersiz olduğunu savunan Barro, hükümetlerin eğitim, altyapı yatırımları, iletişim-ulaşım ağlarını güçlendirilmesi, Ar-Ge faaliyetlerini yaygınlaştırması, teknoloji transferini kolaylaştırması ve mülkiyet haklarının korunması gibi sektörün etkinliğini artıracak faaliyetleri desteklemesi ve yürütmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda Barro vergilerle finanse edilen kamu

harcamalarının ekonomide üretim girdisi olarak kabul edilip, üretim-fayda fonksiyonlarına yapacağı etkileri analiz edilerek ekonomik büyümeyi etkilediğini ifade etmiştir (Barro, 1990, s. 104-106).

Ekonomik büyüme fonksiyonuna fiziksel sermaye ve yatırımlara ek olarak kamu harcamalarının dahil edilmesiyle:

$$Y = AK^{1-\alpha}G^{\alpha} \qquad (1.7)$$

elde edilir. Barro modelinde kamu tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin üretim faktörü olarak üretim fonksiyonuna dâhil edilir. Fonksiyonda kolaylık için emek çıkarılarak sermayeye dâhil edilip buna bağlı olduğu varsayılmıştır. Ek olarak yine kolaylık açısından hükümetin tek gelirinin vergiler, tek giderinin de kamu malı arzları olduğunu ve denk bütçenin geçerli olduğu varsayılmaktadır (Aktaran İnce, 2006, s. 56). Burada kamu harcamaları tamamlayıcı mal ve hizmetler yoluyla dışsallık yaratır. Oransal olarak vergilerden elde edilen gelirlerin cari kamu harcamaları karşılamasıyla kamu bütçesi dengelenir. Kamu malı arzları sermaye stokuna bağlandığı için model içsel bir büyüme yaklaşımına girer. Yatırımlar sermaye stokunu artırırken artan vergi gelirleri denk bütçe varsayımı altında kamu malı arzını artırmaktadır. Bu bağlamda özel yatırımlar ekonomiye iki yoldan katkı sağlamaktadır (İnce, 2006, s. 56).

Barro tam rekabet piyasası geçerli olduğu durumda ekonomik büyümeyi en üst düzeye çıkarmanın koşulunu GSYH içindeki kamu harcamaları payının, gerçekleşen kamusal hizmetler/GSYH oranına eşit olmasına bağlamıştır. Bu durum gerçekleştiği takdirde kamusal hizmetlere uygun düzeyde olarak Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik edilmesi olumlu olacaktır. Belirtilen denklik kurulamaz ve kamu harcamalarındaki artışlar vergi artışları ile sağlanırsa bu durum tasarrufların düşmesine neden olarak büyümeye olumsuzluk oluşturacaktır. Ayrıca mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yapılan harcamalar ise vergi oranlarının azalmasına neden olacaktır (Barro, 1990, s. 109-117).

Barro (1990) modelde temsili hanehalkı fayda fonksiyonunun ne üst düzeye çıkarmayı amaçlayan ve kâr amacı gütmeyen iyi niyetli bir hükümet, büyüme ve refah düzeyine olumlu katkı yapacakken, seçim endişesi taşımayan kendi faydasını gözeten bir hükümet büyümeyi ve refahı olumsuz yönde etkileyeceğini ileri sürmektedir (Aktaran Yener Ercan, 2000, s. 135).

1.4.4.4. Rebelo'nun Ak Modeli

Rebelo (1991) bu modelde, büyüme farklılıklarının oluşmasının nedeni olarak iktisat politikalarındaki farklılıkların etkisinin olacağını savunarak buna dayanan bir yaklaşım getirmiştir. Bu bağlamda ekonomilerin farklı büyüme hızlarına sahip olmaları önemli ölçüde uygulanan iktisat politikaların bir sonucu olduğunu ileri sürer. Örneğin gelir vergisi gibi politikalar fiziksel sermaye yatırımlarını düşürür. Bunun sonucunda sermaye birikim oranı düşer ve büyüme oranı azalmaktadır. Model Romer'in (1986) teknolojik gelişmeye dayalı içsel büyüme yaklaşımıyla ortak yanlar taşırken, esas itibariyle sabit getiri varsayımı altında durağan durum büyüme yaklaşımıyla kendini burada farklılaştırmaktadır (Ateş, 1998, s. 75).

Rebelo sermayenin azalan marjinal getirisini varsayımını kaldırarak, ekonomik büyümenin dışsal teknolojik gelişmenin olmadığı bir durumda bile uzun vadede sürdürülebileceğini savunarak bunu en basit biçimde gösteren model geliştirmiştir. AK modeli olarak tanımlanan bu görüş, Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından da benimsenmiştir. Üretim fonksiyonu:

$$Y = AK \qquad (1.8)$$

şeklinde yalın bir biçimde tanımlanmıştır. Burada sermaye faktörü ve çıktı arasında doğrusal olarak bir ilişki var olduğunu savunulur. Ayrıca modelin genel bir özelliği de "K" ile ifade edilen sermaye faktörü daha geniş bir biçimde ele alınarak beşeri sermaye faktörünü de kapsar (Yardımcı, 2006, s. 50).

Rebelo modelde ekonomik büyümeyi değerlendirirken, temelde Romer (1986) ve Lucas (1988) ile ters düşmeden iktisat politikalarının (vergi oranları, tasarruf oranları, fikri mülkiyet hakları) uzun vadede büyüme oranına etkisini göstermek istemiştir. Bu bağlamda model rekabetçi piyasa koşullarında ölçeğe göre sabit getirili teknolojik gelişmeyi esas alır. Ona göre vergileri artırmak ekonomik büyümeyi yavaşlatırken, tasarruf oranlarını artırmak büyüme oranını artıracaktır.

1.4.4.5. Yeni-Schumpeteryen Aghion ve Howitt'in Modeli

Aghion-Howitt büyüme modeline göre, büyüme araştırmalar sonucu meydana gelen kalite artırıcı inovasyonların rassal bir serisi olarak doğar. Yeni meydana gelen her inovasyon mevcut olan bir ürünün kalitesini artırır ancak yeni inovasyon oluşturmak için

yapılacak her araştırmanın başarılı olacağını kesin değildir. Her yeni inovasyon eski teknolojiyi geçersiz kılar, siler. Daha açık bir ifade ile yeni teknoloji ortaya çıktığında tüketiciler eski teknoloji ile üretilen ürünü tüketmezler. Bu bize Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" kavramını akla getirmektedir. Aghion-Howitt'in bu modeline Yeni Schumpeteryan büyüme modeli denmesinin nedeni de budur (Yıldırım, 2009, s. 263).

Modele göre piyasada araştırma ve üretim olarak iki sektör bulunmaktadır. Nihai mal üretimi için üretim sektörü, nihai malın üretimde kullanılan ara malı üretmek için de araştırma sektörü vardır. Ar-Ge faaliyetleri sonucu buluş ve yenilikler ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yenilikler kâr yapma güdüsüyle hareket eden firmaların, bir önceki yeniliklerinden elde ettikleri rantları ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda büyümenin motorunu yeni üretilen ürünlerin eskilerinin yerini alması oluşturmaktadır. Bunun nedeni Ar-Ge faaliyetleri sonucunda oluşan yenilikler pazara daha kaliteli ve yeni ürünler sunmasıdır. Eskiler yerini daha iyi olan yenilerin yerine bırakır. Bu bağlamda Aghion-Howitt (1992, 1998) politika yapıcılara Ar-Ge'yi bir araç olarak kullanmanın pozitif dışsallıklara neden olarak ekonomik büyümeyi artıracağı konusunda tavsiyede bulunur (Aktaran Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 39-40).

Araştırmalar sonucu bir inovasyon oluştuğunda, inovasyonu oluşturan sahibi ara malı sektöründe tekelci durumuna geçer. Tekelci ara malı sektörünün oluşumu araştırma sektöründeki rekabetçilik sonucu oluşan inovasyonlar sayesinde gerçekleşir. Bu modelde bir ülke inovasyon yaptığında ülkenin verimlilik düzeyi en ileri teknoloji düzeyinde olur üst sınırı belirler. Eğer ülke inovasyon yapmadan mevcut inovasyon düzeyinde kalırsa, inovasyon yapan ülkelerin teknolojisi ilerler. İnovasyon yapmayan ülkenin teknolojisi zaman içerisinde geri kalır. Bu bağlamda inovasyon gerçekleştiremeyen ülkelerin gerçekleştirenlere göre teknoloji sınırına uzaklıkları artar (Aktaran Yıldırım, 2009, s. 263).

Aghion-Howitt teknolojik yenilikleri içsel bir olgu olarak kabul eder. Bu modelin diğer içsel büyüme modellerinden farkı, dikey teknolojik yeniliklerin ürünler üzerinde kaliteyi artırıcı etkisinin olmasıdır. Modele göre Ar-Ge faaliyetleri sonucu oluşan yenilikler ve bu yeniliklerin ürün kalitesinde ardışık olarak gelişim göstermesi söz konusudur. Daha açık bir ifade ile dikey yenilik şeklindeki kalite geliştirme çabalarının temel özelliği rekabetçi Ar-Ge sektöründe teknolojik gelişimler sonucu oluşan yeniliğin veya buluşun mevcut teknolojiyi veya ürünü eskitir (Aghion & Howitt, Endogenous

Growth Theory, 1998, s. 53). Ancak Ar-Ge faaliyetleri sonucu ortaya çıkan bu teknolojik değişimlerin uyumu kolayca gerçekleşmez. Öncelikle yeni teknolojiler eskileriyle rekabet içine girer. Çoğunlukla galip gelirler ve eskilerinin yerine geçerler. Bu durum zaman alan bir süreçtir (Aghion ve Howitt, 1992, s. 324).

Aghion ve Howitt'e göre oluşan her teknolojinin kendinden sonraki her Ar-Ge faaliyeti ve bunun sonucunda oluşan her üründe etkisi katlanarak sürmektedir. Araştırmalar yeni ürünleri doğururken, doğan yeni ürünler bir sonraki araştırmayı kolaylaştırabilecektir. Birbiri üzerine ardışık bir durum söz konusudur. Bu bağlamda inovasyon için Ar-ge faaliyetleri ekonominin anahtarı olarak görülebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI REFAH GÖSTERGELERİ VE ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMI

2.1. Uluslararası Refah Göstergeleri

Bir ekonomideki iktisadi faaliyeti ölçmek için en yaygın olarak kullanılan ölçüt, gayri safi milli hâsıladır (GSMH). Bu kavram, bir ülkede yerleşik olan üreticilerin yarattıkları katma değerlerin toplamıdır. Daha açık bir ifadeyse GSMH, bir ülkede 1 yıl içinde üretilen mal ve hizmetler cari fiyatlar cinsinden (piyasa fiyatı) parasal değerleri toplamıdır. GSMH, bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin bir yıl içerisinde ürettiği nihai mal ve hizmetlerinin cari fiyatlar cinsinden parasal değeri toplamıdır. GSMH arttıkça, bir ülke halkının yararlanabileceği mal ve hizmet hacmi büyür. GSMH'deki artış, ülke nüfusundaki artıştan fazla ise buda kişi başına düşen geliri artıracaktır. Bu durumun refaha yansıması için en önemli koşul gelir dağılımının eşitliğe yaklaşması ve böylelikle çoğunluğun refahtan alabileceği payın genişletmesi ile olur. Uluslararası kabul görmüş Gini katsayısı ile bu durum ölçülebilir hale gelmiştir.

Dünyada son dönemde kullanılan en önemli refah göstergelerinden biri de insani gelişmişlik endeksidir (İGE). Temel anlamda bu endeks sağlık, bilgi ve geliri taban alarak üç temel faktörün karma bileşenidir.

Yine son dönemde uluslararası kabul görmüş refah göstergelerinden birisi de küresel rekabet gücü olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kişi başına düşen milli gelir, bir ülkede yaşayan insanların ortalama refah düzeyini ifade eden bir kavramdır. Kişi başına düşen milli gelir, sadece bir ortalamanın göstergesidir. Dünyada en çok kullanılan refah göstergelerinden biri olmasına karşın tek başına bir refah göstergesi olarak kullanılması sağlıklı ve gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Zira bir ülkede yaşayan bireylerin ulusal gelirden aldıkları gerçek geliri göstermemekle birlikle, milli gelirin ülke nüfusuna bölünmesi ile ele alınan ortalama bir değerdir. Burada

en önemli noktalardan birisi gelir dağılımındaki adalettir. Bir ülkede gelirdeki dağılım ne kadar dengeli ise, kişi başına düşen milli gelirin bir refah göstergesi olarak kullanılması o kadar gerçekçidir.

Kişi başına düşen milli gelir, cari ABD Doları ($) cinsinden hesaplanmakta ve ülkeler bu para cinsinden karşılaştırılmaktadır. Bu durum farklı ülkelerdeki yaşam maliyeti farklılıklarını hesaba katmıyor ve sonuçlar, ülkenin para biriminin döviz kurlarındaki dalgalanmalarına dayalı olarak, bir yıldan diğerine büyük ölçüde değişiklik gösterebiliyor. Bu dalgalanmalar, bir ülke halkının yaşam kalitesini çok az değiştirdiği veya hiç fark yaratmadığı halde, o ülkenin bir yıl içindeki sıralamasını değiştirebiliyor.

Son dönemde, ulusal gelirin karşılaştırılması, farklı ülkeler arasındaki yaşam maliyeti farklılıklarını ayarlamak için sıklıkla satın alma gücü paritesi (SAGP) temelinde yapılır. SAGP, döviz kuru sorununu büyük oranda ortadan kaldırır.

2.1.2. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)

SAGP, yani satın alma gücü paritesi, ülkelerin arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran para birimi dönüştürme oranıdır. Bu bağlamda SAGP, ülkelerin döviz kurlarının fiyat düzeyleri oranına göre denkliği tespit edip göstermek için kullanılan bir yaklaşımdır. SAGP, açık bir ekonomide makro modellerin ve uluslararası teorik modellerin temel taşı olarak kabul görmüş bir hipotezdir. Bundan dolayıdır ki sadece ekonomi bilimcileri tarafından incelenen ve dikkate alınan bir değer olmayıp, hükümetler, merkez bankalarını yönetenler ve çeşitli uluslararası firmaların irdeleyip ilgisini çeken bir konudur (Akgül, 1995).

Cassel tarafından (1918) SAGP ilk defa ele alınarak bu hipotezin iki ülke arasındaki reel döviz kurlarının uzun dönemde dengede olmasını gerektirdiği belirtilmiştir. Sabit bir mal ve hizmet sepeti için iki ülkedeki döviz kurlarının, fiyat düzeyleri oranına eşit olması anlamı taşımaktadır (Aktaran Ceylan ve Ulucan, 2014, s. 195).

Ekonomi bilimcileri tarafından SAGP hipotezinin iki sebeple önemli olduğu savunulur. Az gelişmiş ülkelerde yurtiçi enflasyon oranı ile yurt dışı enflasyon oranı arasındaki büyük farklıların söz konusu olması, döviz kurunun bu durumda aşırı belirli olup olmadığını değerlendirmek için SAGP önem arz etmektedir. İkinci olarak ise, döviz

kuru belirleme modellerinin esasını oluşturmakta ve bu modellerde temel varsayım olarak döviz kuru belirleme yöntemi olarak ele alınmaktadır. Ayrıca SAGP, sağlıklı bir karşılaştırma unsuru olmakla birlikte ülkeler arası rekabet farklılıklarının değerlendirilmesine olanak sağlar (Aktaran Ceylan ve Ulucan, 2014, s. 195).

Tam rekabet koşulları altında homojen bir malın her yerde aynı fiyat düzeyine sahip olması gerektiğini savunan tek fiyat kanunu (TFK), SAGP'nin temel dayanağıdır. SAGP teorisini tek fiyat kanunun toplu bir genellemesi olarak; "iki ülkenin satın alma gücü aynı ise, her iki ülkenin para birimi arasındaki değişim oranı dengede olur" şeklinde ifade edebiliriz (Aktaran Destek & Okumuş, 2016). SAGP'nin geçerliliğinin test edilmesi yalnızca uluslararası parasal ekonomi için değil, aynı zamanda politik konular açısından da çok önem arz etmektedir. Hipotezin geçerliliği, döviz kuru paritesi ve döviz kuru politikasının ayarlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu için, birçok finansal istikrar planları, yapısal uyum politikaları ve ekonomik reform programları için çok önemlidir. Ayrıca, herhangi bir ekonominin dış rekabeti döviz kuru açısından sık sık değerlendirilir. SAGP, bu değerlendirmeyi yapmak için iyi bir ölçüttür (Destek ve Okumuş, 2016, s. 74).

GSYH bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü, fert başına GSYH ise o ülkede yaşayanların refah düzeylerini gösteren en önemli göstergelerden biridir. İşte tam burada SAGP'nin temel amacı, GSYH ve bileşenlerinin uluslararası karşılaştırılmasına yönelik reel göstergelerin elde edilmesini sağlayan bir değerdir. SAGP, en kısa tabirle, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını giderir ve GSYH ve bileşenlerinin uluslararası olarak sağlıklı karşılaştırılmasına olanak veren bir ortak değişim oranıdır. Ortak bir döviz kuruna dönüştürülen kişi başına gelir uluslararası gelişmişlik karşılaştırılmasında kullanılır. Bununla birlikte, bu tür karşılaştırmalarda döviz kuru uygun bir değişim oranı olarak sağlık bir değerlendirme fırsatı vermez. Çünkü döviz kuru kullanılarak ortak bir para birimine dönüştürülen harcamalar, sadece satın alınan mal ve hizmetin hacmini değil aynı zamanda ülkelerin arasındaki fiyat farklılıklarını da yansıtmaktadır. Kısacası, ülkelerin arasındaki fiyat farkını giderecek reel mal ve hizmet hacminin sağlıklı bir şekilde karşılaştırılmasına olanak vermek için araştırmalar sonucu yöntem olarak SAGP ortaya çıkmıştır (TÜİK, 2008).

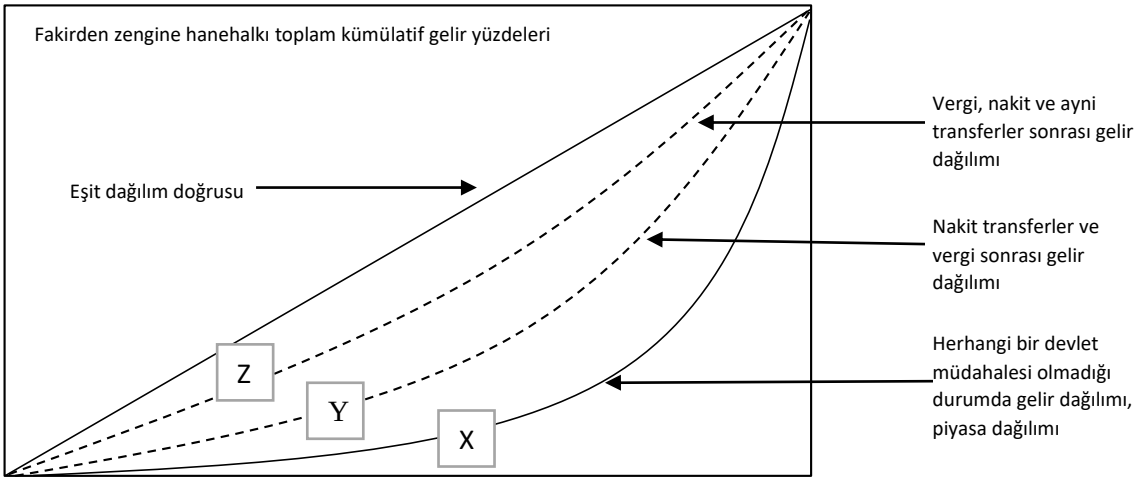
Bilindiği üzere, Dünyada en çok kullanılan refah göstergelerinden birisi Gayri safi milli hâsıladır (GSMH). GSMH hesaplanmasında kullanılan para birimi cari ABD dolarıdır. GSMH'nin ülkenin nüfusuna bölünmesi ile elde edilen değer, ülkelerin refah

düzeyi sıralamasını belirlemekte kullanılan kişi başına düşen milli gelir göstergesidir. Kişi başına düşen milli gelir göstergesi kullanılarak yapılan ülkeler arasındaki karşılaştırmaların sağlıklı sonuç vermesi için SAGP paritesi ile bu göstergenin beraber kullanılması elzemdir.

2.1.3. Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı (G)

Gelir dağılımı adaletsizliğini ölçülerek grafiksel ifade edilmesi Lorenz eğrisi kullanılarak sağlanırken bu eğri Max Otto Lorenz tarafından geliştirilmiş olup Şeklin yatay ekseninde kişi veya hanehalkı nüfusunun kümülatif (birikimli) yüzdelik payları, dikey ekseninde ise aynı nüfusun elde ettiği gelirin kümülatif yüzdelik payları yer alır.

Şekil 2.1. Lorenz Eğrisi

Kaynak: Froyen ve Greer, 1990

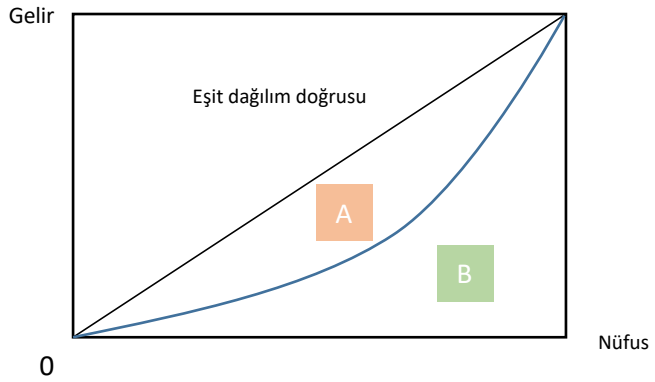
Lorenz eğrisi incelenirken gelirdeki dağılıma bakılır, eğer gelir dağılımda eşitsizlik artıyorsa Lorenz eğrisi eşit dağılım doğrusundan aşağı yanlı (sağa) uzaklaşmakta olduğu, eğer ki gelirin o ülkede yaşayan insanlar arasındaki dağılımında eşitsizliğin azalması söz konusu ise Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştığı görülür (Sedefoğlu, 2016, s. 15).

Şekil 2.1 incelendiğinde devletin ekonomiye müdahalesi ile beraber gelir dağılımındaki eşitsizliğin değişimi teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Varsayım olarak devletin müdahalesi olmadığı ekonomide, gelir dağılımındaki eşitsizlik, eşit dağılımın doğrusuna en uzak eğri olan X ile ifade edilirken, nakit transferler ve vergi sonrası, eğri X konumundan Y konumuna geçerek, eşit dağılım doğrusuna yaklaşacaktır.

Son olarak vergi, nakit ve ayni transferler sonrası, eğri Y konumundan Z konumuna kaymış, eşit dağılım doğrusuna daha çok yaklaşarak, gelir dağılımındaki eşitsizlikte düzelme görülmüştür.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin düzeyini ölçmede kullanılan diğer bir yöntem Gini katsayısıdır. Bu katsayı hesaplanırken Lorenz eğrisinden faydalanılır. İlk olarak İtalyan istatistikçi Corrado Gini (1884-1965) tarafından tanımlanan Gini katsayısı gelir eşitsizliğinin değerlendirilmesinde sıkça kullanılan bir hesaplama yöntemidir. Bu katsayısı sıfır ve bir arasında değer almaktadır. Katsayının sıfır olması o ülkede yaşayan bireylerin hepsinin eşit gelirse sahip olduğunu gösterirken, katsayının bire eşit olması tüm ülke gelirinin bir kişide toplandığını ve tam eşitsizlik olduğunu bize yansıtmaktadır (Sedefoğlu, 2016, s. 15).

Şekil 2.2. Lorenz Eğrisi Üzerinden Gini Katsayısının Hesaplanması

Kaynak: Eğilmez, 2012

Şekil 2.2'de mavi ile çizilmiş eğriyi Lorenz eğrisi kabul edersek bu eğri ile eşit dağılım doğrusu arasında kalan alanın büyüklüğünü A ile ifade edersek eşit dağılım doğrusu altında kalan alanı B ile ifade edersek, Gini katsayısını Lorenz eğrisi ve alan kullanarak şu şekilde hesaplarız:

$$G = {}^{A}/_{A+B} \qquad (2.1)$$

Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede en çok kullanılan bu katsayı değinilen ölçütlerin sahip oldukları farkların ortalama etrafında temerküzünden sakınabilmekte ve

her düzeydeki zenginden yoksullara yapılan transferlere karşı duyarlı olabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002).

$$G = [{}^{1}/_{n^2} \sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{n} |Yi - Yj| f(Yi) f(Yj)]/2\mu \qquad (2.2)$$

Yi = i. nci hanenin geliri,

Yj = j. nci hanenin geliri,

f (Yi) = i. nci hanenin gelir çokluğu,

f (Yj) = j. nci hanenin gelir çokluğu.

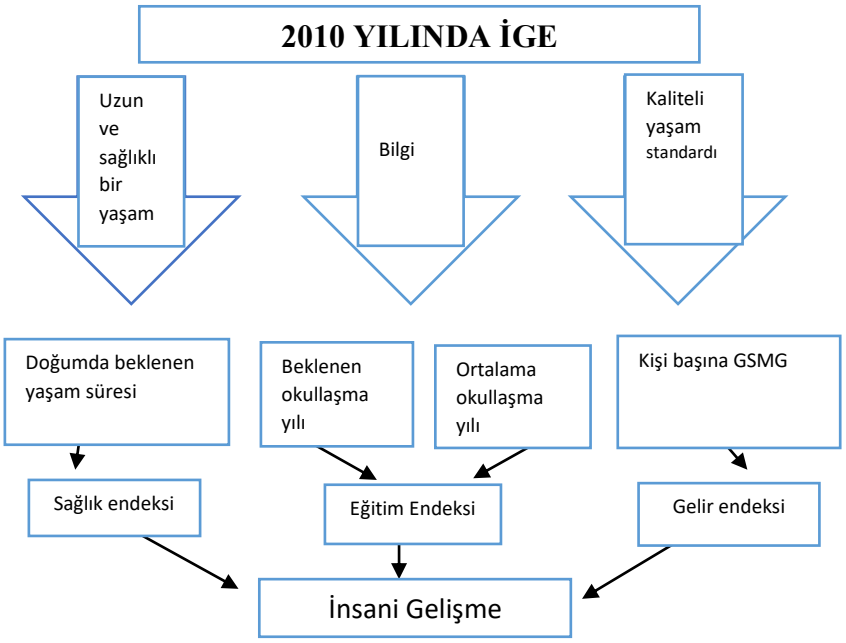
Gelir grupları arasındaki gelir transferleri Gini Katsayısını etkiler. Objektif bir istatistiki bir ölçüt olmasına rağmen üst ve alt gelir düzeyindeki yığılmaları dikkate almaz. Bu nedenle yığılmanın alt gelir gruplarında yoğun olduğu Gelişmekte Olan Ülkeler ile yığılmanın orta kesimlerde daha yoğun olduğu gelişmiş ülkelerin Gini katsayılarının karşılaştırılması halinde sonuçlar dikkatle yorumlanmalıdır (Aktan ve Vural, 2002, s. 16).

2.1.4. İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)

İGE, İnsani Gelişme Endeksi olarak kabul edilir. Bu endeks bir ülkenin ortalama kazanımlarını yani insanı gelişmenin üç temel alanını kapsayan bir endekstir; sağlık, bilgi ve gelir. Pakistanlı bir ekonomist olan Mahbub ul Haq, Amartya Sen ve 1990 yılındaki ilk insani gelişme raporunun önde gelen diğer düşünce adamları ile beraber işbirliği çerçevesinde geliştirilmiştir. Bilindiği üzere ulusal kalkınmayı ölçmek için gelir düzeyi kullanılır ve büyüme hızı ölçümü ile beraber en alışılageldik ölçümler bunlardır. İGE ise bunlara alternatif olarak ortaya konmuştur. İGE bir ülkenin kalkınmasının değerlendirilmesinde sadece bu unsurların önemli olmadığını esas ölçütün insanlar ve onların kapasiteleri olduğunu belirtir. İGE ayrıca hükümetlerin belirledikleri politikaların sorgulanmasında kullanılarak, GSMH düzeyi aynı olan ülkelerin nasıl olup da çok farklı derece farklı insani gelişme sağladıkları sorusuna yönelik cevap veren bir endekstir. Bir örnekle açıklayacak olursak, Bahamalar ve Yeni Zelanda'da kişi başına düşen gelir düzeyi birbirine yakın seyretmektedir. Lakin beklenen yaşam süresi ve eğitim süresi incelendiğinde iki ülke arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmaktadır. Sonuç olarak Yeni Zelanda'nın İGE değeri Bahamalar' dan oldukça yüksektir. İşte burada İGE

sayesinde bu zıtlıkların neden doğduğu konusunda doğrudan doğruya hükümetlerin öncelik verdiği politikalar hakkında tartışma başlatılabilir (UNDP in Turkey, 2010).

Şekil 2.3. İnsani Gelişmişlik Endeksi

Kaynak: UNDP, 2010

İGE hesaplanırken yıldan yıla çeşitli bileşenlerin değişmesi, eklenmesi veya çıkarılması ile yöntemde değişikliğe gidilmektedir. Şekil 2.3 incelendiğinde İGE hesaplanırken, üç temel bileşen ve onların alt kümeleri görülmektedir. Bu üçlü kompleks hesaplama sağlık, eğitim ve gelir bileşenlerinden oluşur. 1994 yılından bu yana eğitim, sağlık ve gelir için öncelikle söz konusu minimum ve maksimum değerler kullanılarak formüller elde edilerek endeks oluşturulmuştur. Eğitim için iki ölçüt olduğundan önce bu iki ölçütün alt endeksleri hesaplanmakta ve bu endekslerin geometrik ortalaması alınır ve akabinde eğitim, sağlık ve gelir endekslerinin geometrik ortalaması alınarak İGE hesaplanmaktadır. Daha önceleri geometrik ortalama yerine aritmetik ortalama kullanılmaktaydı. Açıkçası aritmetik ortalamanın kullanılması İGE ölçümünde bir alt endeksin düşük oluşu diğer bir alt endeksin yüksek olmasıyla dengelenmekteydi. 2010 yılı itibari ile geometrik ortalama kullanılması farklı alt endekslerin birbiri yerine tutma durumu giderek zayıflamıştır. Herhangi bir alt endekste görece düşük olan bir ülkenin

İGE endeks değeri, geometrik ortalama ile aritmetik ortalama ile hesaplanmasına nazaran söz konusu alt endeksten daha fazla etkilenmektedir (Demir Şeker, 2011, s. 8).

2.1.5. Küresel Rekabet Gücü Endeksi

Rekabet edebilirlik, bir ülkenin verimlilik düzeyini belirlemeye yarayan bir dizi kurum, politika ve faktör olarak tanımlanabilir. Küresel Rekabet Endeksi rekabet edebilirliği ve verimliliği belirleyen unsurları farklı ağırlıklı ortalamalar ortaya koyarak yansıtmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu (WEF), 2005 yılından bu yana rekabet edebilirlikle ilgili analizini Küresel Rekabet Gücü Endeksine dayandırmaktadır. Bu endeks, ulusal rekabet edebilirliğin mikroekonomik ve makroekonomik temellerini ölçen kapsamlı bir araçtır. WEF, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini; üretim faktörleri odaklı ekonomiler, verimlilik odaklı ekonomiler ve yenilik odaklı ekonomiler olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. Buna bağlı olarak endeks, üç alt endeks başlığı altında toplanmış 12 bileşenden oluşmaktadır (Adaso, 2017).

Tablo 2.1. Küresel Rekabet Gücü Endeksi

Temel Gereksinimler	Verimlilik Artırıcılar	Yenilik ve Gelişmişlik Faktörleri
-Kurumlar	-Yüksek Öğrenim ve İşbaşı Eğitim	-İş Dünyasının Yetkinliği
-Altyapı	-Mal Piyasası Verimliliği	-İnovasyon
-Makroekonomik Çevre	-İş Gücü Piyasası Verimliliği	
-Sağlık ve İlköğretim	-Finansal Piyasa Gelişimi	
	-Teknolojik Hazırlık	
	-Pazar Büyüklüğü	

Kaynak: World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2010-2011

Temel gereksinimler; kurumsal yapı adı altında kamu kurumlarına ve özel firmalara ilişkin 21 gösterge; altyapı şemasında ulaştırma, elektrik ve telefon altyapısına ilişkin 9 gösterge, makroekonomik durum şemasında 5 gösterge, sağlık ve ilköğretim şemasında 10 gösterge yer almaktadır. Verimlilik artırıcılar incelendiğinde, yüksek

eğitim ve öğretim şemasında eğitimin nitel durumu, kalitesi ve iş başında eğitime ilişkin 8 gösterge yer almaktadır. Mal piyasasının etkinliği şemasında rekabete ilişkin 16 gösterge yer alırken, işgücü piyasasının etkinliği şemasında esneklik ve yeteneklerin etkin kullanımıyla ilgili 10 gösterge kendini göstermektedir. Finans piyasasının gelişmişliği şemasında etkinlik, dürüstlük ve güvenirliği ile ilgili 8 gösterge düzenlenirken, teknoloji şemasında teknolojiye hazır olma ve internet kullanımıyla ilgili 7 gösterge yer almaktadır. Piyasa büyüklüğü şemasında yurtiçi ve yabancı piyasa büyüklüğüne ilişkin 4 gösterge yer almaktadır. Yenilik ve gelişme faktörleri başlığı altında ise; iş gelişmişliği temasında 9 gösterge ve AR-GE yenilik şemasında 7 gösterge var olmaktadır. Bu endeks de toplam 114 gösterge yer almaktadır. (World Economic Forum - The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Son raporda 137 ülke ele alınmıştır. Rapor ülke bazında başlık, tema ve gösterge detayında grafik ve tablolar ile aynı detayda skor ve sıralamalar gösterilmektedir. Ayrıca endeks de ülkelerin durumunu renklendirilerek interaktif bir harita da açıkça gösterilmiştir. Hesaplama yöntemi olarak alt endeks değerleri, göstergelerin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bileşen değerleri, 1 ile 7 arasında bir puan (1 en kötü, 7 en iyi) olacak şekilde düzenlenmiştir. Alt endekslerden genel endeks değerinin hesaplanması için ülkelerin bulunduğu gelişmişlik durumuna göre farklı endeks ağırlıkları ile hesaplanarak yerleştirilmektedir. (World Economic Forum - The Global Competitiveness Report 2017–2018).

Bir firmanın, sektörün ve daha geniş kapsamda ülkenin rekabet gücünü etkileyen ve belirleyen birçok faktör vardır. Bunların bir kısmı rekabet üzerine dolaylı etkide olurken bir kısmı rekabeti direk etkilemek durumundadır. Rekabet gücü bir sonuç olarak değerlendirilirse onu belirleyen ve etkileyen bu faktörler rekabet gücünün girdileri ve rekabet gücü fonksiyonunun değişkenleri olarak görülebilir. Rekabet gücü fonksiyonunda yer alan değişkenlerin hangi birinin rekabet gücünün durumunu temsil edebileceği yönünden düşünüldüğünden rekabet gücünü en fazla irdeleyen değişkenlerin belirlenmesi açıkça gerekli olduğu durumu var olmaktadır. Bu bağlamda rekabet gücünü belirleyen ve etkileyen birçok faktör rekabet gücü ölçeği olarak da kullanılabilmesi söz konusudur. Rekabet gücünü en bağlayıcı, en etkileyici ve kimsenin şüphesi olmadan temsil edebilecek faktörlerin başında verimlilik yer almaktadır. Uluslararası rekabet değerlendirilirken, toplam faktör verimliliğini (TFV) esas alan çalışmalarda, toplam

faktör verimliliği çok daha iyi olan yani yüksek olan ülkelerin uzun vadede insani hayat koşullarının daha da düzelip iyi yönde gelişeceğini göstermektedir (Adıgüzel, 2013, s. 4).

2.2. Gelir Gruplarının Tanımlanması

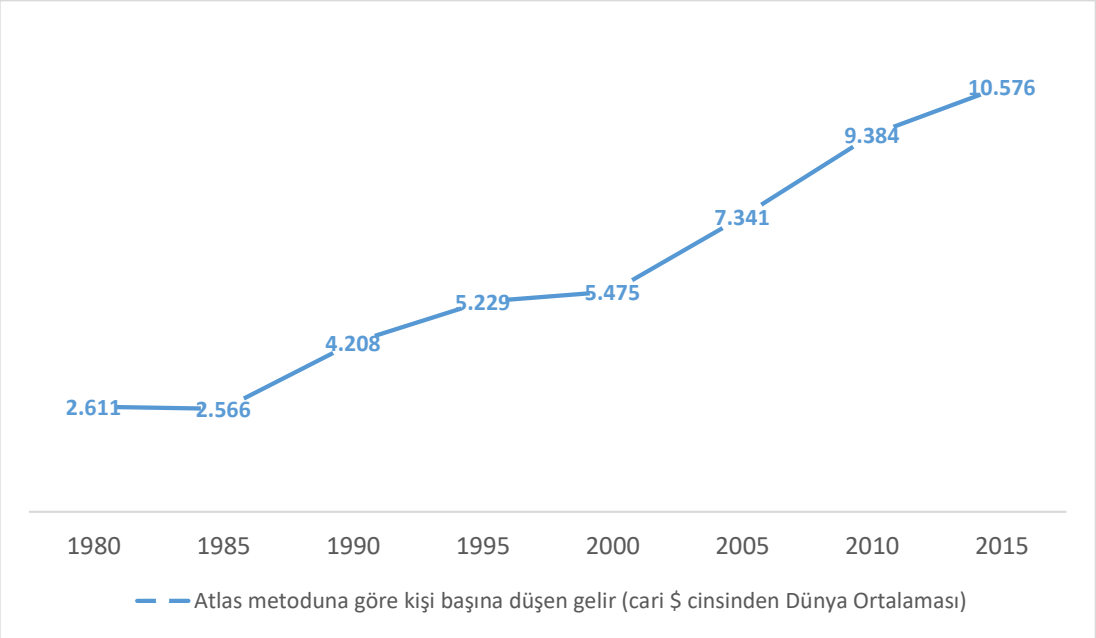
Dünya üzerindeki ülkeler arasında kalkınmışlık, büyüme hızları ve gelir seviyesinde farklılıklar bulunmaktadır. Ekonomi bilimcileri ülkeler arasındaki bu farklılıklarının nedenlerini araştırmışlar ve şu sonuca varmışlardır; ülkelerin sahip oldukları teknoloji, beşeri sermaye niteliği, ulusal tasarrufları, doğal kaynakları siyasi-ekonomik istikrarları bu farklılıklarda en önemli faktörlerdir (Yıldız, 2015, s. 56).

Ülkelerin ekonomik gelirlerine göre karşılaştırılmalarında günümüze değin üç farklı gelir türü olan düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli kavramları kullanılmaktadır. Ayrıca orta gelir düzeyi kendi içinde düşük-orta gelir düzeyi ve yüksek-orta gelir düzeyi olarak ayrılır. Düşük-orta gelir, düşük gelir düzeyinden sonraki yüksek-orta gelir ise yüksek gelirli ülkelerden önceki basamaktır.

Ülkeler ilk başta kalkınırken, büyük ölçekte tarıma dayalı bir ekonomik sistemle bunu yapmaya çalışır. Ülkeler bu aşamada katma değeri düşük olan tarım ürünleri üretimine yoğunluk verirken, daha sonrası kalkınma aşamasında, sermaye birikimi artması sonucu makineleşme ve emeğin endüstri alanlarına kaymasıyla birlikte, tarım ürünlerine göre daha fazla katma değeri yüksek ürün üretimine ağırlık vermektedir. Bununla beraber ekonomideki sektörler daha kârlı daha yüksek fiyatlı ürün üretimine geçtiğinden, ülkede milli gelir artarak kişi başına düşen milli gelirini yükseltmektedir. İşte tüm bu aşamaları sınıflandırmak ve bu aşamalara sahip ülkeleri karşılaştırmak için, yukarıda bahsettiğimiz gelir grupları tanımlanmıştır (Felipe, Abdon, ve Kumar, 2012, s. 6-7).

Bilindiği üzere gelir grupları tanımlanırken, milli gelirin nüfusa bölünmesi ile elde edilen kişi başına düşen gelir baz alınmaktadır. Burada dikkat edilecek yegâne unsur, bir ülkenin kişi başına düşen geliri diğer ülkeden fazla olması refah seviyesinin diğerinden üstün olduğu anlamı kanaatine varmamamız gerektiğidir. Hiçbir refah göstergesi tek başına reel olarak bize saf bir bilgi vermez. Bundan dolayı refah göstergeleri beraber değerlendirmelidir.

Şekil 2.4. Kişi Başına Gelirin Yıllara Göre Dünya Ortalaması

Kaynak: The World Bank, 2016

Dünya Bankasının Atlas metoduna göre hesapladığı verilere göre, kişi başına düşen gelirin bütün Dünyadaki ortalaması Şekil 2.4'de gösterilmiştir. Buna göre 1980'lerden itibaren kişi başına gelir Dünya genelinde artmaktadır.

2.2.1. Düşük Gelirli Ülkeler

Bu gelir grubundaki ülkeler daha çok tarıma dayalı üretimle milli gelirini oluşturur. Yani bu ülkeler kalkınmanın ilk aşamasından ileriye gidememiş ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

Dünya Bankasının Atlas yöntemi kullanarak hesapladığı, kişi başına düşen GSMH'si verilerine göre kişi başına düşen GSMH'si 1,005 dolar veya daha az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankasının son açıklanan verilerine göre, Dünyada 31 ülke 1005 doların altındaki kişi başına geliri ile düşük gelir grubunda yer almaktadır. Bu ülkelerin çoğunluğu Afrika kıtasındaki ülkeler ve fakir Asya ülkeleri ve birkaç Pasifik ülkeleri olarak dikkat çekmektedir. Afganistan, Benin, Burkina Faso, Nepal, Etiyopya, Senegal, Güney Sudan, Nijer, Haiti gibi ülkeler örnek verilebilir (World Bank, 2018).

Bu ülkelerde üretim tarım odaklı olduğundan, ucuz tarım ürünleri ihraç ederlerken, pahalı katma değeri yüksek ürün ithal etmektedirler. Kalkınmanın ilk aşaması olan tarım sürecinden sermaye birikimi ve makineleşmeye geçiş yapamadıklarından refah seviyelerini yükseltememektedirler. Milli gelir düzeyleri düşük seviyededir. Bunun nedeni genellikle ekonomilerinin tek veya çok kısıtlı sayıda ana mala bağımlı, dolayısıyla dış etkilere çok açık olması temel gösterilebilir. Üretimleri genelde yükselmekten ziyade düşüş içerisindedir. Bunun temel nedeni siyasal istikrarsızlık olarak görülmektedir. Yine bununla beraber silahlı çatışma veya ciddi boyutta iç sorunlar bu ülkelerde görülmektedir. Sosyal faaliyetler ve göstergeler pek iç açıcı değildir. Ortalama yaşam 51 yıl (OECD ülkelerinde 78), doğan her 100 bebekten 15'i 5 yaşına gelmeden önce hayatını kaybediyor, okuma yazma oranı, okula gitme oranı çok düşük düzeydedir, eğitimde özellikle erkekler ön planda, kadınlar arka planda görünmektedir. Ayrıca bu ülkelerin hatırı sayılır bir diliminde afet bölgelerinde yer aldıklarından ve yaşaması zor iklim özelliklerinden dolayı, susuzluk, gıdasızlık, kuraklık, sel, deprem ve büyük fırtınalar gibi vahim doğal tehlikeler içinde insanların hayatlarını sürdürdüklerini belirtmek gerekir (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

2.2.2. Düşük Orta Gelirli Ülkeler

Dünya bankasının kullandığı Atlas hesaplama yöntemi ve 2016 verilerine göre, kişi başına düşen GSMH'si 1,006 dolar ile 3,955 dolar arasında olan ülkeler düşük orta gelirli ülkeler grubundadır. Dünya bankasının son açıklanan verilerine göre 53 ülke düşük orta gelirli ülkeler olarak kabul edilmektedir. Hindistan, Pakistan, Nijerya, Tunus, Angola, Gana, Endonezya, Filipinler, Sri Lanka, Ukrayna, Moldova, Kenya, Myanmar, El Salvador gibi ülkeler örnek gösterilebilir (World Bank, 2018).

Düşük gelir grubundan bu gelir grubuna yeni geçiş yapmış ülkeler de tarımın milli hasıladaki payı nispeten etkisini korumakta beraber düşük gelirli ülkelere göre azalmış durumdadır. Bu gelir grubu orta gelir grubunun ilk basamağı olup, düşük gelir grubuna yakın orta gelirli ülkeler olarak tanımlanmaktadırlar. Orta gelir grubuna geçmiş, sürdürülebilir büyüme sağlayan ülkeler gelişmekte olan ülkeler olarak kabul edilmektedir. Buradaki temel gösterge üretimdeki verimliliğin artması ve sürdürülebilir büyümedir. Bunu sağlayamayan ülkeler, ileriki bölümlerde daha geniş yer vereceğimiz orta gelir tuzağı kısır döngüsü içerisine girip yıllarca bu döngü içinde kalabilirler.

2.2.3. Yüksek Orta Gelirli Ülkeler

Yüksek orta gelirli ülkeler, gelişmekte olan ülkeler sınıfındadır ve gelişmiş ülke olmanın en büyük adaylarıdır.

Kişi başına düşen GSMH'si 3,956 $ ile 12,235 $ arasında olan ülkeler ise yüksek orta gelirli ülkeler kabul edilir. Yüksek gelirli ekonomiler ise kişi başına düşen GSMH'si 12.236 $ veya daha fazla olan ülkelerdir. Dünya bankasının en son açıklanan verilerine göre 56 ülke bu gelir grubunda tanımlanmıştır durumdadır. TÜRKİYE, Brezilya, Rusya, Çin, Hırvatistan, Azerbaycan, Kolombiya, Peru, Türkmenistan, Arjantin, Venezuela, Gabon, Güney Afrika gibi ülkeler bu gelir grubunda yer alan ülkelere örnektir (World Bank, 2018).

Bu gelir grubundaki ülkeler, daha önce belirttiğimiz, sermaye birikimini sağlamak, üretimdeki verimliliği artırmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamayı hedefleyerek, yüksek gelirli ülkeler grubuna aday olurlar. Genellikle bu gelir grubuna dâhil ülkeler, orta gelir tuzağına yakalanma durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Orta gelir tuzağı kısır döngüsünü kırmak adına, yapısal kalkınma sürecini gerçekleştiren ülkeler, sürdürülebilir büyüme ile toplam faktör verimliliğindeki artışla bu süreçte orta gelir tuzağına yakalanmayacağı varsayılır. Ayrıca bu ülkelerin yaşayacağı en büyük sorunlardan bir tanesi de, gelişmiş ülkeler Dünya gelir pastasına hükmettiğinden, bu durum bu ülkelerin piyasaya hükmedememesi sonucu, küresel rekabete cevap verememesi ile bir türlü yüksek gelirli zengin ülkeler sınıfına geçememesi sorunudur.

Tablo 2.2. Düşük-Orta Gelir Düzeyinden Yüksek-Orta Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler

Ülkeler	**Düşük-Orta Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl**	**Yüksek-Orta Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl**	**Düşük-Orta Gelir Düzeyinde Geçirilen Yıl**	**Geçiş Döneminde Ort. Büyüme Hızı (%)**
Çin	1992	2009	17	7,5
Malezya	1969	1996	27	5,1
Kore	1969	1988	19	7,2
Tayland	1976	2004	28	4,7
Bulgaristan	1953	2006	53	2,5
Kosta Rica	1952	2006	54	2,4
Umman	1968	2001	33	2,7
Türkiye	1955	2005	50	2,6

Kaynak: Felipe, Abdon, ve Kumar, 2012, s. 22

Tablo 2.2 incelendiğinde Türkiye, Bulgaristan ve Kosta Rika sırasıyla 50, 53, 54 yıl düşük-orta gelir düzeyinde kalarak en fazla bu düzeyde kalan ülkeler olarak dikkat çekmekte ve ortalama büyüme hızları ~%2,5 civarında birbirlerine yakın seyretmiştir. Bu gelir düzeyinde en az kalan ülkeler Çin ve Kore olarak ortalama büyüme hızları %7 den fazla olarak birbirlerine yakın seyretmiştir.

2.2.4. Yüksek Gelirli Ülkeler

Yüksek gelirli ekonomiler kişi başına düşen GSMH'si 12.236 $ veya daha fazla olan ülkelerdir. Dünya bankasının en son açıklanan verilerine göre 78 ülke yüksek gelirli grupta yer almaktadır. ABD, Japonya, Almanya, Avustralya, Kanada, Norveç, İspanya, Yeni Zelanda, Portekiz, Hollanda, Fransa, Finlandiya, İtalya, İsveç, Belçika, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri yüksek gelirli ülkelere örnek verilebilir (World Bank, 2018).

Son 30 yıl incelendiğinde bu dönemde etkisini göstermiş küreselleşme süreci birçok ülkede de, farklı düzeylerde ve farklı yöntemlerle uygulanan Neo-liberal politikaların temel dinamiği olmuştur (Milner, 2001, s. 328). Bu küreselleşmeyi yöneten, piyasaya yön veren bu ülkeler günümüzde yüksek gelirli zengin ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

Gelişmiş, yüksek gelirli ülkeler ar-ge ve teknoloji tabanlı üretim yapan, temelde katma değeri yüksek ürün üreten ve bunları ihraç eden, hizmete dayalı ekonomik faaliyetleri (turizm, bankacılık, eğitim, sağlık, ulaştırma vs.) gelişmiş, genelde alt-yapı sorunları bulunmayan, tarımın milli hasıladaki payının düşük olduğu ülkelerdir. Bu ülkeler genellikle bölgesel veya küresel öncü ülkelerdir ve gelişmekte olan orta gelirli ülkelerin bu ülkeleri hedef alarak yakınsamaya çalıştığı ülkelerdir.

Tablo 2.3. Yüksek-Orta Gelir Düzeyinden Yüksek Gelir Düzeyine Ulaşan Ülkeler

Ülkeler	Yüksek-Orta Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl	Yüksek Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl	Yüksek-Orta Gelir Düzeyinde Geçirilen Yıl	Geçiş Döneminde Ort. Büyüme Hızı (%)
Hong Kong	1976	1983	7	5,9
Japonya	1968	1977	9	4,7
Kore	1988	1995	7	6,5
Singapur	1978	1988	10	5,1
Taypei	1986	1993	7	6,9
Avusturya	1964	1976	12	4,1
Belçika	1961	1973	12	4,4
Danimarka	1953	1968	15	3,3
Finlandiya	1964	1979	15	3,6
Fransa	1960	1971	11	4,4
Almanya	1960	1973	13	3,4
Yunanistan	1972	2000	28	1,8
İrlanda	1975	1990	15	3,2
İtalya	1963	1978	15	3,4
Hollanda	1955	1970	15	3,3
Norveç	1961	1975	14	3,5
Portekiz	1978	1996	18	2,8
İspanya	1973	1990	17	2,7
İsveç	1954	1968	14	3,6
Arjantin	1970	2010	40	1,2
Şili	1992	2005	13	3,7
İsrail	1969	1986	17	2,6

Kaynak: Felipe, Abdon, ve Kumar, 2012, s. 24

Tablo 2.3 incelendiğinde yüksek gelir düzeyine 10 yıl ve daha kısa sürede ulaşan Hong Kong, Japonya, Kore, Singapur ve Taypei gibi ülkelerin büyüme hızları birbirine yakın ortalama %5,65 düzeyinde seyrettiği görülmektedir. Yunanistan, Arjantin ise sırasıyla 28 ve 40 yılda yüksek gelir düzeyine ulaşmıştır. Büyüme hızları sırasıyla ortalama %1,8 ve %1.2 olarak görünmektedir. Dolayısıyla Yüksek gelir düzeyine ulaşmada geçirilen zaman ile büyüme hızları arasında ters orantı göze çarpmaktadır.

2.3. Gelir Tuzağı

Gelir tuzağını kısaca tanımlamak gerekirse, bir ülkenin belli yapısal büyüme-kalkınma sorunları nedeniyle bulunduğu gelir grubundan çıkamama durumudur. Gelir tuzağının varlığını incelerken, araştırmaya yön veren en temel gösterge, uzun vadeli büyüme analizleridir. Daha geniş bir ifadeyle, yapısal reformlarını zamanında

gerçekleştiren, sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştiren ekonomiler tuzağa yakalanmadan daha üst bir gelir grubuna girebilecek düzeye oluşabilmektedir (Dündar, 2013, s. 17).

2.3.1. Yoksulluk Tuzağı Tanımı

Dünyada son dönemlerde Uluslararası kuruluşlar yoksulluğun azaltması ve ortadan kaldırılması konusuna ağırlık vermektedir. Bu nedenle, düşük gelirli az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz tasarrufları, yetersiz sermaye birikimini, dış destekle artırma çabasına girmiştir. Bu dış desteğin, yoksullukla mücadelede efektif bir yöntem olarak kullanılmasının sebebi, yoksul ülkelerin içinden çıkmadıkları yoksulluk süreci içinde oldukları varsayımıdır. Daha açık bir ifade ile yoksul ülkelerin yeterli tasarruf düzeyine ulaşamadıkları, bu nedenle de büyüme için gerekli yatırımın yapacak gelire ulaşamadıkları varsayılarak önemli bir refah göstergesi olan kişi başına düşen gelirin oldukça düşük düzeylerde döndüğü kabul edilmektedir. Bu süreç yoksulluk tuzağı varsayımı olarak tanımlanmaktadır (Karagöz, 2010, s. 2).

İnsanlar, bir yandan hükümetlerin uyguladıkları yetersiz ve hatalı politikaları, yetersiz eğitim, ekonomik krizler, enflasyon, işsizlik ve doğal afetler gibi bir takım makro nedenlerden dolayı, diğer taraftan yetersiz sağlık hizmeti, yetersiz finansman kaynağı veya yüksek faizle borçlanma nedenleri ile yoksullaşabilir. Bu genel durumların dışında da yoksulluk kendini gösterebilir. Bazı toplumlarda ise diğerine kıyasla önemsiz gibi görünen, eski teknolojik olgular yoksulluk tuzağının nedeni olarak gösterilebilir (Bilen ve Çalışır, 2013, s. 324).

Kalkınma teorilerine göre az gelişmiş ülkelerin büyümelerinin önündeki en büyük engel kaynak yetersizliğidir. Raul Prebisch ve onunla aynı düşünen Latin Amerika'daki yapısalcı ekonomi bilimcilerine göre, gelişmiş ülkeler sanayi devrimiyle beraber teknolojik gelişme ve bunun sonucunda ortaya çıkan ürünlerin küresel ölçekte eşitsiz dağılmış olduğundan, teknolojik gelişmeyi ve ilerlemeyi içselleştirerek tekelleştirmişlerdir. Bunun sonucunda da gelişmiş sanayi ülkeleri içsel bütünlükleri, dinamik büyüme ivmelerini korurken, çevrede ikili yapıların olduğu ekonomi ortaya çıkmıştır. Az gelişmiş ülkelerde ise, sanayi ülkelerinden ithal ettikleri teknolojiyi ihraç hedefi ile hammadde üreten sektörlere yöneltmişlerdir. Sermaye malı üretemeyen ancak ithal eden bu ülkelerde, modern teknolojinin kullanıldığı ve geleneksel üretim araçlarının kullanıldığı iki ayrı alan oluşturmuştur. Gunder Frank'a ise şöyle düşünmektedir;

yoksulluk, azgelişmişlik metropol-uydu ilişkinin neden olduğu bir süreçtir. Dünyadaki Tekelci ticaret sistemi nedeniyle, uydulardan metropollere artık değer aktarımına neden olarak sömürgeci ilişkileri başlatır. Ekonomik fazla metropollere kalarak, doğal olarak az gelişmiş ülkelerin yoksullaşmasına ve bu durumdan kurtulamamasına neden olmaktadır (Aktaran Karagöz, 2010, s. 3-4).

Bu alternatif görüşler değerlendirildiğinde, az gelişmiş ülkeler sürekli olarak yoksulluk tuzağında yer almadıkları, yani yoksulluk tuzağı sürecine zaman içinde dâhil oldukları kuramı savunulabilir (Karagöz, 2010, s. 4).

2.3.2. Orta Gelir Tuzağı Tanımı

Zaman geçmektedir, toplumlar-düzenler sürekli kendini yenilemekte ve sürekli olarak yenileme ihtiyacı duymaktadır. Tarihsel süreçte, ekonomik büyümenin kaynaklarının neler olması, iktisatçılar sürekli tartışmışlardır. Kimilerine göre ekonomik büyüme kalkınmanın ilk dönemlerinde nispeten kolaydır ve yüksek oranlara ulaşılabilir. Özellikle 2. Dünya Savaşından sonra 1950'lerden itibaren birçok ülke ekonomisi hızlı bir ivme ile büyümüş, milli gelirde yüksek oranlarda artışla beraber, fert başına düşen gelirde etkileyici artışlar söz konusu olmuştur. Kalkınmanın ilk aşamasında geleneksel tarımdan hafif tüketim malı üretimi hedef alan sanayilere geçiş diğer geçişlere göre hızlı olmaktadır. Nedeni tarımdan sanayiye geçiş sürecinde tarımın işgücü fazlasının sanayi sektörüne önemli düzeyde işgücünü aktarmasıdır (Yeldan, 2012, s. 26). Tarımdan sanayi sektörüne geçen bu işgücündeki bu artış, tarımsal ürüne göre daha yüksek katma değer yaratan ürün üreten sanayi sektörüne geçiş yaptığından dolayı ilk zamanlarda ekonomilerin büyüme hızını ivmeli bir şekilde yükseltmektedir. Bu dönemde tarımdan gelen işgücünün vasıfsız olması işgücüne ödenen reel ücretlerin düşük olmasına neden olmuş, bu işgücünün önemli bir düzeydeki kısmı da sanayi sektöründe istihdam edilmiş ve bu sektörün üretimine hız vermiştir. İşçiye ödenen ücretlerin düşük olması, tarımdan sanayiye geçen ekonomilerin uluslararası arenada rekabet gücünü artırmıştır. Zaman geçtikçe, bu şekilde üretim yapan ülkelerin imalat sanayi ve teknolojiye yatırım yapan gelişmiş veya gelişmekte olan diğer ülkelerle fiyat rekabetini kaybetmesi söz konusu olmuştur. Bu durum bu ülkelerin ürünlerini ihraç edecek pazar arayışına yitmiş, yeni pazar bulan veya yaratan ülkeler yani ayak uydurabilenler yoluna devam ederken, çoğu ekonomi büyüme hızlarını kaybetmiştir (Agenor, Canuto, ve Jelenic, 2012, s. 3). Gelirin ivmeli artması, işgücü ve sermayenin düşük verimlilikte birleştiği tarımsal üretimden

daha yüksek verimliliğe sahip sanayiye kayması başlangıçta üretkenliği artırsa bile, eski teknolojilerin kullanılmaya devam edilmesi ve sermaye yatırımlarının getirisinin düşmesi sonucu, verimlilik temelli üretime geçişin sağlanamaması durumunda sürdürülebilir büyümede sorun ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda çeşitli iktisatçılar tarafından dillendirilen ve orta gelirli ülkelerin sorunu olan bir süreç kaçınılmaz olmaktadır (Ünlü ve Yıldız, 2017, s. 88).

Tarımdan sanayiye yoğunlaşan sermaye, ekonomiler orta gelire yaklaşıp içine girdikçe, sermaye tabanlı yatırımların etkilediği tarıma göre yüksek kârlara dayanan nispeten kolay büyümenin kaynakları uyarıcı gücü yok olmakla birlikte, gelişen değişen teknolojilerin var olan kullanılan teknolojiyi eskitmesi söz konusu olmaktadır. Ekonomi bilimcileri, bu durumu orta gelir eşiği olarak kavramsallaştırmışlardır. Sürdürülebilir büyüme artık yeni sermaye yatırımları ile değil, toplam faktör verimliliği artışı yani yeni üretkenlik kazanımları ile gerçekleşebilecektir. İşte tam burada, toplam faktör verimliliğini artıracak, beşeri sermaye yatırımları, Ar-ge ve teknoloji yatırımlarını ve yenilikleri hayata geçiremeyen ekonomiler için, ekonomi bilimcileri "Orta Gelir Tuzağı" kavramını kullanmışlardır (Yeldan, Taşçı, Voyvoda, ve Özsan, 2013, s. 13).

Orta gelir tuzağı kısır döngüsü içinde bulunan ülkeler, yurt dışından transfer ettiği basit teknolojiler ve ucuz işgücü ile emek-yoğun ürünler üreterek milli hasılasını oluşturan ücretlerin düşük olduğu düşük gelirli ülkelere karşı sanayi ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlük avantajını yitirmektedir. Ayrıca inovasyon temelli büyüyen yüksek katma değerli ürün üreten ve ürettikleri ürünlerde sektöre yön vererek maliyet avantajını elinde bulunduran yüksek gelirli ülkelerle rekabet edememektedir (Ünlü ve Yıldız, 2017, s. 88).

Literatürü incelersek, orta gelir grubunda yer alan ülkelerin, uzun yıllar bu düzeyde kalarak, bir türlü yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişememesi durumu orta gelir tuzağı olarak tanımlanmaktadır (Çavuş, 2014, s. 63). Orta gelir tuzağı Cai'ye göre, düşen geliri artırmayı sağlayan faktörlerin etkisinin yayılmasından sonra, kısıtlayıcı faktörler devreye girip, kişi başına düşen gelir düzeyini tekrar eski düzeyine getirmesi durumudur. Buda bir döngü oluşturmaktadır (Cai, 2012).

Orta gelir tuzağı kavramını bu araştırmamızda genellikle, "Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsü" olarak kullanacağız. Bunun nedeni, bir ekonominin orta gelir tuzağında

olduğunu kabul etmek için o ekonominin uzun yıllardır bu durumda olduğunun anlaşılması ile olmaktadır. Yani bir döngü içerisinde olduğunu ispat etmek gerekir. Orta gelir tuzağından çıkmak için sermaye yatırımlarını artırmak kısa vade de büyüme sağlasa bile, nitekim biz bunu reel bir büyüme olarak düşünmüyoruz. Çünkü gerçek büyüme sürdürülebilir büyümedir ve bu durum uzun yılları esas alarak hesaplanarak o ekonomi hakkında realist bir görüş ortaya koyabilmeyi sağlar. Kısa vadeli büyümeler orta gelir tuzağı kısır döngüsü içerisinde yükseliş, azalış şeklinde, yüksek gelir gruplu ülkeler seviyesine çıkmayı sağlamayan cari büyümelerdir. Bu durumu 2004 yılında Nobel İktisat ödülünü alan Stephen Parente ve Edward Prescott ödül töreninde yaptıkları konuşmada kullandıkları şu cümle çok güzel özetlemektedir: "ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların temel belirleyicisi yeni teknolojiyi kullanma becerileridir". Yeldan'a göre burada beceri kendi kendine ortaya çıkan bir olgu olmamakla birlikte, her şeyden önce araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynakların bir uzantısıdır (Yeldan, 2012, s. 29)

Bu açıklamalara ek olarak bir şeye daha açıklık getirmekte fayda var. Hangi gelir düzeyi orta gelir düzeyi olarak kabul edilmeliydi? Orta gelir kavramı, ilk ortaya çıktığında ABD'nin fert başına düşen gelirinin (cari dolar cinsinden) %20 dolayları ekonomi bilimcileri tarafından orta gelir gelir düzeyi olarak kabul edilmişti. ABD'de fert başına denk gelen gelirin ortalama 50.000$ olduğu kabul edilirse, bunun %20'si 10.000$ etmekteydi. Ancak daha önceden de bahsettiğimiz gibi bunun yerini Dünya Bankasının fert başına düşen gelir yönünden hesaplaması aldı (Yeldan, 2012).

Felipe bu konuyu zaman açısından değerlendirmiştir. Ona göre yüksek-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyindeki ülkeler seviyesine çıkarken, yüksek-orta gelir düzeyinde kaldıkları zaman boyunca ortalama ne kadarlık bir büyüme performansı sergiledikleri değerlendirilir. Bu bağlamda yüksek orta gelir düzeyindeki bir ülkenin orta gelir tuzağı kısır döngüsü içine girdiğini varsaymamız için 14 veya daha uzun bir süre bu gelir düzeyinde kalması gerekmektedir. Bu süre düşük orta gelirli ülkeler için 28 yıl olarak ifade edilmiştir (Aktaran Çetinkaya, 2016). Aşağıda Dünya Bankasına göre gelir gruplarının tablosu yer almaktadır.

Tablo 2.4. Dünya Bankasının Raporuna Göre Gelir Gruplarının Sınıflandırılması

	Gelir ($)	**Ülke Sayısı**
Düşük Gelir Grubu	0-1005	31
Düşük Orta Gelir Grubu	1006-3955	53
Yüksek Orta Gelir Grubu	3956-12235	56
Yüksek Gelir Grubu	12235-	78

Kaynak: World Bank, 2018

Dünya Bankasına göre orta gelir düzeyi eşiği 12235$ olarak dikkat çekerken 109 ülke orta gelir düzeyi konumunda bulunmaktadır.

2.3.3. Orta Gelir Tuzağı Üzerine Bazı Yaklaşımlar

Orta gelir tuzağına neden olan ve onu etkileyen faktörler araştırıldığında bu konuda çeşitli yaklaşımlar yer almaktadır. Dünya Bankasının 2007 yılında yayınladığı "Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler (An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth)" adlı raporda Gill & Kaharas tarafından orta gelir tuzağı gündeme getirilmiştir (Chen ve Tian, 2017, s. 348). Buna göre orta gelirli ülkeler, yoksul ve yüksek gelirli ülkelere göre daha az büyüme hızına sahip ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Bundan sonrasında 2012 yılında Dünya Bankasının yayınladığı "Orta gelirli Büyüme Tuzaklarından Kaçınma (Avoiding Middle-Income Growth Traps)" isimli raporunda, 2. Dünya Savaşından sonra 1950'lerden itibaren birçok ülkenin hızlı bir büyüme yakalayıp orta gelir düzeyine ulaşmasına rağmen, az ülkenin sonraki sıçramayı yaparak yüksek gelirli ekonomiler haline geldiğinden bahsedilmiştir. Dahası birçok ülkenin orta gelir tuzağı döngüsüne sıkışıp kaldığını ortaya konmuştur. Benzer bir takım raporlardan sonra son yıllarda orta gelir tuzağı olgusu ekonomi bilimcileri tarafından daha çok ilgi görmüş, çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle orta gelir tuzağının ne olduğu, sebepleri ve nasıl hesaplanacağı ve bu tuzağa yakalanmamak veya çıkmak için belirlenecek stratejilerin neler olduğu ekonomi bilimcilerinin temel tartışma odağı olmuştur (Aktaran Koçak ve Bulut, 2014, s. 2-3).

2.3.3.1. Kharas ve Kohli'nin Üretim Anlayışına Dayalı Yaklaşımı

Benzer bir takım ülkelerin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra burada takılıp kalmalarını, Kharas & Kohli, bazı Asya ve Latin ülkelerini karşılaştırarak açıklamak

istemişlerdir. Onlara göre, arz yönlü büyüme sayesinde, düşük verimliliğe dayalı üretim anlayışından daha verimli ürün çeşitliliğine dayalı üretim anlayışına geçildiğinden yoksul ülkeler orta gelir düzeyine geçebilmekte zorlanmamaktadır. Bu gelir düzeyini yakaladıktan sonra, artık sürdürülebilir büyümeyi yakalayıp bunu devam ettirerek yüksek gelirli ülkeler düzeyine geçiş yapabilmek için, yapısal değişiklik yapmaları yani talep yönlü politikalara da yoğunlaşmaları gerekmektedir (Kharas ve Kohli, 2011, s. 284).

Kharas ve Kohli, yaptıkları analizlerden sonra, Doğu Asya ülkelerinin orta gelir düzeyine eriştikten sonra yapısal değişikliklerini hızla tamamlayarak çok hızlı bir şekilde yüksek gelirli ülkeler düzeyine eriştiğini belirtmişlerdir. Bu başarabilmelerinin temel nedenini yazarlar, fiziksel sermaye artırımından ziyade inovasyon ve bilgi-teknoloji kullanımlı üretim anlayışına, üretimde uzmanlaşmaya geçişe ve ayrıca eğitim sisteminde yükseköğrenime hızlı geçişe bağlamışlardır. Ancak Latin Amerika ülkelerinin orta gelir düzeyine hızlı çıkmalarına rağmen bunun akabindeki yüksek gelirli ülkeler seviyelerine çıkmak için gerekli büyüme ve kalkınma reformlarını hayata geçirmediklerinden yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişemedikleri ortaya konmuştur (Kharas ve Kohli, 2011, s. 284-286). Latin Amerika ülkelerinde var olan gelir dağılımı eşitsizliği fiili GSYH ile potansiyel GSYH'in altında kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonunca durgunluk ve borçlanma kaçınılmaz olmaktadır. Bu neden-sonuç zinciri bu ülkelerin orta gelir tuzağına sıkışmasına neden olmaktadır. Ayrıca yazarlar orta gelir tuzağından çıkışta ekonomik süreçlerin yönetiminde merkeziyetçi yönetim anlayışından, âdemi merkeziyetçi yönetim anlayışına geçmenin öneminden bahsetmişlerdir (Aydın ve Yalın, 2018, s. 10).

2.3.3.2. Lin'in Karşılaştırmalı Üstünlük Takip ve Karşıtı Yaklaşımı

Lin, ülkelerin kalkınması ve kalkınmanın evreleri konusunda takip edilmesi gerekli stratejiler üzerine çalışmalar yapmıştır. 2001 yılında yayınladığı, "Kalkınma Stratejisi, Canlılık ve Ekonomik Yakınsama (Development Strategy, Viability, and Economic Convergence)" çalışmasında ülkelerin kalkınma konusunda iki temel stratejisine vurgu yapmaktadır. "Karşılattırmalı Üstünlük Takip (CAF - Comparative Advantage Following" ve "Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı (CAD - Comparative Advantage Defying) yaklaşımıdır (Aktaran Aykırı, 2017, s. 686).

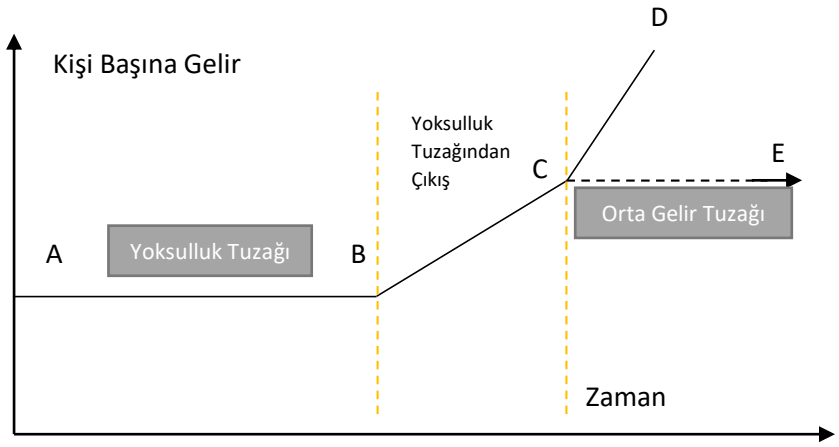
Lin bir ülkenin kalkınmasını, ekonomisinin bilgi-teknoloji ve sanayi yapısının içsel olduğu ve bu durumun ekonominin karşılaştırmalı üstünlük yapısı tarafından

belirlendiğini düşünmektedir. Düşük gelirli az gelişmiş ülkelerin kendi sahip oldukları bilgi-teknoloji ve sanayi yapısının yerine, kalkınmak için strateji belirlerken karşılaştırmalı üstünlük yapılarının iyileştirerek gelişmiş zengin ülkeler düzeylerini yakalayabilmeleri sağlanabilir. Yani ülkelerin düşük gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçmeye çalışırken, kalkınma stratejilerinde değişikliği gitmeye çalışmasına gerek bulunmamaktadır. Lin'e göre ekonomi yöneticileri karşılaştırmalı üstünlük yapıları tarafından belirlenen, karşılaştırmalı avantajlar ile dengesiz-tutarsız bir bilgi-teknoloji ve sanayi yapısını seçerlerse, ilk olarak sektörel düzeyde faaliyette bulunan firmalar güçsüzleşir ve ayrıca böyle bir durumda ekonomideki güçsüz firmaları korumak hedefiyle piyasa üzerinde baskı kurmak için piyasaya müdahale etmek zorunda kalınır. Daha açık bir ifade ile yakınsama teorisi burada çalışmamış olacak, başarısızlık kaçınılmaz olacaktır (Lin, 2001, s. 1).

2.3.3.3. Tho'nun Kalkınma Anlayışına Dayalı Yaklaşımı

Orta gelir tuzağı olgusunu irdeleyen bir diğer çalışma Tran Van Tho'nun 2013 yılında yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada tek ülke değerlendirmesi altında ekonomilerin gelişme aşamaları serüven şeklinde incelenerek 5 önemli noktada açıklanmaya çalışılmıştır. Şekil 2.5 incelendiğinde, AB doğrusu (yatay eksene paralel doğru üzerinde) geleneksel toplum hayatının olduğu fakir yoksulluk tuzağına yakalanmış ülkeleri, BC doğrusu yoksulluk tuzağını kıran bir üst gelir seviyesine çıkan ülkelerin ilerlemesini (kalkınmaya başlayan ülkeleri), C noktası ise ülkelerin orta gelir düzeyini ifade etmektedir. C noktasına ulaşmış orta gelir düzeyindeki bir ülkenin önünde iki seçenek vardır. Ya güçlü sürdürülebilir bir büyüme trendi yakalayıp yukarıda bulunan D noktasına ilerlemek, ya da orta gelir tuzağına yakalanıp durağan bir büyüme etkisi altında C noktasından belirsiz süreli E noktasına doğru ilerlemesi durumudur (Tho, 2013, s. 4-5).

Şekil 2.5. Tho'ya Göre Ekonomilerin Gelişme Aşamalarının Grafiksel Gösterimi

Kaynak: Tho, 2013

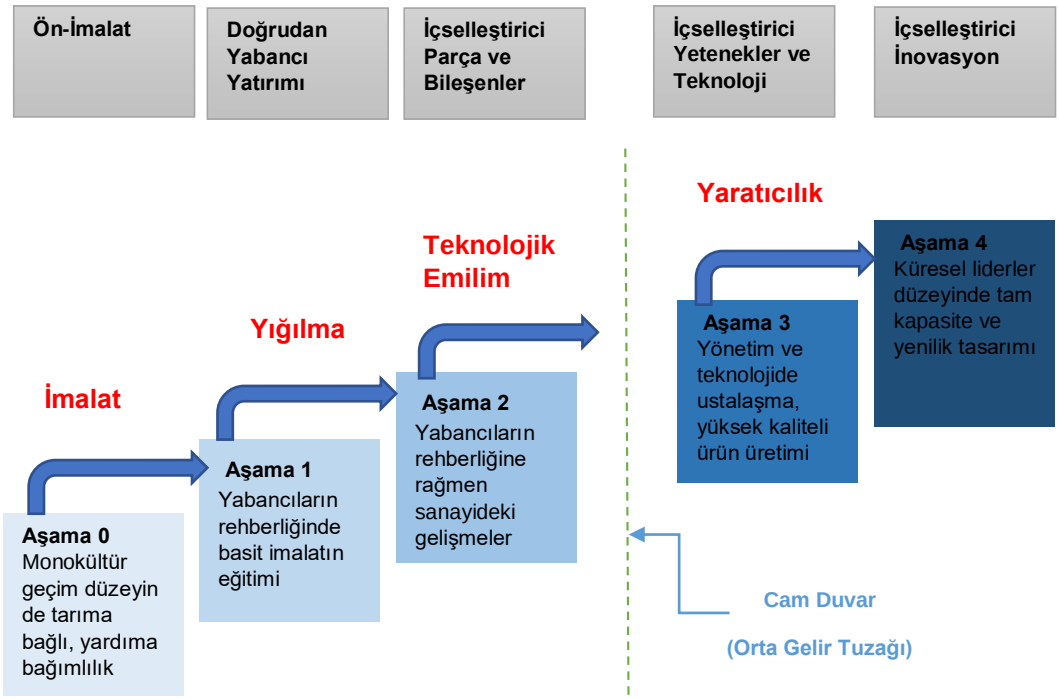
Tho'nun analizine göre, bir ülkenin neden orta gelir tuzağına yakalandığını açıklamaya çalışacak olursak, ilk başlarda düşük gelirli bir ekonomide işgücü fazlası olduğu açıktır. Bu fazla, reel ücretleri düşük seviyelerde tutarak ülke ekonomisinin üretici sektörlerine maliyet avantajı kazandırmaktadır. Lakin bundan sonra, işgücü fazlası işgücü sıkıntısı çeken (görece reel ücretlerin daha fazla olduğu) ülkelere yönelir. Kısaca, düşük gelirli az gelişmiş ülkeden, orta ya da yüksek gelirli ülkelere işgücü transferi gerçekleşmiş olur. Bu transfer işgücü azalmasından dolayı düşük gelirli ekonominin reel ücret düzeyini yükseltir. Sonuç olarak düşük gelirli ekonomi hızlı bir büyüme atağından sonra, C noktasına ulaşarak orta gelirli ülkeler düzeyine erişmiş, ancak ucuz işgücü kaynaklı mukayeseli maliyet üstünlüğünü kaybetmiş durumundadır. Bu durum o ülkenin emek-zengini bir ülke olarak, emek-yoğun üretimli sektörlerinde kaybettiği mukayeseli üstünlük nedeniyle ekonomisinde durağanlaşmasına sebebiyet vermiştir. Ülke ekonomisi D noktasına doğru ilerleyeceğine, kesik çizgili ne kadar süreceği belirsiz olan CE doğrusu üzerinde sıkışmıştır. İşte tam burada bu tuzaktan kurtulmanın yolunu Tho şöyle açıklamaktadır; emek yoğun üretim dallarından beşeri sermaye yoğun üretim dallarına geçiş yapmak gereklidir ve böyle bir geçiş için devletin nitelikli işgücü birikimini artırmayı hedefleyen bir eğitim sisteminin kurulması ile ancak mümkündür (Tho, 2013, s. 5).

En nihayetinde, bir ülkenin ekonomisinin büyüyüp kalkınabilmesi, gelişip uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde edebilmesi, toplam faktör verimliliğini ve kârlılık düzeyini yükseltebilmesi için, sadece fiziksel yatırımlar yapması yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında olması gereken en önemli unsurlardan birisi elbette ki sürdürülebilir ve etkin ekonomik başarıların elde edilmesini sağlayan nitelikli insan gücü yani beşeri sermayedir.

2.3.3.4. Ohno'nun Sanayileşmeyi Yakalama Yaklaşımı

Düşük gelirli ülkeler genellikle savaşlarda, siyasi kargaşalarla, sosyal yapılarındaki ve iktisadi yönetimindeki sorunlar yüzünden istikrarsız kırılgan bir ekonomik gövdeye sahiptir. Bu ülkelerin ekonomisi geçim düzeyindeki tarıma, mono kültürel ihracata, işlenmemiş doğal kaynaklara ve dış yardımlara dayalı bir sistem üzerine işler. Kısacası bu ekonomiler sıfırıncı aşamadır (Ohno, 2010, s. 5).

Şekil 2.6. Ohno'ya Göre Sanayileşmeyi Yakalamanın Aşamaları

Kaynak: Ohno, 2010

Bundan sonraki süreçte aşamada doğrudan yabancı yatırımlarının (DYY) ekonomiye girmeye başlamasıyla, basit montaja dayanan imalat sanayindeki gelişmeler

hafif sanayide, özellikle ihracatta birtakım hareketler ekonomide canlanmalara neden olur. Teknoloji tabanlı üretimde yer almayan temel barınma, yiyecek, giyecek vs. gibi ürünlerde ihracat gelişir. Ayrıca elektronik aletler ve onların parçalarında üretim başlar. Bu kısım birinci aşamayı oluşturur. Yabancı yatırımcıların kontrolünde gelişmeler gerçekleşir ve niteliksiz işgücü artmasıyla sanayi alanları oluşup büyümeye başlar. Vietnam, günümüzde bu aşamaya örnek verilecek bir ülke konumundadır (Ohno, 2010, s. 5).

İkinci aşamayla beraber, doğrudan yabancı yatırımların giderek artmakta olduğu, üretimin genişlediği ve yerli arzın giderek artmakta olduğu görülür. Yerli firmaların daha rekabetçi bir duruma geçtiği ve fiziki girdilerdeki artışlarla beraber sanayide genişleme görüldüğü bir süreç başlar. Bu aşamada, ücretler ve gelir çok fazla artmamakla birlikte, yeniliklerin ve gelişimin çoğunluğu yabancı yatırımcının yardımına bağlıdır. Malezya ve Tayland ülkeleri bu aşamaya örnek verilebilir. Bu aşamadan diğer aşamaya geçerken ülkeler artık endüstriyel beşeri sermayelerini artırarak, kaliteli ve bilgi yoğun bir üretim anlayışını benimsemektedir. Yerli firmaların üretimde, teknolojide, organizasyonda, lojistikte, kalitede, yönetimde ve pazarda yabancılarla ikame etme stratejisi benimsediği bir süreç devam eder. Bununla beraber, yabancı bağımlılığı azalarak içsel değerler hızla artar. Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler buna örnektir. Ayrıca bu ülkeler, küresel düzeyde gelişmiş ülkelerle yarışır bir pozisyona geçerek piyasada kendilerine yer bulurlar (Ohno, 2010, s. 5-6).

Son aşamada ise yüksek gelirli gelişmiş ülkeler yer almaktadır. ABD, Japonya ve gelişmiş AB ülkeleri örnek olarak verilebilir. Bu aşamadaki ülkeler üretimde, teknolojide yaratıcılığı esas alan ve küresel pazarı yöneten ve yönlendirenlerdir. Sonuç olarak, orta gelir tuzağı ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçerken "cam duvar" diye tabir edilen şekilde kesik çizgilerle ifade edilen yerdir. Ülkeler üçüncü aşamaya geçiş sürecinde beşeri sermayelerini yeterli düzeyde artıramazsa ve ayrıca gerekli inovasyonları sağlayamazlarsa cam duvara çarpmaları yani orta gelir tuzağı içine girmeleri kaçınılmaz olacaktır (Ohno, 2010, s. 6).

2.3.3.5. Ampirik Yaklaşımlar

Eichengreen, Park ve Shin Penn World Tables'dan seçilmiş 45 orta gelirli ülkenin kişi başına düşen gelirleri üzerine Probit Modeli ve Chow Testi ile analiz yapmışlardır. Bulunan sonuçta orta gelirli ülkelerin büyük bir çoğunluğunda büyümenin yavaşlayarak SAGP'ne göre gelirlerinin azalacağını savunmuşlardır (Şahin, Başer ve Karanfil, 2015, s. 229).

Eichengreen vd. (2011, 2013) orta gelir tuzağını büyüme yavaşlaması olarak ifade etmenin yanında bu tuzağın aralığını sayısal olarak tanımlamıştır. Onlara göre orta gelirli bir ülkenin orta gelir tuzağına yakalanması yani büyümenin yavaşlaması için üç şart vardır. Bu bağlamda ülkenin kişi başına gelirinin öncelikle 10.000$ üzerinde olması gerekmektedir. 2011 yılında yaptıkları ilk çalışmayla bu yavaşlamanın 17000$ düzeyinde olacağını ileri sürmüşlerdir. 2013 yılında aynı yöntemle yaptıkları fakat farklı veriler kullanılarak hesapladıkları çalışmada büyüme yavaşlamasının 10.000-11000$ düzeyinde ve 15000-16000$ düzeyinde ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir (Sarıbaş ve Ursavaş, 2017, s. 41). İkinci ve üçüncü şart Eichengreen vd. (2012)'e göre kişi başına düşen gelirin ABD kişi başına GSYH'ye oranının %58 düzeylerine ulaşması ve imalat sanayinin milli gelir içindeki payının %23 düzeylerine yükselmesi olarak tanımlamaktadır (Manga, 2018, s. 172). Daha açık bir ifade ile ülke öncelikle bu düzeylere erişir daha sonra büyüme yavaşlaması gerçekleşir yani orta gelir tuzağı içine girebileceğini belirtirler.

Felipe, Abdon, ve Kumar (2012) 124 ülkeyi kapsayan 1950-2010 dönemi verileri kullanılarak yaptıkları analize göre ülkeleri dört farklı gelir grubu ile ifade etmişlerdir. Buna göre kişi başı geliri 2000$ az ülkeler düşük, 2000-7250$ arasındaki ülkeler alt-orta, 7250-11750$ arasındaki ülkeler üst-orta, 11750$'dan yüksek olan ülkeleri yüksek gelir grubunda yer aldığını ileri sürmüşlerdir.

Bulman, Eden, ve Ha (2014) gelir gruplarını ülkelerin kişi başına gelirlerini ABD'nin kişi başına düşen gelirine oranlayarak ifade etmiştir. Onlara göre düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere dört gurup vardır. ABD'nin kişi başına gelirinin %10'undan az olanları düşük, %10-30 arasında olanları alt-orta, %30-%50 arasında olanları üst-orta, %50'sinden fazla olanları ise yüksek gelirli ülkeler olarak ifade etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.1. Orta Gelir Tuzağının Sebepleri

Bir ülke neden orta gelir tuzağına yakalanır? Bazı ülkeler orta gelir tuzağına yakalanırken bazıları neden yakalanmazlar? Bu soruları giderek çoğaltabiliriz. Orta gelir tuzağı her ülke de aynı sorunlardan dolayı görülmez. Bundan dolayıdır ki orta gelir tuzağının herkesçe kabul edilmiş direk olarak tek bir nedeni bulunmamaktadır.

Tablo 3.1. Gelir Grupları ve Büyümenin İvmesinin Beraber Değerlendirilmesi

	Düşük Gelir	**Orta Gelir**	**Yüksek Gelir**
Devam Eden Büyüme ***BİRİNCİ DURUM***			
Yavaşlayan Büyüme ***İKİNCİ DURUM***			
Duran Büyüme ***ÜÇÜNCÜ DURUM***			

Kaynak: MÜSİAD, 2012

Tablo 3.1 incelendiğinde, bir ekonomideki gelir düzeyinin ve büyümenin ivmesinin beraber değerlendirilmesi yer almaktadır. Birinci durum ekonomilerin istenilen ve beklenilen durumunu ifade ederken, ikinci durum üç gelir grubundaki ülkelerin gelir

tuzağı riski ile karşı karşıya kalabileceği durumunu ve üçüncü durumda ise, üç gelir grubundaki ülkelerinde gelir tuzağı altında yer aldığını ifade etmektedir.

Bilindiği üzere orta gelir tuzağını açıklarken temelde ülkenin ekonomisinin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra, uzun yıllar yüksek gelirli ülkeler düzeyine çıkamaması ve bu gelir düzeylerinde kısır döngü içerisine girmesi şeklinde tanımlandığını ifade etmiştik. Ayrıca ekonomik büyümenin durağanlaşması, sürdürülebilir anlamlı büyüme oranlarının yakalanamaması ve bunun sonucunda da ülkenin büyüme-kalkınma-büyüme şeklinde birbirini etkileyen ardışık gelişme çarkının çalışmaması durumu içine girmesi, orta gelir tuzağına sebep olduğuna değinmiştik. Burada dikkat edilmesi gereken önemli etmenlerden biriside her ülke kendine özgü bir yapıya sahiptir ve farklı farklı sosyal siyasal ve ekonomik durumları vardır. Bundan dolayıdır ki ülkelerin kalkınma ve büyüme durumu incelenirken hepsini aynı kalıpta değerlendirmemek gerekir. Bu bağlamda değişik açılardan bakarak birtakım ekonomik, beşeri ve kurumsal faktörler ışığında "neden büyüme durağanlaşıyor?", "kalkınma neden gerçekleşmiyor?" gibi sorulara cevap arayarak bu tuzağın nedenlerini bu bölümde inceleyeceğiz. Orta gelir tuzağının sebepleri incelenirken unutulmamalıdır ki, gelir tuzağı durumu karmaşık bir sorundur, tek bir sebep tek başına değerlendirilmemelidir. Sebepler genellikle birbirini tetikler niteliktedir ve incelenirken beraber ele alınmalıdır.

3.1.1. Yetersiz Altyapı Yatırımları

Altyapı denince önceleri daha çok orduların ulaştırma-lojistik hizmetlerinde kullanılan, Karl Marx ile birlikte siyasal dönüşüm dinamiği halinde düşünülen ve II. Dünya Savaşından sonra önemli şekilde tartışılan bir kavram akla gelmektedir. Açık bir ifade ile bir ülkenin karayolu, demiryolu, havayolu vb. ile üretimde kullanılan her türlü teknik, birikmiş işgücü ve eğitimi, ekonomik organizasyonu, enerji santralleri, eğitim sağlık kurumları ve sosyal kurumları ifade eden bir terim olarak altyapı kavramını düşünebiliriz. Ülkeler özel sektör ve kamu kuruluşlarının yatırımlarına yön vermek ve ayrıca onların verimliliklerini artırmak için altyapı yatırımlarına önem verir. Bu tarz yatırımlar bir işletmenin veya kuruluşun tek başına başaramayacağı kadar büyük ekonomik sorumluluk gerektirdiğinden hükümetler tarafından planlanıp yönetilmesi gerekli olan yatırımlardır (Aktaran Bayraktutan, 1992, s. 84).

Yatırımlar ekonomiye çoğunlukla iki türlü etki eder. Bunlardan birincisi "gelir artırıcı" etki, ikincisi "kapasite yaratan" etkidir. İktisadi kalkınmanın stratejik araçlarından olan altyapı yatırımlarının ek olarak prodüktivite artırma, ekonominin yapısal değişimini sağlama ve düşük istihdamdaki ekonominin harekete geçirilmesi gibi etkileri söz konusudur. Altyapı yatırımlarının kapasite yaratma etkisi derken, diğer yatırımları uyarma etkisi dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, altyapı yatırımlarının yapılması, verimli yatırımlara yeni kapasite açmak için gereklidir ve ayrıca üretim arzını etkileyen düzeyi ne kadar fazla ise o kadar kapasite etkisi taşıyor anlamındadır. Bunun önemi kalkınmanın büyük ölçüde ekonominin üretim gücünün artmasına bağlı olduğu dikkate alınırsa, yatırımların kapasite yaratma etkisinde, böylelikle iktisadi kalkınmanın en önemli tetikleyici unsurlarından birisinin altyapı yatırımları olduğu ileri sürülebilir (Bayraktutan, 1992, s. 90-91).

Prodüktivite artışı etkisi emek, sermaye ve doğal kaynaklar üzerinde kendini gösterir. Bu artış milli gelir veya miktarı belli olan üretim faktörü ile eskiye oranla daha fazla ürün üretilmesi ya da belli bir mal ve hizmetin üretiminin daha az üretim faktörü kullanılarak aynı oranda üretilmesi yani daha verimli olması anlamı taşır. Emek prodüktivitesi doğrudan beşeri sermaye yetiştirilmesi için yapılan alt yapı yatırımlarını kapsarken, özellikle ulaştırma, enerji gibi fiziki altyapı yatırımları sermayenin daha prodüktif kullanılmasını sağlayarak sermaye-hasıla oranını düşürür. Son olarak doğal kaynaklar ele alırsak, ülke doğal kaynaklar bakımından zengin olsa dahi, bu kaynakların kullanıma-işlenmeye hazır hale gelmesi ancak ve ancak bu amaç için yapılacak altyapı yatırımlarına bağlıdır. Bütün bunlar ekonomide yapısal değişimi gerektiren, ekonominin fiziki, kurumsal ve sektörel yapısının; insan kalite ve davranışlarının yenilenerek değiştirilmesini kapsayarak bu değişimler üretim tekniğini ve en nihayetinde iktisadi kalkınmanın aşamalarının yapı örgüsünü oluşturur (Bayraktutan, 1992, s. 91-92).

Altyapı yatırımlarının gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde de düzeltici etkileri söz konusudur. Calderôn & Servên 1960-2000 yılları arasındaki verilere dayanarak 121 ülkeye ait altyapı yatırımları, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi incelenmiştir. Altyapı değişkenini temsilen elektrik üretim değerleri, 1000 kişiye düşen telefon sayısı ve ulaşım-taşımacılığı temsilen karayolu uzunluğu kullanılmıştır. Bütün bu değişkenlerden hareketle yaklaşık 40 yıl aralığını kapsayan bu çalışmaya göre altyapı da meydana gelen iyileşmelerin ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerinde anlamlı

düzeyde iyileşmeler meydana geldiği görülmüştür. Daha açık bir ifade ile altyapıda meydana gelen gelişmeler, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltarak, büyümeyi artırdığı gözlenmiştir (Calderôn ve Servên, 2004, s. 26).

Orta gelir düzeyine ulaşmış bir ülkenin daha üst bir gelir düzeyi olan yüksek gelirli ülkeler düzeyine ulaşmak için, yani bu yapısal değişimi gerçekleştirebilmek için yeterli ve kaliteli altyapıya sahip olmak zorunluluğu olduğu ileri sürülebilir. Altyapı yatırımlarının ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli temel zemini hazırlaması, yatırımları tetikleyici unsur olması, yapısal değişimin başlangıcını oluşturması ve kaynakların verimli ve etkin kullanılmasının önünü açması sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak altyapılarının yetersiz olduğu bir ekonomide, uzun vadeli sürdürülebilir bir büyümenin ve yapısal kalkınmanın gerçekleşemeyeceği aşikârdır. Bu durum orta gelirli bir ülkeyi tuzağın kısır döngüsü içerisine sokabilir.

3.1.2. Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Kişi başına düşen gelir bir ülkede ne kadar yüksek olursa olsun, milli gelir vatandaşlar arasında veya üretim faktörleri arasında denge içeren bir şekilde dağılmamış ise, bu durumda güçlü efektif anlamda iktisadi düzenin gereği olan sosyal, siyasi istikrar ve ekonomik denge sağlanamaz. Gelir dağılımı adaletsizliğini bu durumda sadece bir ekonomik sorun olarak algılamak hata olur. Gelir dağılımı adaletsizliği ülkedeki bireylerin direk olarak refahlarını etkileyen hem sosyal hem de ekonomik bir sorundur. Bu bağlamda gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması toplumdaki düzen ve barışın sağlanması, muhasır medeniyetler düzeyine ulaşabilmenin en önemli koşullarından biridir. Bununla beraber ekonomik gelişmişlik düzeyi diğer ülkelere göre daha iyi olan ülkeler de gelir dağılımı adaletinin daha iyi durumda olduğu söylenebilir (Cural, 2009, s. 74-75).

Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki genel anlamda Kuznets hipotezi ile değerlendirilmiştir. Kuznets (1955)' göre ilk aşamada gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme birlikte hareket ederek artış gösterirler. Ama daha sonraları büyümedeki artış devam ederken ilişki tersine döner ve gelir eşitsizliği azalır. Kuznets bu durumu "Ters U" hipotezi şeklinde yorumlamıştır (Peçe, Ceyhan ve Akpolat, 2016, s. 140).

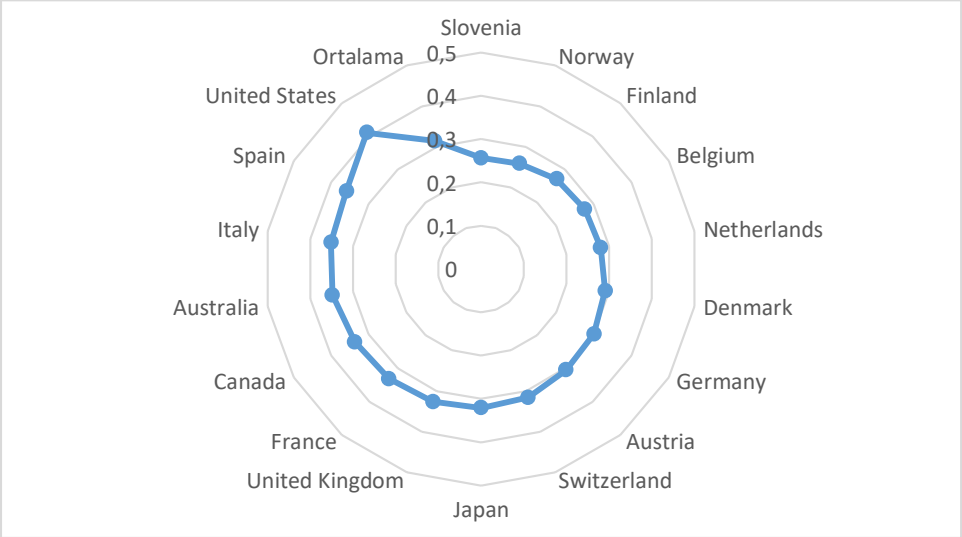
Barro (2000) ise 150 ülkeyi içine alacak şekilde bir çalışma yapmış gelir ile Gini katsayısı arasındaki ilişkiyi incelemiş Kuznets'in "TERS U" hipotezini doğrular şekilde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre bu ilişkinin farklılaştığını belirtmiştir (Peçe, Ceyhan ve Akpolat, 2016, s. 140).

Alesina ve Perotti (1994), gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken, bir ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlik artıkça toplumsal huzursuzlukla beraber sorunların artacağı ve bunun sonucunda doğacak sosyal ve siyasal istikrarsızlık, ülkenin ekonomik durumunda durgunluk meydana getireceği varsaymıştır. Sonuç olarak bu durgunluk, ekonomik büyümeyi azaltacaktır (Peçe, Ceyhan ve Akpolat, 2016).

Bazen ülkeler hızlı kalkınmaya öncelik verip politikalarını buna göre belirleyebilirler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu var. Ekonomide kalkınmaya öncelik verip, bununla beraber gelir dağılımı eşitsizliğine çok daha az müdahalede bulunmak şeklinde uygulanan hükümet politikaları genellikle toplumda çatışmacı olaylara sebebiyet verip, zaten öncelik verilen kalkınmayı sekteye uğratabilir (Herzer ve Vollmer, 2011, s. 490). Bu sorun ileriki dönemlerde kronikleşebilir. Bundan dolayıdır ki, bu tarz politikalar uygulayan ülkeler, ilk başlarda hızlı bir büyüme yakalasalar bile uzun vaade de sürdürülebilir bir büyüme yakalayamazlar. Bu durum belli bir gelir grubu içinde sıkışıp kalmalarına neden olabilir.

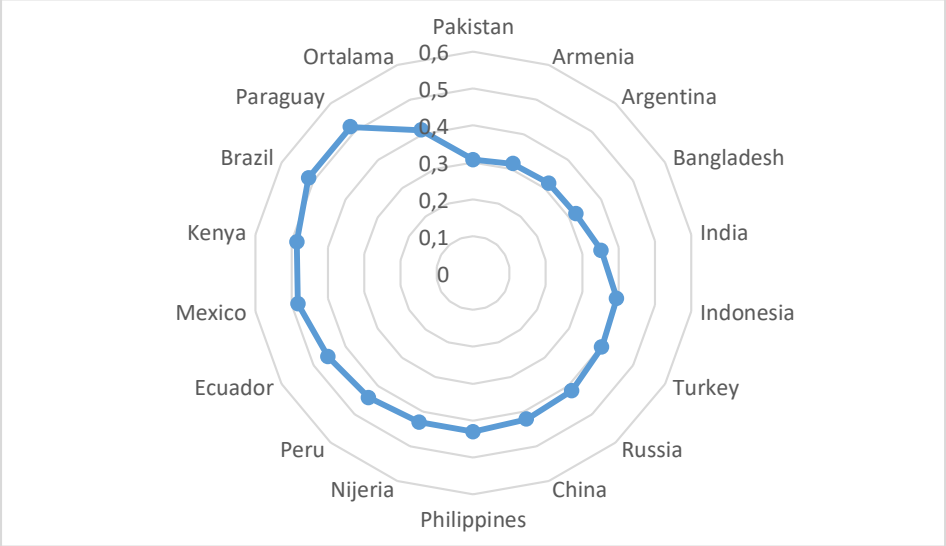
Gelir dağılımındaki adaletsizliğin önemli bir yansıması da ülkenin fiili gelirinin potansiyel gelirine yakınsayamayarak, düşük kalması durumu yaratmasıdır (Aydın ve Yalın, 2018, s. 20). Buda kişi başına düşen gelirin artmamasına neden olarak, orta gelir tuzağının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bütün bu görüşler ışığında orta gelir tuzağının nedenlerinden birisi de gelir dağılımı eşitsizliği olarak görülebilir.

Şekil 3.1. Seçilmiş Yüksek Gelirli Ülkelerde Gini Katsayısının Dağılımı

Kaynak: UNDP, 2016

Şekil 3.2. Seçilmiş Orta Gelirli Ülkelerde Gini Katsayısının Dağılımı

Kaynak: UNDP, 2016

Şekil 3.1 incelendiğinde yüksek gelirli ülkelerin Gini katsayısı genellikle "0,30" ve daha aşağısında seyrederken, Şekil 3.2 incelendiğinde orta gelirli ülkelerin Gini katsayısı genellikle "0,40" ve üzerinde seyretmektedir. UNDP'nin "Human Development Report 2016" adlı raporu incelendiğinde düşük gelir seviyesinde yer alan ülkelerde genellikle Gini katsayısı diğer ülkelere daha yüksek, düşük orta gelirli ülkelerde düşük ülkelere göre daha düşük, yüksek orta gelir ve yüksek gelirli ülkelerde Gini katsayısı diğer

ülkelere göre daha düşüktür. Bu bağlamda ülkenin yer aldığı gelir grubuna göre gelir dağılımı eşitsizliği konusunda genellikle ters ilişki vardır diyebiliriz.

3.1.3. Düşük Rekabet Gücü ve Ücretler

Bazı ekonomiler, bulundukları gelir düzeyi grubundan bir üst gruba geçememe durumu ile karşı karşıya kalabilir. Bu ekonomiler, başlangıçta belli bir zaman boyunca hızlı büyüme göstermiş olsa da, zamanla bu ivmelerini kaybederek uzun dönemde bu performansı gösterememiş durumunda kalanlardır. Bu bağlamda, incelediğimiz durum orta gelir düzeyi olduğundan bu gelir grubundaki ülkeler, belli bir kalkınma hamlesi ve hızlı bir büyüme ile düşük gelir kategorisinden çıkmış, lakin orta gelir düzeyine ulaştıklarında ekonomileri durağanlaşarak kendilerini bir kısır döngü içerisine girmiş bulurlar. Bu durumun ilk nedeni olarak ücretler gösterilebilir. Çünkü düşük gelirli ülkelerde, başlangıçta ucuz ve bol işgücü çalıştırarak ivmeli bir şekilde yüksek büyüme oranları yakalanabilmektedir. Ancak bu durum ülkenin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra, işçilere ödenecek ücretin yükselerek maliyet avantajının yitirilmesine ve ucuz ve bol işgücü avantajının ortadan kalkarak, rekabetçi gücünü yitiren ülkelerin ekonomisi büyüme ivmesini kaybettirmektedir. Bu durum verimliliğin artırılamaması ve teknolojinin geliştirilip kalkınmanın sonraki safhasına geçilememesiyle beraber, durağanlaşan ekonomi kendini orta gelir tuzağı kısır döngüsü içinde bulabilmektedir (MÜSİAD, 2012, s. 96-97).

3.1.4. Düşük Vasıflı Beşeri Sermaye

Ekonomik büyümeyi etkileyen en temel unsurların başında gelen beşeri sermaye, eğitimli işgücünün bilgi-beceri ve deneyimlerin birleşimidir (Eser ve Gökmen, 2009, s. 43). Beşeri sermaye OECD'ye göre bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek ve niteliklerin; bireysel, sosyal ve ekonomik refahın yaratılarak artırılmasını kolaylaştırmak olarak açıklanmaktadır (Aktaran Aksu, 2016). Beşeri sermaye incelenirken bu kavramın ekonomi, politik, sanayi, sosyoloji, demografi, hukuk, biyoloji, psikoloji, sağlık, eğitim, tarih, coğrafya, askeri, teknolojik gelişim, ar-ge, inovasyon gibi pek çok bilim dalıyla ya da içeriğiyle etkileşim halinde bulunan bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu faktör, içerdiği ve doğurduğu sonuçlar itibariyle bir ülkenin elinin altında yer alan ayrıca kaynaklarının ne kadar verimli ve etkin kullanılmasının makroekonomik açıdan çözümlenmesini sağlayacak başlıca unsurdur (Aksu, 2016, s. 71).

19. yüzyıl başlarına kadar literatür incelendiğinde iktisadi kalkınma için sadece fiziki sermaye yeterli görülüyordu. Daha sonraları ülkelerin kalkınma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümü beşeri sermayesinin durumuna bağlı olmaya başlamıştır. Sonuç beşeri sermayenin niteliği başta fiziksel sermayenin etkinliğini uyararak teknolojik gelişimi sağlamaktadır (Aktaran Aksu, 2016, s. 70).

Günümüzde ekonomilerin kalkınması beşeri sermayenin kaliteli ve üretken olmasıyla beraber teknolojik gelişme durumuna bağlıdır. Nitelikli bir işgücünün oluşması yani beşeri sermaye için temel koşul eğitimdir (MÜSİAD, 2012, s. 115-116).

Beşeri sermaye, fiziki sermayeden biraz daha farklı bir olgudur. İlk olarak beşeri sermaye fiziki sermaye gibi kullanılmadığında stoklanabilme özelliği bulunmadığı için üretimde kullanılmadığı vakit yok olup gitmektedir. Beşeri sermaye fiziki sermaye gibi yansız yapıda olmamakla birlikte, statik yapıda da değildir. Sürekli yenilenen değişen dinamik bir yapıdadır ve bu unsurun geliştirilmesi için yapılan yatırımlar toplumun sosyal yapısının da gelişmesine fayda sağlamaktadır (Karagül, 2003, s. 81-82). Bu bağlamda değinilmesi gereken, dikkat çekilmesi gereken önemli bir konuda beşeri sermayenin cari durumuna ek olarak beşeri sermayenin niteliğinin iyi olmasına rağmen onu kullanma becerisinin geliştirilmesidir. Belirtildiği üzere kullanılmadığı veya doğru kullanılmadığı durumda beşeri sermaye stoklanamadığından ve dinamik bir yapıda olduğundan niteliği zaman içerisinde giderek yok olmaktadır.

Ülkeler kalkınırken ilk aşamada bol ve ucuz işgücü çalıştırarak hızlı büyüme yaşadıklarını daha önce belirtmiştik. Belli bir gelir düzeyine oluşan ülkeler bu düşük ücret ve düşük maliyet avantajını kaybettiklerinden ekonomilerin hızlı kalkınması zorlaşmaktadır. Bu durumda kalkınmanın sonraki aşamalarına geçebilmek için yegâne unsur beşeri sermayedir. Eğer bir ülke kalkınırken, ekonomilerine yön verecek, ülkenin uluslararası düzeyde rekabetin içinde yer almasını sağlayabilecek teknoloji temelli verimli ve kaliteli üretim yapamaz ise ekonomileri durağanlaşarak bulunduğu gelir düzeyine sıkışıp kalmaktadır. Bundan dolayı ülkede sermaye ve kaynakları doğru kullanabilecek nitelikli işgücü bulunmaması gelişmenin önünde en büyük engeldir.

3.1.5. Kurumsal Faktörlerin Yetersizliği

İktisadın yıllardan beri süre gelen temel ortak sorunlarından bir tanesi neden bazı ülkeler zengin iken bazı ülkelerin ise fakir olduğu sorusuna cevap aramaktır. Bu

bağlamda iktisadi büyüme kuramları büyüme süresinde etkili olan iktisadi faktörlere verdikleri önem açısından birbirinden farklıdır. İktisadi büyüme olgusunu açıklarken mevcut kuramsal yaklaşımların iktisadi faktörler üzerine yaptığı vurgunun değiştirilmesi ile ekonomilerin birbirinden farklı performans sergilemelerinin nedenini farklı kurumsal teşvik yapılarına bakarak bulmak doğru olacaktır (North, 2002, s. 17).

Kurumlar belirleyici ve yönlendirici vasıflarıyla ekonomide tasarruf, yatırım, iş hayatı, teknoloji, üretim ve değişim ile ilgili kararları etkileyerek bunların sonuçları üzerinde doğrudan ve dolaylı yollardan etkilidir. Bu bağlamda bir ekonominin ne kadar efektif olduğunu ölçerken devletin müdahale alanı, ticari politikaları, piyasanın yabancı yatırımlara açıklık durumu, bireysel girişimcilik alanı gibi unsurlara bakmak gerekir. Burada anlaşılması gereken iktisadi büyümenin belirleyicisi olarak ele alınan değişkenler kurum ve kurumsal yapıların etkisi altında oluşmaktadır. Daha açık bir ifade ile mülkiyet haklarının nasıl tanımlandığı, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve siyasal ve hukuksal yapılar ile ilgili tüm kurumlar iktisadi kararların esas belirleyicileri konumundadır. Sonuç olarak tüm bu iktisadi kurumlar, ülkedeki ekonomik faaliyetlerin ve büyümenin esas yön vereni, belirleyenidir (Biber, 2010, s. 4).

Kurumları ele aldığımızda, bazı ülkeler kötü kurumlara veya düzensiz işleyen kurumsal yapılara sahipken bazı ülkeler ise temelde yatırımı, üretimi ve bunların istikrarını sağlayan dinamik kendini yenileyen istikrarlı ve beşeri sermayeyi geliştirmeyi amaçlayan kurumlara sahiptir. Bu kurumlar ülkelerin ekonomik etkinliğinin sağlanmasını ve performansın artmasını teşvik eder. Bu kurumların üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, başka bireylerin kaynakları kullanma hakkının engellenmemesi koşulu ile bireylerin mülkiyet haklarının güvence altına alınmış olmasıdır. Bu hak A. Alchian (2000)'e göre bireylerin gelişme için kaynaklarını kullanma hakları anlamı taşımaktadır. İkinci olarak Acemoğlu (2003)'e göre politikacılar ve bürokratlar gibi devletin üst kademesinde yer alan görevlilerin ülkenin gelirlerini yönetirken yatırımları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaması gereğidir. Üçüncü olarak en önemli özellik, kurumlar beşeri sermayeyi, eğitim, yenilik yapma ve ayrıca tüketimde rasyonel unsurlara sahip olacak şekilde aşama kaydetmesi ile onları daha verimli alanlara çekme, düzenleme etkinliğine sahip olmalıdır. Bu kurumları piyasa düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrarı sağlayan kurumlar ve sosyal sigortalar kurumlar olarak tanımlayabiliriz (Aktaran Biber, 2010, s. 9).

Samuels (1991)'e göre yeni teknolojilerin doğması ve bunların iktisadi kalkınmaya yol açması ancak kurumsal yapıların sahip olduğu özellikler sonucu belirlenir (Aktaran Biber, 2010, s. 15). Yüksek gelirli ülkeler seviyesine çıkmanın en önemli gerekliliklerinden birinin teknoloji kullanma yeteneği olduğu düşünülür. Sonuç olarak belli bir kalkınma düzeyine erişmiş, orta gelir düzeyine sahip ülkelerin kalkınmaya ve ekonomik büyümesine anlamlı düzeyde devam edebilmek adına kurumsal faktörlerini sürekli yenileyerek dinamik yapıda tutarak bu unsurlarını efektif olarak kullanmaya ihtiyacı vardır. Bunları yapmadığı takdirde ekonomik büyüme durağanlaşabilir ve ülkenin orta gelir düzeyinde kısır döngü içine girme riski artmaktadır.

3.1.6. Bilim ve Teknoloji Yetersizliği

Yüksek gelirli ekonomiler denince bu gelir düzeyindeki ülkeleri diğer gelir düzeyindeki ülkelerden ayıran yegâne unsur bilgi ekonomisidir. Bilgi ekonomisi bilimsel gelişmeye katkı sağlayan yoğun bilgi temelli üretim ve hizmetler şeklinde kısaca ifade edilebilir. Üretim süreci ele alındığında Ar-Ge'den üretim tesisine oradan piyasaya ulaşıncaya kadar bu aşamalarda yenilikleri uygulama ve üretime dâhil etme çabası bilgi ekonomisinin kısaca işleyişidir. Bu durum ekonominin yeteneklerini ifade eder. Daha açık bir ifade ile bilgi ekonomisinin temelini yaratıcı, yenilikçi ve nitelikli beşeri sermaye oluşturur (Powell ve Snellman, 2004, s. 201).

Schumpeter'e göre yenilikler ekonomide olağanüstü bir önem taşımaktadır. Refah ve ekonomik değişimin temeli bu yeniliklerdir. Günümüzde hala Schumpeter'in görüşleri geçerliliğini korumuş ve daha da önemli hale gelerek ekonomi bilimcileri tarafından tartışılmaktadır. Teknolojinin gitgide hızlanan gelişimi Schumpeter'i doğrular niteliktedir (İçke, 2014, s. 18). Ona göre yeni birleşimler veya yenilikler yaratıcı yıkıma neden olmaktadır (Basılgan, Ekonomik Gelişmenin Yaratıcı Yıkımı: Schumpeteryan Girişimci, 2011, s. 28). Yaratıcı yıkım yaratılan yeniliğin etkinliğinin diğer olguları zaman içerisinde silmesi olarak tarif edilebilir. Bu bağlamda ekonomiler rekabet gücünü elinde bulundurmak daha yüksek gelir düzeyine çıkmak ve ekonomilerinin durağanlaşmadan gelişmesini sağlayabilmek için bu yenilikleri yapabilme yeteneğine sahip olmak zorundadır. Nitekim sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için bu şarttır ve sadece bunu yapabilen ülkeler yüksek gelirli gelişmiş ülkeler seviyesine erişebilirler. Bu da ancak insanlık tarihinin en büyük yeniliği olan bilgi yarattığı teknoloji kullanım becerisi ile mümkündür.

Ülkelerin orta gelir düzeyinden yüksek orta gelir düzeyine geçişinde teknoloji kullanımının önemi, düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçişten çok daha önemli, başlıca unsurdur. Daha önce değindiğimiz üzere, ülkeler kalkınmanın ilk aşamasında bol işgücü düşük ücret sayesinde, uluslararası anlamda maliyet avantajı elde ettiklerinden hızlı bir büyüme ivmesi yakalamaları kolaylaşmaktaydı. Ancak orta gelir düzeyine ulaşan ülkeler artık sadece fiziksel yatırımları artırarak Dünya gelir pastasından daha fazla pay alamazlar ve ekonomik büyümeleri durağanlaşır. Bu bağlamda gelişmek için teknolojiye önem vermek zorunludur. Bilindiği üzere kalkınma yapısal bir değişim, gelişimdir. Teknoloji ise yapısal değişimi sağlayan bilgi toplumuna geçişteki en efektif faktördür. Teknoloji bir ülkenin daha verimli bir ekonomiye sahip olmasını sağlayan yegâne unsurdur. Daha açık bir ifade ile teknolojik gelişmeler dışa bağımlılığı en aza indirerek, üretimin verimli olmasını sağlar. Ayrıca işgücü ve yatırımlardan en uygun düzeyde faydalanılmasını sağlayarak, ihracat gelirlerinin yükselmesini sağlayacaklar (Erkoç, 2015, s. 191).

Sonuç olarak ifade edecek olursak ekonomiler bir şekilde düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçebilse bile eğer bilim ve teknoloji üretecek ve kullanacak yapısal gövdelere sahip değil veya yetersiz ise o ülke, daha üst gelir seviyelerine geçemeyerek, var olan gelir seviyesi içerisinde kısır döngü içine hapsolur.

3.1.7. Ar-Ge ve İnovasyon Faaliyetlerinin Yetersizliği

Ar-Ge faaliyetleri teknolojik veya bilimsel belirsizliğin olduğu durumlarla ilgili yapılan faaliyetleri kapsar. Burada amaç hedef yeni ürün geliştirmek veya geliştirilmesi için altyapı sağlamaktır. Ar-Ge bir başka anlamda mevcut bir ürünün daha etkin ve ucuz üretilmesi anlamı da taşır. Ayrıca ilk defa üretilecek pazarda öncü olmak hedefiyle araştırmaya kaynak ayırmak olarak ifade edilebilir. Ar-Ge araştırma, icat etme ve sonra da bilgiyi bir ürünü geliştirmeyi kapsar (Aktaran Erkek, 2011, s. 5).

Günümüzde ulusal, uluslararası ve küresel düzeyde artan rekabet, şirketlerin ve ülkelerin bu rekabet içinde duruma ayak uydurabilmek ve rekabet güçlerini yükseltmek için üretim yöntemlerini sürekli olarak değiştirip geliştirerek ürün ve hizmetlerini değiştirmeleri gerekmektedir. Bu değiştirme ve yenileme işlemi inovasyon olarak tanımlanmaktadır. İnovasyon kolaylık içeren yenilikler olarak ifade edilen düşünceden doğar. İnovasyon rekabet gücünü artırarak yeni getiriler oluşturur. Her yeni bir inovasyon

ileride doğacak yeni bir inovasyon sürecini başlatır. Süreklilik arz etmektedir. Bu bağlamda konuyu teknoloji ile birleştirecek olursak, teknolojik inovasyon teknolojik ürün ve sürecin yenilenmesi anlamını taşımaktadır. Teknolojik olarak yeni bir ürün ve süreç geliştirilerek, mevcut ürün ve süreçlerden daha verimli ve etkin hale gelir (Erkek, 2011, s. 7).

Romer'e göre teknolojik gelişme verimlilik artırıcı ve ekonomik büyümeyi destekleyen durumdur. Bu durum Ar-Ge sektöründeki beşeri sermaye birikimi ile etkinleşecektir. Romer ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak inovasyon, bilgi ve teknolojik yenilikle ekonomiyi değiştirmeye bağlı olduğunu ifade etmiştir (Aktaran Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 38).

Günümüzde teknoloji yetersizliği ülkelerin gelişmelerindeki en önemli engeldir. Yeni teknolojilerin üretimi Ar-Ge ve inovasyon ile mümkündür. Ekonomilerinde sürdürülebilir bağlamda büyüme oranlarına erişmek için ülkelerin çoğu 20. yüzyılın sonlarından itibaren Ar-Ge'ye yatırım yaparak özellikle bilim, teknoloji ve sanayide büyük aşamalar kaydederek ihracatlarını artırarak kişi başına artan gelirleri ile gelişmiş ülkeler seviyesine erişmişlerdir (Aktaran Yıldız, 2015, s. 160). Sonuç olarak Ar-ge ve inovasyon yeni teknolojik ürün ve süreçleri doğurur, yeni teknolojik ve süreçler yeni Ar-ge ve inovasyon faaliyetlerini doğurarak süreklilik sağlar. Bu olgular birbirinden ayrılamaz. Bu faaliyetlerin yetersizliğinde ekonomi durağanlaşır ve yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişilemez.

3.2. Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünden Çıkış Yolları

Dünyada özellikle 20.yy dan sonra yapılan çalışmalarda orta gelir tuzağı hakkında birçok yazılar yazılmış, bu tuzağa yakalanmamak veya kurtulmak için uygulanacak politikalar ve stratejileriler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde orta gelir tuzağı kısır döngüsünden çıkmak için izlenecek yolların üzerine stratejiler yer almaktadır. Burada önemli nokta orta gelir tuzağı olgusu kompleks bir sorun olduğundan tuzaktan çıkış için izlenecek stratejiler birbirine bağımlı olarak beraber değerlendirilmelidir.

3.2.1. Ulusal Tasarruf Oranlarının Artırılması

Tasarruf tanım olarak, bir hanehalkı, firma, bölge veya ülkenin cari geliri ile tüketimi arasındaki fark olarak düşünülebilir. Cari gelir, cari tüketimden ne kadar fazlaysa ise tasarruflarda o kadar fazla olur.

Ekonomideki fabrikalar, donanım veya konut gibi temel sermayelerde artış sağlanabilmesi ancak tasarrufların artırılması ile olur. Fiziki sermayelerdeki bu artış daha sonra yatırımları da artıracaktır. Açık bir ifade ile yeni sermaye yaratmak için gerekli kaynaklar, esas itibari ile ulusun kendi kolektif tasarrufundan meydana gelmektedir (Sancak ve Demirci, 2012, s. 161-162).

Bir ülke özellikle sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmasını sağlayabilmesi, yatırımlarını finanse edebilmesi, yabancı finansmana bağlılığın azaltabilmesi ve bunları istikrarlı hale getirebilmesi için politika yapıcıların ulusal tasarrufları artırıcı politikalar belirlemeleri esastır. Tasarrufların azalışına neden olan unsurlar değerlendirilerek sürdürülebilir büyümeye olan etkisinin ne olduğu ekonomi açısından büyük önem arz etmektedir (Sancak ve Demirci, 2012, s. 160).

Tasarruf kavramı ulusal ve yabancı tasarruf olarak iki ana bölümde değerlendirilir. Ulusal tasarruflar kamu ve özel sektör tasarruflarının toplamından oluşur. Kısa ve uzun vadeli dış borçlanmadan oluşan tasarruflar ise yabancı tasarruf tanımını oluşturmaktadır. Ulusal tasarruflar ekonomide yeni sermayenin doğmasında etkili yegâne unsurdur. Bu tasarrufların yetersiz oluşu sonucu yatırımlar düşürerek ekonomik büyüme oranında azalmalara neden olmaktadır. Bu durumda yabancı tasarruflara başvurulmaktadır. Bunun sonucu olarak da cari işlemler açığı yükselerek ülke ekonomisi dışsal şoklara açık hale gelir. Daha sonraki süreç de bu durum yapısal bir sorun halini alabilir ve ekonomik yapı kırılganlaşır. Daha açık bir ifade ile konjoktürel sebeplerin oluşturduğu ekonomik sorunlardan dolayı yabancı tasarruflar azalırsa iç talep daralır ve büyüme hız kaybeder. Sonuç olarak, ülkelerin bu tür bir sorunla karşılaşmaması ve sürdürülebilir anlamda ekonomik büyüme sağlayabilmesi için ulusal tasarruf oranlarını artırması elzemdir (Aktaran Yıldız, 2015, s. 159).

Yüksek tasarruflar ve yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerin ulaşmayı hedeflediği ekonomilerinin motorunun silindirleri olarak ifade edilebilir. Gelişmekte olan bir ülke, kullanılmayan kaynaklarını harekete geçirerek ayrıca gelişmiş ülkelerden gelen

kaynaklarla kalkınamıyorsa, iç tasarrufa ağırlık vermesi ekonominin durağanlaşmaması için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Çünkü bu ülkeler yüksek gelir düzeyinde olmadığından mevcut yurtiçi tasarrufları, kalkınma hızının gerçekleşmesi için gerekli yatırımları finanse edemez. Bununla beraber harcama eğilimleri de 1'den büyüktür. Bu nedenle sürdürülebilir bir büyümeyle beraber kalkınmak için bu ülkeler iç tasarruflarını yeterli düzeye çıkarmak zorundadır (Yereli, 1997, s. 72).

Ülkede yaşayan bireylerin eğitim düzeyi yaptıkları tasarruflarla yakından ilişkilidir. Eğitim düzeyinin genel itibari ile yükseltilmesi, istihdam edilebilirliği artırarak geçim yollarını çeşitlendirerek refahı geliştirecek bir yoldur. Bu bağlamda artan eğitim düzeyi tasarruf oranlarını uzun vadede yukarı taşıyacaktır (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. XIV).

3.2.2. Toplam Faktör Verimliliğinin Artırılması

Uluslararası rekabetin giderek arttığı günümüzde teknolojik gelişmelerin yarattığı verimlilik etkisi sürdürülebilir büyümenin artık olmazsa olmazı konumundadır. Üretim araçlarının performansının hesaplanmasında önemli bir kıstas olan verimlilik etkinliği daha düşük maliyetle daha fazla üretimin yapılabilirliğinin değerlendirilmesidir. Yani verimliliğin etkinliği üretimde kullanılan girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkinin bir ifadesidir (Aktaran Işık, 2016, s. 1). İş gücü ve sermaye stoku dışında kalan teknolojik gelişmeler ve bu faktörlerin etkileşimi sonucu doğacak her türlü etkiler toplam faktör verimliliğini oluşturur.

Büyümede verimlilik etkisi üretime katılan girdinin miktarıyla açıklanamıyorsa, teknoloji bilgi düzeyindeki artış ile açıklanır. Bu verimlilik artışı toplumların gelirinin artışını ve en önemlisi yaşam kalitesinin artmasına yol açar (Begg, Fischer ve Dornbush, 2010).

Verimlilik değerlendirmeleri kısmi verimlilik ve Toplam Faktör Verimliliği (TFV) olmak üzere iki türlü yapılmaktadır. Üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan toplam çıktının herhangi bir üretim faktörüne bağlanarak ölçülmesine kısmi verimlilik denirken, toplam çıktının üretimde kullanılan girdilere oranlanmasıyla elde edilen değere de toplam faktör verimliliği denir. Bu sayede üretimde kullanılan tüm girdilerin efektif oluşunun önem sırasına göre değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Ayrıca daha yüksek toplam faktör verimliliği demek sermaye miktarı değişmediği halde daha fazla

çıktı üretme yani daha fazla gelir elde etme anlamı taşımaktadır (Aktaran Işık, 2016, s. 1).

Toplam faktör verimliliği bileşenleri kavramsal ve ölçülebilme yönünden birtakım sorunu barındırmaktadır. Ülkelerin büyüme ve kalkınma amaçlarının gerçekleşme değerlendirilmesinde temel gösterge olarak kullanılan toplam faktör verimliliği, ülkelerin ekonomik büyüme yönünde karşılaştırılırken, büyüme farklılıklarının sebeplerini açıklayarak, büyümenin kaynaklarını ayrıştırma sürecinde büyümenin itici gücü olarak hangi üretim kaynaklarının efektif oluşunu üretimde kullanıldığının belirlenebilmesi için oldukça etkin bir faktördür. Daha yüksek bir refah düzeyi için ülkeler kaynaklarını doğru şekilde kullanabilme sorunu bu ülkelerin ortak özelliğidir. Daha açık bir ifade ile gelişmek isteyen ekonomilerde nüfusla beraber gelir artışı tüketimin çeşitlenerek artması bu ekonomilerin ihtiyacı olan yeni kaynakların aranması gerekliliğini oluşturur ve ayrıca var olan mevcut kaynakların etkin şekilde kullanılma sorununu doğurur (Vergil ve Abasız, 2008, s. 161).

Solow (1957) toplam faktör verimliliği üzerine çalışmalar yapmıştır. Sermaye ve emeğin girdi olarak katıldığı büyüme analizinde, bu girdilerde meydana gelen değişme hesaplanabilirken, toplam faktör verimliliğinde meydana gelecek değişim direk olarak hesaplanamaz. Bundan dolayıdır ki bu hesaplanamayan çıktıya "Solow Artığı" denilmektedir. Toplam faktör verimliliği daha çok eğitim, sağlık ve yönetim gibi alanlarındaki ölçümlerde kullanılabilmesine rağmen uzun dönemde teknolojik ilerlemenin ekonomik büyüme üzerine etkisi nedeniyle ampirik çalışmalarda daha çok teknolojik gelişme olarak ifade edilmiştir (Aktaran Keser, 2017, s. 22).

$$Verimlilik = \text{Çıktı}/Girdi \geq 1 \qquad (3.1)$$

$$Etkinlik = (Gerçekleşen\ \text{Çıktı})/(Hedeflenen\ Miktar) \qquad (3.2)$$

Standart olarak verimlilik ve etkinlik yukarıdaki formüllere göre hesaplanmaktadır. Verimlilik çıktıların girdilere oranlanmasıyla bulunur ve verimlilikten söz edebilmek için bu oranın 1'den büyük olması gerekmektedir. Etkinlik ise gerçekleşen çıktının, hedeflenen çıktı miktarına oranlanmasıyla bulunur.

$$Emek\ Verimliliği = \text{Çıktı}/(Emek\ Miktarı) \qquad (3.3)$$

$$Sermaye\ Verimliliği = \text{Çıktı}/(Sermaye\ Miktarı) \qquad (3.4)$$

Çıktının, emek miktarına oranlanmasıyla elde edilen oran, emeğin çıktı üzerindeki verimliliğini gösterirken çıktının, sermaye miktarına oranlanması ile elde edilen oran ise, sermayenin çıktı üzerindeki verimliliğini göstermektedir. Bu daha önce değinildiği üzere kısmi verimliliği ifade etmektedir.

Cobb Douglas (1928) üretim fonksiyonu üzerinden toplam faktör verimliliğini hesaplarsak:

$$Q = Af(K, L) \qquad (3.5)$$

K sermaye, L İş gücü (emek), A teknoloji düzeyini ifade ederken, bunların etkileşiminden doğan çıktı Q ile ifade edilmiştir. K ve L sabitken, Q artıyorsa burada teknoloji düzeyinde bir artıştan söz etmek olumludur. Artışın sebebi teknoloji düzeyi artışıdır yani toplam faktör verimliliği artmıştır. Buradaki anahtar teknoloji düzeyidir. Emek ve sermaye içsel bir faktör iken teknoloji düzeyi dışsal kabul edilmiştir. Teknoloji düzeyinin, emek ve sermayenin birbiriyle etkileşiminden doğan verimliliği artırarak etki etmesi söz konusudur. O halde bu düzeyi şu şekilde hesaplanırız:

$$TFV = A = \frac{Q}{f(K,L)} \qquad (3.6)$$

Toplam çıktıyı ölçüp bunun nüfusa oranlanmasıyla elde ettiğimiz oran, kişi başına çıktı miktarını göstermektedir. Parasal olarak ifadelerden arınmış çıktı miktarındaki artış büyümeyi bize verirken, bu artış eğer emek (L) ve sermaye (K) sabitken oluşuyorsa o ekonomide verimlilikten söz edilebilir. Bu verimlilik artışı teknoloji düzeyinin gelişimi sonucu oluşmuştur. Bu durum gerçek anlamda sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için gerekli olan verimlilik anlayışını esas alan bir durumdur. Ekonomilerin gelişimine devam edebilmesi için bu şekilde bir büyümeyi esas almalarının gerekli olduğu ileri sürülebilir. Bunun nedeni fiziki olarak ekonomiye katılan emek (L) ve sermaye (K) miktarını artırmak çıktı (Q) miktarını artırsa bile maliyetleri de artıracaktır. Bu durum ekonominin rekabet gücünü zayıflatacağından, büyüme oluşsa bile bu durum uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme olmayacağı aşikârdır. Bundan dolayıdır ki ekonomiler sürdürülebilir büyüme anlamında üretime dolaylı ve dolaysız etki eden teknolojiyi temel almalıdır. Bu şekilde verimlilik düzeyini artırarak, ekonomide etkinliğin yükseltilmesi hedeflenmelidir.

3.2.3. Ar-Ge Yatırımlarının ve İnovasyon Kapasitesinin Artırılması

Ar-ge ile ekonomik büyüme arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Bilim adamları ve araştırmacılar yeni bir fikir ortaya koyduktan sonra bu fikir işlenerek yeni bir çıktıya dönüşür. Bu çıktı üretime dâhil edilerek bir sonraki aşamada pazarlaması planlanarak, piyasada ürüne olan talebin oluşarak, bu talebin artırılması hedeflenir. Tam burada artan taleple beraber ihracatın artması ekonomik büyümenin önemli raylarından birisi halini alır. Açıkçası Ar-ge ve ekonomik büyüme arasında doğrusal bir birliktelik bulunmaktadır. Ancak Ar-ge yatırımlarının etkinliğinin oluşması ve bu etkinliğin artırılması bağlamında gerekli koşullar vardır. Ülkede fiziki altyapı, eğitim, sağlık ve nitelikli işgücü anlamında beşeri sermaye yatırımlarının da artırılarak bu yatırımların Ar-ge yatırımlarına bütünleşmiş bir şekilde uygulanması asli unsurdur. Bu durum Ar-ge yatırımlarının ekonomik büyüme yapacağı katkının düzeyini önemli ölçüde belirleyecektir. Bu bağlamda kamunun Ar-ge yatırım yapması, özel sektöründe bu alanda yeni yatırımlar yapmaya yiteceği sonucu, toplam faktör verimliliğinde de artışı tetikleyecektir (Pohjola, 2000, s. 3).

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012) OECD ülkelerinin 21'ini kapsayan 1990-2010 dönemi ele alınarak Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine ilişkisini değerlendirmişlerdir. Onlara göre değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi vardır. Ek olarak Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik bir artışın uzun dönemde ekonomik büyümeye yaklaşık olarak %77 oranında bir artışa yol açacağını hesaplamışlardır (Karanfil, 2016, s. 225).

Tayland ekonomisini araştıran Jitsuchon (2012) ulaştığı sonuca göre orta gelir tuzağından çıkış sürecinde, ekonomik kalkınmak için Ar-ge çalışmalarının önemine değinerek araştırma kapasitesinin ve alt yapı yatırımlarının artırılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Buna binaen Tayland'ın Kore'ye göre Ar-Ge harcamalarının yetersiz olduğunu savunmuştur (Karanfil, 2016, s. 225).

Kişi başına düşen gelir anlamında 45 ülkenin değerlendirilerek gelirin sınıflandırılması bağlamında çalışma yapan Eichengreen, Park ve Shin (2013) ulaştıkları sonuca göre genel olarak orta gelirli ülkelerin düşük gelirli iken orta gelirli ülke düzeyine ulaşıncaya kadar ki büyüme hızının, artık orta gelir düzeyinde ulaştıktan sonra düşmesi söz konusu olmaktadır. Tho (2013) ise orta gelir tuzağından çıkış konulu kendi

çalışmasında özellikle Tayland, Filipinler, Malezya ve Endonezya üzerine araştırmalarda bulunmuş, bu ülkelerin Ar-Ge harcamalarında artışa, nitelikli işgücü artışına, kurumların çalışmasının verimlilik artışına ve ayrıca karşılaştırmalı üstünlük yaratılmasına ihtiyacını olduğunu savunmuştur. Kasenda (2014) benzer bir çalışmada, Tho gibi düşünmüştür. Bunlar gibi Asya ülkelerinin orta gelir tuzağından kurtulmasının yolunun Güney Kore'nin uyguladığı etkinlik, liderlik, güçlü alt yapı, etkin eğitim sisteminin kurulması, Ar-Ge yatırımlarının artırılması ve bu bağlamda üretimde sanayileşmeyi ön plana alma gibi politikaların uygulanması gerektiğini belirtmiştir (Karanfil, 2016, s. 225).

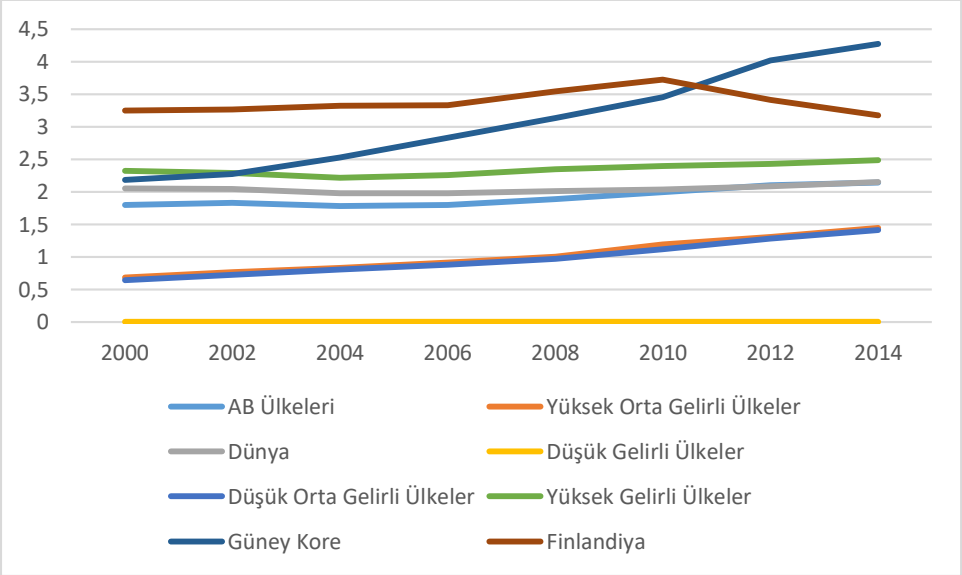
Ar-Ge ve inovasyon denince Güney Kore önümüzde bulunan ciddi bir örnektir. World Bank verileri dikkate alındığında Güney Kore'nin 1978-1988 arasında alt orta gelirli, 1988-2003 yılları arasında üst orta gelirli olarak görülmüştür. 2003 yılı itibari ile de yüksek gelirli bir ülke konumuna geçmiştir. Bu başarının altında Güney Kore'nin Ar-Ge ve inovasyona verdiği önemle beraber teknolojik altyapı oluşturulması yatmaktadır. Bu bağlamda özellikle Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamalar açısından önceleri diğer ülkelerin çok gerisinde olan Güney Kore'nin 1980 yıllardan itibaren bu durumu tersine çevirdiği söz konusudur. Ar-Ge yatırımları ve inovasyon sayesinde teknolojik açıdan önemli bir aşama kaydeden ülke, bilgi yoğun ve ileri teknoloji üretimine dayandırdığı ihracat yönlü büyüme modelini benimsemiştir. Bununla beraber, bütüncül bir anlayış ile hareket ederek beşeri sermayenin niteliğinin artırılması ve bunun sürdürülebilirliği adına eğitimde de önemli düzeyde yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu politikalar sonucu uzun vadede sürdürülebilir büyüme oranlarına ulaşarak, aynı zamanda kalkınarak yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişmiştir. Kısaca tüm bu bütüncül yatırımlar ile politikalar sonucu teknoloji yoğun katma değeri yüksek ürünler üretmesi onu ihracatta önemli düzeylere çıkarmış ve ayrıca küresel rekabette onu ön plana çıkaran Samsung, LG, Hyundai, Kia gibi piyasaya yön veren dev markaların doğmasına sebebiyet vermiştir (Aktaran Atik, 2015, s. 169).

Bir Asya ülkesi örneğinden sonra, Ar-Ge ve inovasyon örneği olarak bir de Avrupa ülkesi olan Finlandiya'yı örnek verecek olursak, bu ülkenin özellikle daha 1960'lı yıllar ve öncesinde temel bilim araştırmalarına önem verdiğini görülmektedir. Güney Kore'nin aksine Finlandiya 1980'lerde yüksek gelirli bir ekonomi olarak dikkat çekmekteydi. Bu ülkenin en önemli özelliği inovasyon ve rekabetçilik hedefli hareket etmesiydi. World Economic Forum tarafından yayınlanan Küresel Rekabetçilik

Endeksinde her yıl kendini üst sıralarda yer bulmuştur. Bu endekste 2013 yılında 148 ülke arasında 3. sırada yer alırken, inovasyonda ise 1. olma başarısını göstermiştir. Bu ülkenin özellikle 1960-1980 arası dönemde öğrenci ve akademisyenlerin nitelik ve niceliğini artırma eğilimlerine yöneldiği görülmüştür. Buna ek olarak sağlık ve çevre sorunlarının Ar-Ge ile giderilmeye çalışılması ülkede bilime bir çeşit problem çözücü rolü yüklenmesine neden olmuştur. 1970'li yıllarda yapılan araştırmalar toplumun sorunları çözmesinin yanında, ekonomik büyümeyi de beraberinde getirince, artık 1980'li yıllarda bilim çözüm kaynağı olmaktan stratejik fırsat olmaya kaymıştır. Bu dönemde teknolojik gelişme, biyoteknoloji, bilişim ve malzeme teknolojileri gibi dallarda stratejik dallarda bütüncül olarak aşama kaydetmiştir. Ayrıca teknoloji çalışmaları için Finnish Funding Agency kurularak araştırmaları yüksek oranda maddi olarak destekleyerek, doktora eğitimine önem vermiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ise, bilim ve teknoloji politikalarıyla beraber asıl hedef inovasyon politikaları olmuştur. Bununda sonucunda bilimsel çıktılar toplumun faydasına olacak şekilde ticarileştirilmesi önem kazanmıştır. İnovasyon politikaları ekonomik, çevresel kamu politikaları ile ele alınarak bütüncül bir şekilde işlenmiş eğitim, sağlık ve kültür gibi alanlarda uygulanan sosyal inovasyon kavramı doğmuştur. Finlandiya'yı diğer ülkelerden farklı kılan önemli bir özellik de teknolojik gelişmeyi toplumla uyumlandıran ve bunun faydası olarak kalkınmayı sürdürülebilir kılması olmuştur (Karagöl ve Karahan, 2014, s. 20-21).

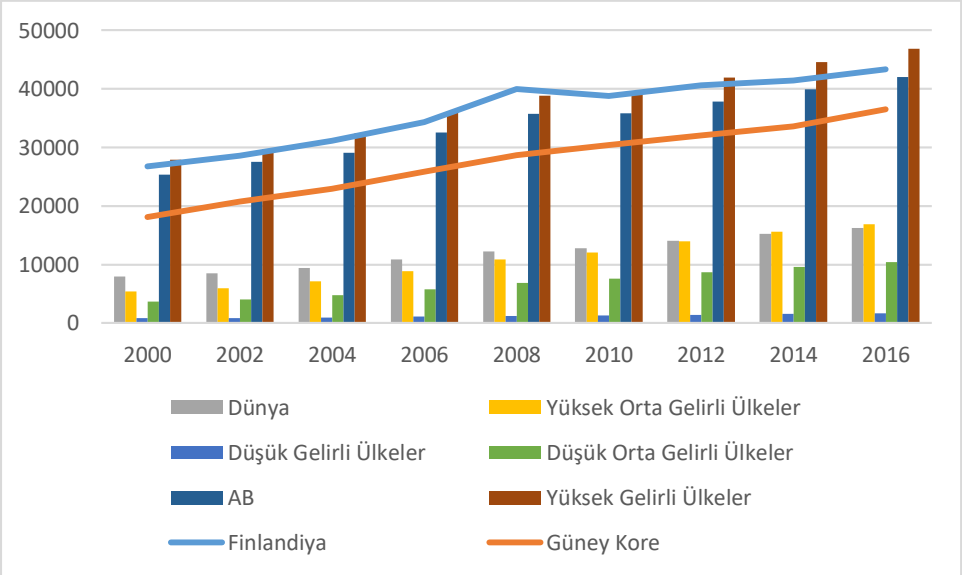
Şekil 3.3 incelendiğinde 2000'li yıllardan itibaren Finlandiya'nın Ar-Ge harcamalarının milli gelirinin içindeki payının oransal olarak yüksek gelirli ülkelerinde ortalamasından bile daha yüksek olarak %3.5 civarlarında seyrettiği görülmektedir. Özellikle Güney Kore'nin Ar-Ge alanında yatırımlarını sürekli olarak artırdığını görülmektedir. 2000'li yıllarda %2 ile hemen hemen Dünya ortalamasında seyreden Güney Kore, 2010 yılından sonra Finlandiya'yı da geçerek bütün ortalamaların üzerinde, Ar-Ge harcamalarını artırmış görünmekte ve artırmaya da devam etmektedir.

Şekil 3.3. Toplam Ar-Ge Harcamalarının Milli Gelire Oranı (%), Güney Kore ve Finlandiya Örneği

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Şekil 3.4. 2000-2016 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen Milli Gelir (cari $), Güney Kore ve Finlandiya Örneği

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Şekil 3.4 Finlandiya ve Güney Kore'nin kişi başına düşen milli gelirinin yükselen bir trend ile yüksek gelirli ülkelerin gelirine paralel hareket ettiği görülmektedir. 2000-2016 yılları analiz edilirken dikkat çeken Güney Kore'nin 2003 yılı itibariyle yüksek

gelirli ülkeler düzeyine erişmesi, Finlandiya'nın ise yüksek gelirli ülkeler konumunu güçlendirerek korumasıdır.

Güney Kore ve Finlandiya örnekleri kalkınmanın aşamalarında Ar-Ge ve inovasyonun önemini açık bir şekilde göstermektedir. Güney Kore'nin özellikle Ar-Ge temelli, Finlandiya'nın ise inovasyon temelli faaliyetleriyle nasıl yüksek gelirli ülkeler düzeyine eriştikleri ve nasıl sürdürülebilir büyümeyi devam ettirip yüksek gelirli ülkeler düzeyini korudukları aşama aşama ifade edilmektedir. Bu durum orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelirli ülkeler düzeyine ulaşma hedefinde Ar-Ge ve inovasyonun önemine açık bir şekilde ışık tutmaktadır.

3.2.4. Beşeri Sermayenin Niteliğinin Geliştirilmesi

Zaman ilerledikçe insan davranışlarında farklılaşmalarla birlikte insanın taleplerinde, ihtiyaçlarında da farklılaşmalar olmaktadır. Sanayi devriminden sonra özellikle teknolojiye artan ilgi giderek artarak günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda insan bilgi-teknoloji yoğun ürünleri talep ettiğinden, bazı ülkeler bu ürünleri üretmek adına uzmanlaşmış ve piyasayı kontrol eder hale gelmiştir. Bu ülkeler yüksek gelirli ülkelerdir. İleri teknoloji gerektiren bu ürünleri üreten bu ülkelerin gelirleri diğer ülkelere nazaran daha yüksektir. Bu ürünleri üretebilme kabiliyetinin en önemli faktörlerinin başında beşeri sermaye yani nitelikli işgücü gelmektedir.

Bir bireyin sahip olduğu bilgi-beceri, yetenekler, sağlık durumu, sosyal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların bütüncül olarak ifade edilmesi beşeri sermayenin niteliğini yansıtmaktadır. Bu niteliğin durumu ekonomik büyümeyi doğrudan etkiler. Beşeri sermaye olgusu, sanayi toplumlarındaki fiziki sermayeye alternatif olarak bilgi toplumlarında ön plana çıkarak, bu ülkelerde kalkınma planında kendine yer edinmiştir. Bilgi toplumlarında personelin alt yapısı olarak düşünebileceğimiz bu kavram uzmanlaşmış insan şeklinde ifade edilmektedir (Aktaran Özyakışır, 2011, s. 53). Beşeri sermayenin niteliği ne kadar fazlaysa, üretimde kullanılan diğer değişkenlerin verimi yükselerek, çıktı kalitesi ve miktarını artar. Buna ek olarak yeni teknolojilerin icadı ve bunların akılcı bir şekilde kullanılması ekonomik faaliyetlerin rasyonalitesini yükselterek ülke ekonomisinin daha hızlı büyümesine olanak verir (Özyakışır, 2011, s. 54). Buradaki büyümenin kaynağı verimlilik olduğundan, bu durum uzun vadede sürdürülebilir anlamda büyüme olarak ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler genellikle kalkınmaları için kaynaklarının çoğunluğunu fiziki sermayeyi artırmak için kullanır. Burada amaç fiziki sermaye yatırımlarını artırarak hızlı büyüme oranlarına ulaşmaktır. Bu anlayış eğitim sistemine gerekli yatırımın yapılmaması sonucu iktisadi kalkınmada beşeri sermayenin dışlanmasına neden olur. Buna karşılık beşeri sermaye kavramı 1960'lı yıllarda kalkınma ve büyüme ile ilişkiler tartışılmaya başlamış, özellikle 1970'li yıllarda yapılan çalışmalarda ekonomik değerlendirmelerde insan kavramı önemli düzeyde yer almaya başlamıştır. Beşeri sermayenin önemi üzerinden eğitim alanına yapılacak yatırımlar vurgulamıştır (Doğan ve Şanlı, 2003, s. 174).

Elbette ki fiziki sermaye birikiminin rolü ve önemi kalkınmada önemli olmasına karşın teknolojik ilerleme, demokrasi, girişimcilik varlığı, sosyal, siyasal, dinsel, kültürel ve coğrafi koşullar gibi unsurlarında kalkınma üzerinde önemi büyüktür (Aktaran Keskin, 2011, s. 127). Bütün bu unsurlar bütüncül olarak ekonomide etkisini göstererek beşeri sermayenin geliştiği ortamı oluşturur. Bu ortamda şartlar ne kadar elverişli olursa, uzun dönemde ekonomik büyüme kalkınmanın temel gerekliliklerinden olan beşeri sermayenin gelişiminin de bununla doğrusal olarak hızlı olması beklenir (Keskin, 2011, s. 127). Ayrıca bir toplumda beşeri sermayeye nitelik kazandıran ona sahip olduğu becerileri ortaya çıkaran ve bilgi ile donatan eğitim sisteminin ona kazandırdıklarıdır. Bunun yanında beşeri sermayenin gelişimde edindiği deneyimlerde önemlidir. Görüldüğü üzere beşeri sermayenin gelişimi doğaçlama bir durum olarak kendi akışına bırakılması ekonomi için faydalı bir durum olmayacaktır.

Beşeri sermaye birikiminin artmasıyla beraber bireyler daha fazla esnekliğe, akışkanlığa ve girişimcilik vasıflarıyla donanabilmektedir. Bu durum işgücünün niteliğini artırdığından daha kısa süre işsiz kalmaları söz konusu olarak girişimcilik yapılarıyla beraber yeni iş sahalarının doğmasına olanak vererek istihdamı artırıcı etkisi söz konusu olmaktadır (Çakmak ve Gümüş, 2005, s. 61).

Lucas, bireyin kendi beşeri sermayesini yükseltmesinin kendi verimliliğini artırmasının yanında bütün üretim faktörlerinin de verimliliğini de artıracağını savunmuştur. Özellikle hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesi yönünde yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermayenin niteliğini ve birikimini yükseltmesinin büyümede fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla olacağını ileri sürmüştür. Lucas ayrıca hükümetlerin beşeri sermayeye önem vermemesi

durumunda, beşeri sermaye göçü sonucu yoksul ülkelerde yoksulluğun sürmesi söz konusu olurken, öte yandan beşeri sermayeye önem veren zengin ülkelerin de ekonomisinin sürdürülebilir büyümesine katkı sağlayacaktır. Örnek verecek olursak, beşeri sermaye birikimi yetersizliği sonucu yetenekli insanların genellikle yüksek gelirli gelişmiş ülkelere göçleri yüzünden Çin ve Hindistan gibi iç piyasa genişliğine sahip ülkeler bile beklenen gelişmeyi gösterememesi söz konusudur. Taban ve Kar (2008) bu durumu açıklarken beşeri sermayeyi destekleyecek diğer faktörler konusunda yeterli önlemler alınmaması sonucunda var olan beşeri sermayenin bir bölümünün yurt dışına kaçacağını ve yurtiçinde kalanların ise verimlilik gösteremeyerek etkin olamayacağını savunmaktadır. OECD (1998) ise beşeri sermayenin etki alanını belirtirken, ekonomik başarıyı, tam istihdam ve sosyal kaynaşmayı artıran stratejik bir faktör olarak açıklamıştır. Ek olarak yüksek bilgi düzeyinin, becerilerin ve deneyimlerin başarı ile güvenli gelecek için zorunlu olduğuna vurgu yapılmıştır (Özyakışır, 2011, s. 55-56).

3.2.5. İş Gücü Piyasası Reformu

Özellikle 1980'li yıllarda küreselleşme hız kazanmıştır. Bununla beraber artan rekabet ile beraber sonraki dönemlerde krizler meydana gelmiştir. Bu krizlerin etkisiyle işsizlik ekonomik ve sosyal sorunların başını çekmeye başlamıştır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler reel ücretleri daha düşük tutarak gelişmiş ülkelerle bir ölçüde rekabet etse dahi bu durumu uzun süre sürdürememişlerdir. Bu rekabeti olağan ve sürdürülebilir kılmak adına bir takım reformların işgücü piyasasını düzenlemesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2015, s. 164). İş gücünün yeniden yapılanması ve esnek istihdam kavramlarının doğması artan bu uluslararası rekabetin sonucu olmuştur. Ayrıca bu dönemlerde yaşanan petrol krizleri ve enerji fiyatlarındaki hızlı yükselişler firmaların zarar etmeleri sonucunu doğurarak buna bağlı olarak işten çıkarımlar artmıştır (Görmüş, 2009, s. 179).

Bütün bu nedenlerden ötürü, işgücü reformlarının gerekliliği ekonomi bilimcileri tarafından tartışılmaya başlanmıştır. İşgücü piyasasında yapılması gereken reformları Scarpetta (1998) ikiye ayırmıştır; pasif ve aktif işgücü piyasası politikalar olarak istihdam koruyucu mevzuat, işgücü üzerindeki vergiler ve işgücü piyasası kurumları düzenlemesi. Pasif işgücü piyasası için çalışanlar işsiz kalırsa yaşam standartlarındaki ani düşüşü önlemek adına gelir sağlanması (işsizlik sigortası). Aktif işgücü piyasası ise şu hedefler

için düzenlenmelidir; insan kaynaklarının hareketliliği, işgücünün eğitimi ve uzun dönem işsiz kalan dezavantajlı işgücünün iş olanaklarının geliştirilmesi (Yıldız, 2015, s. 164).

İş gücü piyasasında işleyişin akışkanlığı bozan sorunlardan bir tanesi de piyasa katılıklarıdır. İşgücü piyasasındaki katılıkların ortadan kaldırılması, işgücü piyasasının performansının bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu yolla piyasaya dayalı iktisat politikalarının işgücü talebini artıracağı varsayılmaktadır (Aktaran Akad, 2012, s. 90).

Yapısal katılıklar çeşitli adlar altında alınan vergi ve primlerdir. Bu katılıkların varlığı sonucu işgücü maliyetleri artar. Bununla beraber kayıt dışılık, etkin şekilde çalışmayan iş arama durumları ve uyumsuz vasıflar olarak düşünülebilir. Açık bir ifade ile istihdam üzerindeki prim ve vergi yükünün çok yüksek olması, girdi maliyetlerini artır, işçi ve işverenleri kayıt dışılığa zorlayarak ekonomideki kayıt dışılık artmasına neden olur. Bu bağlamda firmalar bu duruma düşmemek adına iş alanlarını değiştirmek isteyebilir buda onların varlıklarına tehdit oluşturur. Tüm bu işçi çalıştırmadaki maliyetlerdeki artış işletmeleri dengesiz bir şekilde sermaye yoğun yatırımlara itebilir. Dolayısıyla işgücü piyasasındaki vergi, sigorta primleri gibi düzenlemelerin istidama etkileri araştırılarak yapılması önemlidir (Duruel ve Kara, 2005, s. 384).

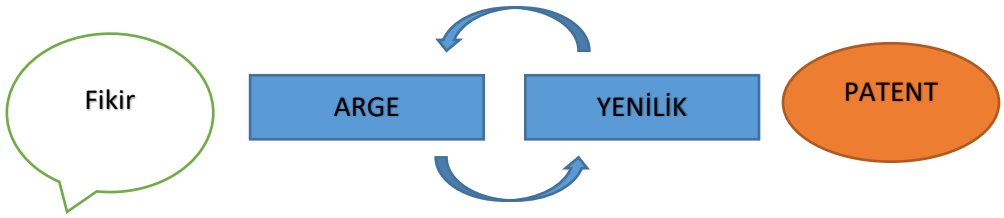
Gelişmekte olan ülkeleri işgücü çerçevesinde incelerken, genellikle onları gelişmiş ülkelerden ayıran işgücü piyasası sorunları, nitelikli işgücünün daha az olması, kadınları işgücüne katılım oranının düşük olması, kayıt dışı işsizlik, mesleki eğitimli işgücü oranının düşüklüğüdür. Bu bağlamda kayıt dışı işsizliğin azaltılması adına işgücü piyasası daha esnek hale getirilmelidir. Kadınların işgücüne katılım oranı artırılarak, istihdam oranı yükseltilmelidir. Nitelikli işgücü piyasada artırılarak verimli üretim hedeflenmelidir. Bu bağlamda mesleki eğitimler artırılmalıdır. İşgücünün sosyal güvenlik anlamında güvenceye alınmasına yoğunlaşılmalıdır (Aktaran Yıldız, 2015, s. 165).

Sonuç olarak, yüksek gelirli gelişmiş ülkeler düzeyini hedefleyen orta gelirli gelişmekte olan ülkeler uzun vadede kalkınmak için işgücü piyasasını düzenleyerek, istihdam oranını artırma hedefli politikalar gütmeli, mevcut istihdamında verimliliğini artırıcı yönde kolaylıklar sağlamalıdır. Bu yönde vergi ve prim politikaları belirlenirken piyasa esnekliğinin korunması hedeflenmelidir.

3.2.6. Fikri Mülkiyet ve Patent Haklarının Korunması

Küreselleşmesinin giderek hızlanması ile ticaret geniş çevrelere yayılarak serbestleşmiştir. Bu serbestleştirme gelir pastasını büyütmüştür. Dünya gelir pastasından en çok payı alanlar şüpheniz gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkeler taklitçiliğin yaygınlaşmasını önlemek adına fikri mülkiyet hakkı kavramı doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu haklar telif ve sınai haklar olmak üzere ikiye ayrılır. Telif hakları şiir, roman, müzik, resim ve sinematografik işler gibi edebi ve sanatsal faaliyetleri içeren haklardır. Sınai haklar ise tarımda sanayide, düşünme ve araştırma faaliyetin ürünü olan buluşların, yeniliklerin, yeni tasarımların ve özgün çalışmaların sahiplerine tanınan haklardır. Bu haklar ürünü üretenler adına ve aynı şekilde ticarete konu olan her türlü malı ve o malın üreticisini-satıcısını tescil yöntemiyle buluşun üretilme ve satılma hakkının belli sürelerle sahiplerine veren onlara bu suretle fayda sağlayan haklardır. Uluslararası rekabetin korunması ve güçlendirilmesi ile yenilikçiliğin hızını artırmak amacıyla bu patent haklarının güvence altına alınması önemlidir. Fikri mülkiyet hakları fikir üreteni koruyarak yeniliği özendirmeyi hedefler. Bunun sonucu olarak ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemek kolaylaşmaktadır. Açık bir ifade ile etkin bir fikri mülkiyet korunmasının varlığı, Ar-Ge yatırımlarını artırarak yenilikçiliği özendirir. Bu ortam yabancı sermayenin ülkeye girişi için yegâne unsurlardan birisidir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010).

Şekil 3.5. Patentin Oluşum Süreci

Kaynak: Ayhan, 2002

Yeniliklerin veya yeni buluşların sanayide uygulanması ekonomik gelişme treninin önemli vagonlarından birisidir. Buluşu bulanı ödüllendirerek, bu durumun örnek teşkil edilmesi suretiyle işleyen bir patent sistemi yeni buluşları özendirir. Buluş sahibinin bu icadı karşılığında, ürünün üretimi, satılması ve kullanılması belli bir süre buluş sahibine verilmesi gereklidir. Daha açık bir ifade ile bir yeniliğin sahibinin rızası ve izni

dışında diğer kişiler tarafından kullanılmamasını sağlamak, patent başvurusunu zorunlu kılan en önemli nedendir. Buluşların patent verilerek korunmasındaki temel hedef, buluş faaliyetlerini özendirmek ve buluşlarla elde edilen teknik çözümlerin endüstriye katılımını ve uygulanmasını sağlamak ve ayrıca buluşların başkaları tarafından öğrenilerek geliştirilebilmesine olanak vermektir. Patent hukuki bir düzenleme ile korunmaz ise, buluş sahibinin emeği ve gerçekleştirdiği harcamaların heba olması kaçınılmazdır. Bu durum yenilik üretiminin aksamasına neden olur. Patent hakkı, kalkınmanın yegâne unsuru olan araştırma ve geliştirme ile teknolojik yeniliklere ulaşmanın koruyucusudur. Bu koruyuculuk yatırımcıya güven verir. Gelişmiş bir patent koruma sisteminin varlığı yabancı yatırımcıya güven vererek, o ülkede yatırım yapmaya teşvik eder (Aktaran Işık, 2014, s. 72-73).

Patentler ayrıca teknolojinin yayılmasına da teşvik olmaktadır. Çünkü patentler kamuoyuna duyurularak, insanların ulaşmasına olanak sağlanır. Bu durum patentleri kaynak şekline sokar. Yani patentler kendinden sonraki buluşlara kaynak olur. Bundan dolayıdır ki patentlerin süresi sınırlıdır ve yenilenmezdir. Dünya üzerinde her dönem bir buçuk milyon patent dokümanı yayımlandığı sanılmaktadır. Bu dokümanlar, Ar-Ge faaliyetlerinin kaynaklarını oluşturarak hızlandırır ve teknoloji transferini kolaylaştırarak aracılık eder (Soyak, 2005, s. 12-13).

İnsan ihtiyaçları doğrultusunda düşüncesini kullanarak var olanlar ile değerlendirerek yeni fikri ortaya atar. Bu araştırma süzgecinden geçirilerek geliştirilir. Uyarlanır. Yenilik doğar. Doğan bu yenilik artık ondan sonraki fikirler için var olan fikirleri temsil eder. Bu çarkın düzgün işlemesinin koruyucusu patent ve fikri mülkiyet haklarıdır. Gelişmekte olan bir ülkenin kalkınmayı gerçekleştirmesi, daha önce değindiğimiz üzere teknoloji tabanlı verimli üretim yapabilmesine bağlıdır. Gelişmiş yüksek gelirli ülkeler düzeyine çıkabilmesi ve onlarla küresel düzeyde rekabet edebilmesi adına bu gereklidir. Teknoloji üretimi Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinin yeterliliğine bağlıyken, yeniliklerin ve buluşların sahiplerini yani Ar-Ge ve inovasyonun kapasitesini belirleyecek sahiplerin fikri ve mülki haklarını korumak düzenli işleyen iyi düşünülmüş bir patent sistemi ile mümkündür.

3.3. Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünü Etkileyen Diğer Unsurlar

Yüksek gelirli zengin ülkeler düzeyine erişmek isteyen gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin bunu başarmak için gerekli olan faaliyetlerini kısıtlayan ulusal veya uluslararası sorunlar olabilir. Bunlar ülkenin kendi içsel sorunları olabilecekken dışsal etkilerle oluşabilecek sorunlarda olabilir.

3.3.1. Ekonomik Krizlerin Gelişmeyi Etkilemesi

Ekonomik kriz aniden beklenmedik bir şekilde patlak veren olayların makro açıdan ekonomileri, mikro açıdan ise şirketleri ciddi anlamda negatif yönde etkileyecek, sarsacak sonuçlar orta çıkmasıdır. Örnekleyecek olursak fiyatlarda ani düşüşler, iflaslar, işsizlik artışları, ücretlerde düşüşler, borsada çöküş, banka krizleri, yüksek enerji sorunları başlıcalarıdır. Buna rağmen her sorunu ekonomik kriz olarak değerlendirmek yanlış olur. Örneğin enflasyon sorun iken, hiperenflasyon bir kriz olarak değerlendirilir. Bunun nedeni hiperenflasyon genel fiyatlar düzeyinde aniden beklenmedik şekilde yüksek artışlardır. Bu bağlamda enflasyon, deflasyon, resesyon gibi konjonktür dalgalanmalarını da kriz olarak değerlendirmek yanlış olur (Karacan, 1996, s. 31).

Kriz dönemlerinde firmalar değişen ekonomik koşullara uyum sağlamak adına planlarında, hedeflerinde değişikliğe gidebilirler. Tüketicilerin ise ücretlerin, fiyatların, ürünler ve hizmetlerin beklentilerinin değişmesi ile yaşam tarzında değişmeler olur. Tüketicilerin bu davranışları değiştiğinden tüketim kararları da farklılaşmaktadır (Dursun ve Nakip, 1997, s. 1). Bu bağlamda ekonomik kriz yaşandığında bireyler geleceği belirsiz görür. Bundan dolayıdır ki bireyler tüketim harcamalarını asgariye çekerek daha çok nakitte kalmayı tercih ederler. Bu durum koruma içgüdüsüdür. Azalan tüketim harcamaları sonucu doğuran ekonomik krizler tüketicilerin tasarruf yapma eğilimini artırdığını söyleyebiliriz. Bu durumun etkisinin uzun vadeye yayılması toplumsal davranışların bu yönde değişmesine neden olabilir (Şahin, 2005, s. 196). Bu bağlamda ekonomik krizlerin süresinin uzun olması veya çok sık olması tüketici davranışlarında kronikleşen farklılaşmalara neden olabilmektedir. Bu tasarruflar ekonomiye yatırım veya harcama olarak dönmez ise işte o zaman durağanlaşma, kalkınmada kendini gösterir. Bu durum ekonomilerde istenmeyen bir durumdur.

Akman (1998) ise, kamu açıklarının, cari işlemler açığının ve tasarruf açığının artması ekonomide yapısal bozukluklara neden olur. Bu durumda kamu ve tasarruf

açıkları faiz oranlarını artırarak, yerli paranın aşırı değerlenmesine yol açar. Bu açıklar kronik hale gelip sürdürülemeyecek boyutlara ulaşması durumunda, yerli paranın değerinin düşme beklentisi oluşur. Bununda sonucu olarak döviz talebi artarak, döviz kuru yükselerek kriz meydana gelebilir. Hükümetlerin uyguladığı yanlış politikalar genelde bu tarz finansal krizlerin nedenleri olarak gösterilebilir. Arıkan (2008)'e göre kriz nedeniyle ekonomi resesyona girebilir. Bu durum ekonomik genişlemenin yavaşlamasına neden olması ile ekonomik değerlerin negatife dönmesi uzun sürmez. Bu bağlamda istihdam azalır, talep düşmesi ile fiyatlar düşer. Teknik olarak durgunluk arka arkaya 2-3 aylık dönem boyunca reel GSYH'nın sürekli düşmesi olarak anlaşılabilir (Aktaran Marangoz ve Uluyol, 2010, s. 84).

Ang, Leong & Kotler (2000) ve Shama (1978), ekonomik zorluklar ve darlık dönemlerinde bireylerin harcama alışkanlıklarının değiştiğini belirtmişlerdir. 1994 Asya krizi ile olarak Mastercard International Asya'da bir araştırma yapmıştır. Buna göre tüketici güven endeksi Tayland, Endonezya, Malezya, Singapur ve Güney Kore'de 1998 yılı ortalarında yarıdan fazla düşmüştür. MarkPlus International (1998), Endonezyalı kadınların kaliteli ama bütçelerine uygun ürün araştırdıkları, hediyeli ürün almaktansa düşük fiyatlı hediyesiz ürün almayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Benzer durum Business Asia (1998) araştırmasında ortaya çıkmış, Taylandlı bireyler hediyeli ürünleri tercih etmektense, fiyat indirimi olan ürünlerle ilgilenmiştir. Kısacası Deniz (2004)'e göre tüketiciler kriz dönemlerinde pahalı ürünleri tercih etmeyerek, büyük ölçüde zorunlu tüketim mallarına ilgi göstermektedir (Aktaran Marangoz ve Uluyol, 2010, s. 86-87).

Gelişmekte olan bir ülke için yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişebilmek için, başlıca etken sürdürülebilir büyüme sağlamaktır. Ülkede içsel nedenlerden dolayı yani kendi ekonomik yapısal bozukluklarından dolayı istenen sürdürülebilir bir büyüme sağlanamayabilir. Bu durum ekonomide krizlere neden olabilir. Krizler istikrarı sağlama konusunda en önemli sorunlardan birtanesidir. İstikrarın olmadığı bir ekonomide kalkınma hedefi gerçekleştirilemez. Buna önlem alacaklar politika yapıcılarıdır. Kısa vadeli büyüme planları yerine uzun vadeli yapısal yenilikleri içeren değişimler yapılarak uzun vadede sürdürülebilir büyüme ile beraber kalkınma hedeflenmelidir. İçsel yapısal bozuklukların yanında ülkede dışsal nedenlerden ötürü ekonomik sorunlar da oluşabilir. Bunun en büyük nedeni ulusal tasarrufların yetersiz olmasıyla, yabancı kaynaklara bağımlı hale gelmektedir. Bir ekonomi kendi teknolojisini üretemiyorsa, enerjide aşırı

şekilde dışarı bağımlı ise ayrıca küreselleşmeyle beraber artan dış ticarete aşırı bağımlı ise o ülkede ekonomik-sosyal sorunların artması beklenir. Bu durumda dışsal kaynaklara bağımlı ülkenin, uluslararası veya küresel bir kriz de ekonomisi kırılgan halde olduğundan bu tarz krizlerden zararlı çıkabilir. Küresel ve uluslararası krizler birçok ülkeyi etkilediğinden etkileri geniş alanlara dayanır. Bu durumda zaten yapısal sorunları olan krize aşırı duyarlı gelişmekte olan ülkeler kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede sorun yaşarlar.

3.3.2. Enflasyonun Etkileri

Orta gelir tuzağı kısır döngüsünü etkileyen temel unsur sürdürülebilir ekonomik büyüme ve bunun sonucunda kalkınma. Bu bağlamda enflasyonla büyüme arasındaki ilişkiye değineceğiz. Bu konuda üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi enflasyon değeri belli bir eşik değeri altında ise bunun sonucu büyümeye olumlu yansımaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalara göz atıldığında, Tun Wai (1959) 1938-1954 yılı arasındaki verileri kullanarak 31 gelişmekte olan ülke üzerine yaptığı çalışmada, enflasyonun %13 den küçük olduğu durumlarda ekonomik büyümeyi pozitif anlamda desteklediğini savunmuştur. Thirwall & Barton (1971) 1958-1967 yılı arasındaki verileri kullanarak enflasyon değerinin %8 altında bulunması gelişmiş ülkelerde büyümeyi pozitif yönde etkilerden, bu değerin %10 üzerinde bulunmasını gelişmekte olan ülkeleri negatif yönde etkilediğini saptamışlardır. Buna benzer birçok araştırmada bu eşik değeri kavramı savunulmuştur. Sarel (1996) ya göre bu değer %8, Glosh & Philips (1998) için %3, Nell (2000) için %9, Chang & Black (2002) için %3'dür (Yapraklı, 2007, s. 289).

Çalışmalarda enflasyonla büyüme arasındaki ilişki hakkındaki ikinci görüş, ilişkinin negatif yönlü olduğudur. Bu konuda Fisher (1983), 1961-1981 dönemine ait verilerle 53 ülke üzerine yaptığı analizde, enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini saptamıştır. Kormendi & Mequire (1985), 1950-1977 yılları arasındaki verileri kullanarak 47 ülke üzerine çalışma yapmış yine negatif yönlü ilişkiyi tespit etmiştir. Bu çalışmaları destekler birçok çalışma yapılmıştır. Grier & Tullock (1989), Grimes (1991), Smyth (1992), De Gregorio (1993), Alexander (1997), Motley (1998), Glyfason & Herbertsson (2001), Berber & Artan (2004), Hodge (2006) bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir (Yapraklı, 2007, s. 289).

Enflasyonla büyüme arasındaki üçüncü görüş, ikisi arasında bir ilişkinin varlığının olup olmamasını sorgulayan görüştür. Bu görüşe göre ikisi arasında anlamlı bir bağ bulunamamaktadır. Bullard ve Keating (1995) bu görüşü yaptığı çalışmada desteklemiştir. Onlara göre 1960-1992 yıllları arasındaki veriler kullanılarak 58 ülke üzerine yapılan çalışmada, 53 ülkede enflasyonla ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığıdır. Benzer şekilde G7 ülkeleri üzerine yapılan çalışmada Ericsson, Irons & Tyron (2001) ekonomik büyüme ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir (Yapraklı, 2007, s. 289-290).

Bütün analiz sonuçlarına dikkate alındığında, ekonomi bilimcileri arasındaki enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında mutabık kalınan bir durum söz konusu değildir. Genel olarak çıkarılabilecek ortak görüş enflasyon ekonomik krize dönüşmediği sürece, ülkelerdeki diğer makro mikro göstergelerin farklar, sosyal farklılıklar, ekonominin motorlarının farklı olması, incelenen dönemlerin farklılık arz etmesi durumu enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi negatif veya pozitif yapan önemli etmenlerdir. Burada bizim araştırdığımız konu enflasyonun sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve dolayısıyla kalkınmaya sorun olmakta mıdır? Bu bağlamda enflasyon aşırı veya hiperenflasyon kimliğine bürünüp krize neden olmadığı sürece, gelişmekte olan orta gelir ülkeler için, yüksek gelirli ülkeler hedefine ulaşmada anlamlı bir ilişkinin olmaması söz konusudur. Bu durum ülkenin ekonomisinin dayandığı ekonomik dinamiklere ve içinde bulunulan dönemle farklılık arz edebilir.

3.3.3. İstikrarsız Döviz Kuru

Döviz kuru kısaca bir birim ulusal parayla ne kadar yabancı para alınabildiğini gösteren değişim oranı olarak düşünülebilir (Ahmad, Ahmad, & Ali, 2013, s. 741). İstikrarsız döviz kurunu tanımlayacak olursak, kısa vadede kurun trendinden uzaklaşarak ani iniş veya çıkışlar yapmasıdır. Bu durum ekonomide istikrarsızlık ve belirsizlik olarak görülmektedir. Nominal döviz kuru kullanılarak ülkelerde aynı malların o ülkelerdeki satış fiyatları karşılaştırılması ile de reel kur elde edilir. Reel kur cari kurun hakkaniyetinin ne kadar doğru olduğu konusunda fikir vermektedir.

Uzun dönemde döviz kuru parasal bir araç gibi davranarak ekonomik büyümeyi negatif etkileyebilir (Miles, 2006, s. 92). İstikrarsız döviz kuru dış ticaret, uluslararası finansal akımlar, yatırım ve üretim üzerinde olumsuzluk yarattığı varsayılır. Bununla

beraber istikrarsız döviz kurunun yatırımlar ve ticareti olumsuz etkilediğinden dolayı bu durum ekonomik büyümeye de olumsuz yansımaktadır. Aynı zamanda reel döviz kuru istikrarsızlığı ve belirsizliği kaynakların sektörler ve ülkeler için tekrar dağıtılmasına sebep olarak yatırımlar için belirsizlik oluşturur. Bu bağlamda ekonomide üreticiler ve tüketiciler risk sevmediğinden istikrarsız döviz kuru da risk yarattığından ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla kalkınmayı olumsuz anlamda etkileyebilir (Aktaran Ünlü H. , 2016, s. 12-13).

Kalkınmaya çalışan ekonomilerde nasıl beşeri sermaye düşüklüğü, girişimci birey sayısının azlığı, özel sektör ve özel sermaye yapılarının yokluğu, genellikle kalkınmanın ilk aşamalarında var olan yüksek enflasyon, özelleştirme yönetimindeki başarısızlıklar ekonomik büyüme performansını etkiliyorsa, istikrarsız döviz kuru da bu performansı etkiler. Bu durum ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının nedenlerinden bazılarıdır (Bal, 2004, s. 157).

Cottani, Cavelli & Khan (1990) az gelişmiş ülkeler üzerine yaptıkları araştırmada, yanlış kur hedefleme politikaları ve istikrarsızlığın reel kuru etkileyerek ekonomik performans göstergelerini olumsuz anlamda etkilediğini görmüşlerdir. Buna rağmen reel döviz kurunun tek başına ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediğini düşünmemektedirler. Reel kurun dışsal bir değişken olarak ekonomik büyüme üzerinde geniş etkilere sahip (politikalar dahil) şokları içerdiğini belirtmişlerdir. Reel kurun istikrarsızlığının yüksek ihracata ve gelişmiş ülkelerdeki döviz kurlarına göre, düşük ihracatlı ve düşük büyümeli ülkeler açısından değişimlere daya duyarlı olduğunu varsaymışlardır.

Kurun istikrarsızlığı ekonomideki diğer unsurları da etkiler. Eğer bir ülkede riskler artmaya başlarsa bu riskler o ülkenin para birimine yansır. Artan riskler döviz çıkışına neden olarak, ülke para biriminin değerini düşürerek döviz kurunu yükseltir. Artan döviz kuru ithal malların maliyetlerini ve dış finansman maliyetlerini yükseltir. Genelde gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkeler gibi kalkınmalarını daha gerçekleştirmedikleri için enerji, hammadde, ara malı veya sermaye mallarına ithalat ile ulaşırlar. Bunlar üretimde kullanılan girdilerdir. Bu girdilerin maliyetlerinin artması enflasyonu yükseltir. Artan enflasyon sonucu reel faizler yetersiz kalarak tasarrufların düşmesine neden olur. Bu durum bankalardaki mevduatın azalmasına neden olur. Bu durumda bankalar nominal faizleri yükseltmek zorunda kalır (Eğilmez, 2015).

Kredilerin verimli faaliyetlere yönlendirilmemesi hızlı kredi büyümesi düşük gelir grubundaki hanehalklarını eksi tasarrufa itebilir. Bu durum yurtiçi tasarrufları baskılayabilir. Bundan dolayıdır ki parasal ve döviz kuruna ilişkin politikaların kredi büyümesini ve aşırı değerlenmeyi de gözeterek tasarlanması son derece önemlidir (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. XIV).

Faizlerin artması durumu ekonomide yatırımları azaltacağından, büyüme olumsuz yönde etkilenir. Bu durumda ikinci seçenek olarak riskleri azaltmak hedeflenmelidir. Burada faiz artırma-azaltma şeklindeki politikalar kısa vadede etkili olur. Riskleri azaltmak ise sorun oluşmadan ve tekrar oluşmasını engelleyeceğinden daha efektiftir. Az riskli istikrarlı döviz kuru, iç ve dış yatırımcıya güven vereceğinden sürdürülebilir büyüme için önemli bir etmendir.

3.3.4. Dengesiz Nüfus Artışı

Ülkelerin gelir düzeyleri hesaplanıp grupları belirlenirken, kişi başına düşen milli gelirleri dikkate alınır. Bu bağlamda orta gelir düzeyindeki bir ülke sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirebilmek için dengeli nüfus artışına sahip olmak zorundadır ki net büyüme oranı yakalayabilerek kişi başına düşen milli gelirini sürdürülebilir anlamda artırabilsin.

Nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında değişik görüşlerde bulunmaktadır. Nüfus artışı, piyasaların genişlemesine ve ölçek ekonomilerine yol açarak ekonomik büyümeye olumlu etki yapabilirken, diğer bir görüşe göre çalışan yetişkin başına düşen çocuk sayısını artırdığından doğal kaynakların azalması sonucu ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenebilir (Pörtner, 1996, s. 12). Anlaşıldığı üzere, hızlı nüfus artışı ilk başlarda çalışan başına düşen çocuk nüfusunu artırdığından ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Daha sonraları, çocukların yetişkinliğe erişip çalışan olacağı düşünülürse o zamana kadar tüketen sınıfındaki çocuklar, üreten sınıfına geçtiklerinde piyasa genişlemesi ve ölçek ekonomisinin oluşmasına neden olabilir. Bu durum daha çok az gelişmiş ülkelerin kalkınma aşamasında görülmesi yüksek bir durum iken, gelişmiş ülkelerde böyle bir durum söz konusu görünmemektedir.

Gelişmiş ülkelerde refah seviyesinin yükselmesi doğum oranlarının azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum zaman içerisinde genç nüfusun payının toplam nüfus içerisinde düşmesine neden olarak, giderek yaşlanan nüfus etkisiyle ilerleyen zamanlarda

gelişmiş ülke olmanın gerekliliği olan üretkenliğin sağlanmasında ciddi bir engel olarak durmaktadır (Terzi ve Telatar, 2010, s. 199).

Nüfus ve büyümenin ilişkisi üzerine yapılan araştırma ve çalışmalar genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan yani kalkınmakta olan ülkeler üzerinedir. Bunun nedeni bu ülkelerdeki sanayileşme gelişmiş ülkeler düzeyinde değildir. Bu ülkelerde başlangıçta ekonomik büyüme ve nüfus oranlarında bir değişme görülmese bile, ölüm oranlarının düşmesi nüfusun hızla artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir büyüme ile birlikte kalkınma hedefinde olan bu ülkelerin nüfus ve büyüme ilişkisi üzerinde yoğunlaşıp geleceğe dönüp stratejilerini belirlemeleri gerekmektedir (Terzi ve Telatar, 2010, s. 198).

Bilindiği üzere ekonomik büyüme GSMH'daki artışların yıldan yıla hesaplanarak bulunan bir orandır. "Y" reel GSMH'yı ifade ederken, cari yıldaki reel GSMH "Y_a", baz alınan yıldaki reel GSMH "Y_b" olarak tanımlanmıştır. "N_a" cari nüfusu, "N_b" baz alınan yıldaki nüfusu göstermektedir. Bununla beraber net büyüme hızı hesaplanırken brüt büyüme oranından nüfus artış oranı çıkarılır:

$$Brüt\ Büyüme\ Oranı = \frac{Y_a - Y_b}{Y_b} \qquad (3.7)$$

$$Nüfus\ artış\ oranı = \frac{N_a - N_b}{N_b} \qquad (3.8)$$

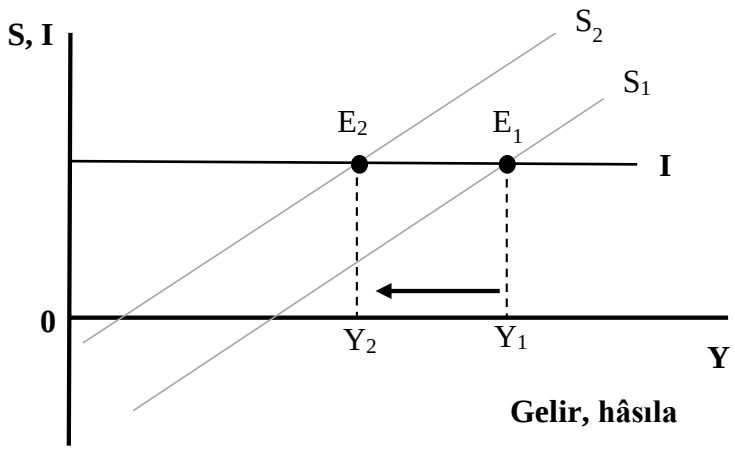
$$Net\ Büyüme\ Oranı = \frac{Y_a - Y_b}{Y_b} - \frac{N_a - N_b}{N_b} \qquad (3.9)$$

Bir ülkenin dengeli nüfus artışına sahip olması ekonomik büyüme çerçevesinde değerlendirilirse, nüfus artış oranının brüt büyüme oranından fazla olmaması gerekliliği ortaya çıkar. Bu bağlamda eğer nüfus artış oranı daha fazla ise ekonomide brüt olarak büyüme olsa bile, burada bir negatif net büyüme söz konusudur. Bunu da daralma olarak nitelendiririz. Brüt büyüme, ekonomide üretim artışını temsil ederken, net büyüme bunun toplum refah kalitesini ne kadar arttırdığını bize ifade eder. Burada önem vereceğimiz nokta, net büyümedir. Kişi başına düşen gelir düzeyi hesaplanırken milli gelir nüfusa bölünür. Bu bağlamda dengeli nüfus artışından kasıt, brüt büyüme sağlanırken bunun kişi başına düşen geliri anlamlı düzeyde artıracak oranda olması gerektiğidir.

3.3.5. Tasarruf Paradoksu

Bir ekonomide bireylerin gelir düzeylerinde artış olmadan daha fazla tasarrufta bulunmak istemeleri, bir anlamda toplumun tutumluluğunu artırması tasarrufları arttırmış olmayacaktır. Bu durum sonrası tasarruflar değişmez iken gelirin azalması ile son bulacaktır (Adnan Menderes Üniversitesi, 2018).

Şekil 3.6. Tasarruf Paradoksu

Kaynak: Adnan Menderes Üniversitesi, 2018

Tasarruf fonksiyonu yukarı sola kayınca (S_1->S_2), yatırımlar (I) otonom kabul ediliyorken, gelir düzeyi düşecek (Y_1->Y_2), yatırım (I) ve tasarruf (S) miktarı ise değişmeyecektir. Bunun nedeni tasarrufların artması ile tüketim azalacak, bu ise toplam talebi düşürecektir. Düşen toplam talep de üretim ve gelir düzeyini azaltarak etkisini gösterecektir (Adnan Menderes Üniversitesi).

Tasarrufların etkin şekilde kullanılabilmesi ve refah seviyesine katkıda bulunması açısından anlamlı olmasının bu tasarrufların finansal sistem aracılığıyla yatırıma dönüştürülerek ekonomik faaliyetlere aktif olarak girmesi gerekmektedir. Yatırıma dönüşmeyen bir nevi yastık altında tutulan tasarrufların ülke ekonomisine katkısı sınırlı olacaktır. Bu durumda yatırıma dönüşmeyen tasarrufların enflasyon karşısında değer kaybı riski de oluşmaktadır (Sancak ve Demirci, 2012).

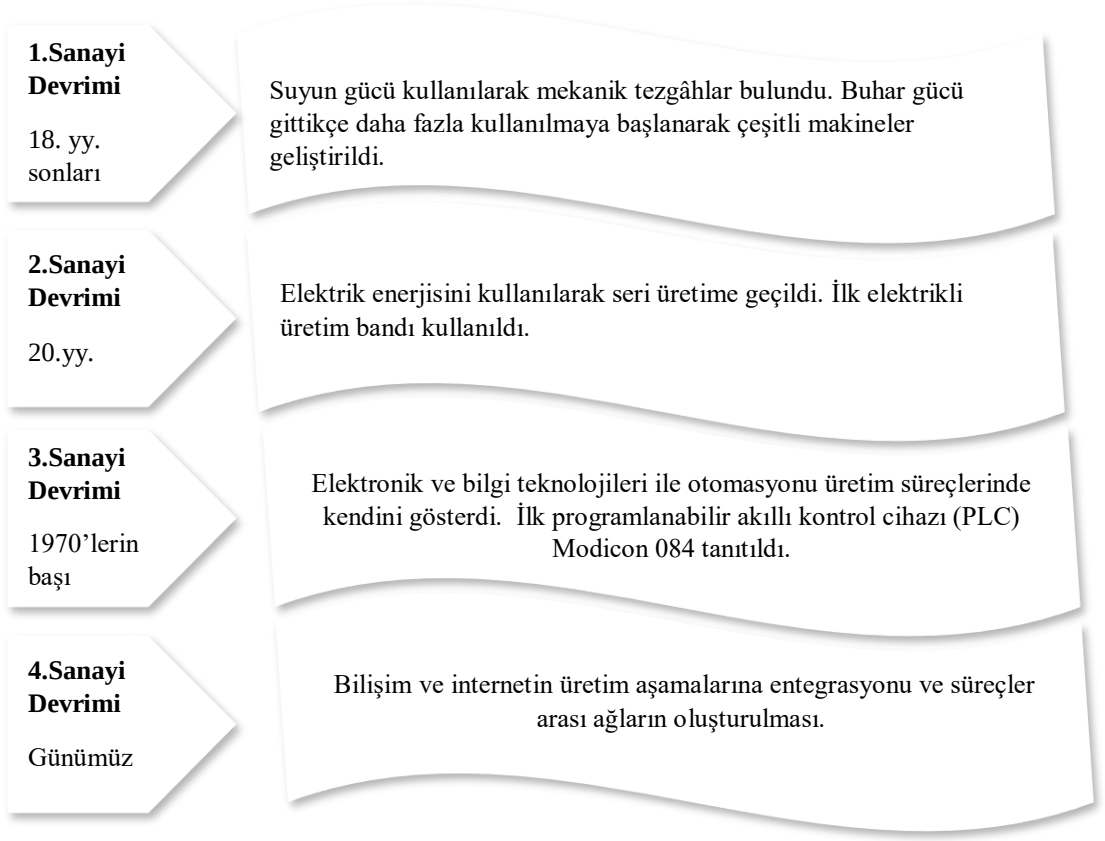
Sonuç olarak ulusal tasarrufların efektif olarak sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayabilmesi için, bu tasarrufların gelirin artması dolayısıyla oluşan tasarruflardan

olması elzemdir. Aksi durumda gelir sabitken tüketimden vazgeçilerek yapılan tasarrufların yatırıma dönüşmeme riski taşıması tasarruf paradoksuna yol açabilecektir. Bu bağlamda orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşmak isteyen ülkelerin tasarruf paradoksundan kaçınmaları gerekmektedir.

3.4. Sanayinin Evriminin Son Basamağı "Sanayi 4.0"

Gelişimleri hızlı ve yenilikçi bir temelde karşılamaya çalışan sanayi, teknolojinin olanakları sayesinde yeni evrim dönemine giriyor. En yeni konsept olan dördüncü nesil sanayi devrimi, ilk kez 2011 yılında Hannover Sanayi Fuarı'nda ortaya kondu. Önceki sanayi devrimlerinden farklı olarak, Türkçe' de "Nesnelerin İnterneti" anlamına gelen "Internets of Things" ilkeleriyle akıllı üretimi hedefliyor. Sanayi 4.0 olarak adlandırılan bu dönemin en önemli özelliği modüler yapılı akıllı fabrikalarda fiziksel işleri siber-fiziksel sistemler ile izleyerek, nesnelerin birbirleriyle ve insanlarla iletişime geçmesini ve bu sayede merkezi olmayan hızlı ve doğru kararlar verilmesi amaçlanıyor. Normalde farklı bilgisayarlar tarafından yönetilen makineleri, bu yeni dönemde bir bütün olarak ana bilgisayarların kontrolüne girecek. Yani daha önce tek tek makineleri yöneten bilgisayarlar, fabrikaları yönetecek. Bu duruma "Ingellegent-Smart Factories" yani "Akıllı Fabrika Dönemi" deniyor (TOBB, 2016, s. 17-18).

Tablo 3.2. Sanayinin Evriminin Aşamaları

Kaynak: TOBB, 2016

Programlanabilir Akıllı Kontrolör (PLC) yerini artık çok daha esnek yeteneklere sahip Programlanabilen Otomasyon Kontrolörü (PAC) ve Endüstriyel PC'lere (IPC) bırakıyor. Bu sistemin üretim bandı içindeki her bir bileşeni bir ağ ile birbirlerine ve operatöre bağlanması yoluyla, üretime hız ve esneklik sağlayıp maliyetleri önemli ölçüde düşüreceği ve rekabet gücünü yükselmesi planlanmaktadır. Bu süreç akıllı fabrikalarda üretimde büyük veri analizi ile daha verimli olması öngörülüyor. Uzmanlar yapay zekâ çalışmalarıyla birçok yöntem deneyerek Sanayi 4.0 için kullanılacak bilgi teknolojileri tabanını oluşturma niyetinde. Makineler ve ürünler arasında iletişim yeni protokolleri gerektiriyor. Veriyi bir cihazdan alıp diğerini aktarmaktan çok, yeni protokollerle makinenin veriyi doğru tarif edebilmesi önemli ki bu veriyi okunabilir kılsın. Böylece diğer sistemler ve makineler gelen bilgiye göre aksiyon belirleyebilsin. Bu bağlamda bireysel sistemlerin birbiriyle aksiyona girebilmesi için bu durum çok önemli. Araştırmacılar iki kod üzerinde duruyor. Hızlı Tepki yani (Quick Response-QS) ve Radyo

Frekans Tanımlama (RFID). Bu iletişim yolları siber fiziksel üretim sistemlerinin (CPPS) sadece bir bölümü. CPPS burada akıllı makineler, depolama sistemleri ve operasyon kaynaklarının bilgi alışverişinde bulunduğu ve aksiyon aldığı bir üretim ağını temsil ediyor. Henüz CPPS için bir yazılım standardı yok ancak deneysel olarak fabrikalarda test ediliyor. Bununla beraber araştırmacılar karmaşıklığı azaltmak adına modüler üretim sistemlerini tasarlayarak, fabrikaları genişletilebilir ve gerektiğinde komponent eklenebilir hale getirmenin yolunu açıyor. Bu durumun diğer bir avantajı ise hataları kolay bulunur ve düzeltilebilir hale getirmek (TOBB, 2016, s. 18).

Üretim sürecinde bağlantı ve dikey entegrasyon imalat hatları, fabrikalar ve üretim modüllerindeki farklı birikim ve hiyerarşik değer yaratma düzeylerinde akıllı bağlantı ve dijitalleşmeyi içerir (Yalçın, 2016, s. 22).

Ramanathan'a göre Sanayi 4.0, katı ve merkezi kontrolün yerine daha akılcı sistemlerin fabrikalarda kullanılmasını kapsamaktadır. İnsanların ihtiyaçları ve talepleri giderek arttığından ve bunu karşılamakta zorlanan makine-fabrikalar sistemi yerini bu ihtiyaçlara çok daha hızlı yanıt verebilen bağımsız olarak kendi kendine işleyebilen makine-fabrikalar sistemine bırakacaktır. Bu sistemde robot teknolojisinin ileri boyutlara ulaşması, robotların kendi aralarında internet üzerinden kablosuz ağlar ile iletişe geçmesi kolay ve hızlı üretimin sayesinde yatırım harcamalarının maliyetlerini düşürmesine neden olacaktır (2014, s. 28-29).

Lee, Bagheri & Kao Sanayi 4.0'ı fiziksel üretim sistemlerin (CPPS) üretim, lojistik ve hizmetlerle entegrasyonunun getirisini fabrikaların, Sanayi 4.0 fabrikalarına dönüşerek yeni potansiyelini ortaya çıkarmasını olarak tanımlamaktadır (2015, s. 18).

Tablo 3.3. Mevcut Fabrikalar ile Sanayi 4.0 Fabrikaları Karşılaştırılması

	Veri Kaynağı	**Mevcut Fabrikalar**		**Sanayi 4.0**	
		Nitelikler	Teknolojiler	Nitelikler	Teknolojiler
Bileşen	Sensör	Hassas	Akıllı sensörler ve hata algılayıcılar	Öz farkındalık kendiliğinden tahmin	Bozulma izleme ve ürün yaşam süresi tahmini
Makine	Kontrolör	Üretim ve performans	Durum tabanlı izleme ve teşhis	Öz farkındalık kendiliğinden tahmin ve Öz değerlendirme	Sağlıklı yaşam süresi izlemesi
Üretim Sistemi	Ağ bağlantılı sistem	Verimlilik ve toplam donanım etkinliği	Yalın operasyonlar (İş ve atık azalımı)	Kendiliğinden yapılanma Kendini koruma Kendiliğinden organizasyon	Sorunsuz verimlilik

Kaynak: Lee, Bagheri, ve Kao, 2015

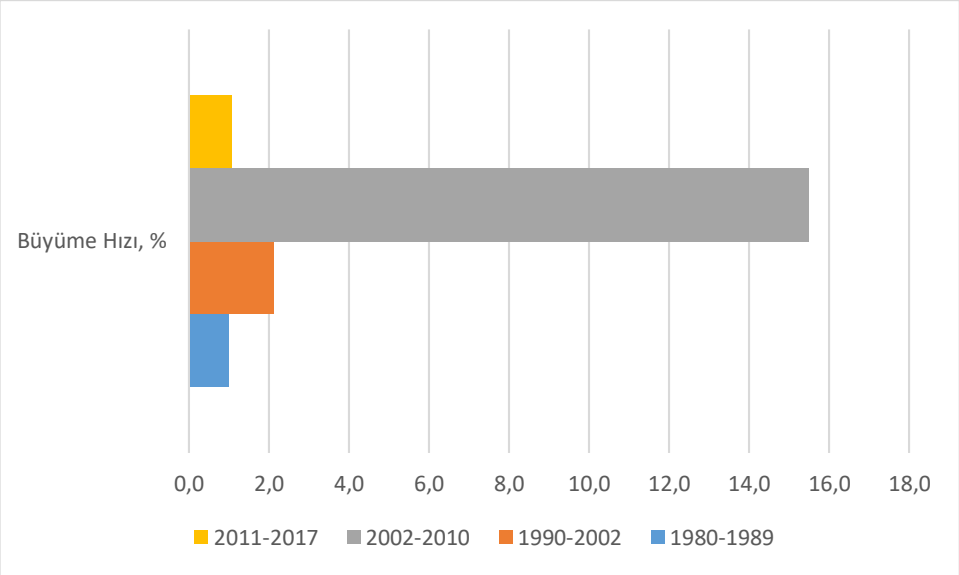
Tablo 3.3'de üretim yapan mevcut fabrikalar ile Sanayi 4.0 fabrikaları arasında bir karşılaştırma yer almaktadır. Sanayi 4.0'da üretimde dikkat çeken en önemli özellik fabrikaların öz farkındalık ve öz değerlendirme özellikleriyle, sistemde en verimli, en kaliteli ve en az maliyetli ürün üretimidir. Burada sistemlerin siber ağlarla birbirine bağlı bir şekilde kendi kendine yapılanarak, kendi kendine organizasyonla sorunsuz sağlıklı üretim için çalışması hedeflenmiştir.

Sonuç olarak Sanayi 4.0'ın diğer evrelere göre önemli faydaları bulunmaktadır. Sanayi 4.0 üretim öncesi sistem simülasyon ve sanal gerçeklik sayesinde prototip oluşturarak kendi öz tahmin ve değerlendirmesi yaparak, üretim sonrasını öngörür. Sanayi 4.0 fabrikalarının sisteminde yer alan yapay zekâ sayesinde arıza teşhisinde efektif olarak hızlı tespitte bulunması, bununla beraber sistemin kendi deneyimlerini oluşturmasıyla bileşenlerin öz farkındalık kazanması, üretimde maksimum verimlilik ve esnekliğin sağlanması ile maliyetlerin azalması, daha efektif yeni iş modellerinin geliştirilmesini hızlandırması gibi faydaları bulunmaktadır. Ayrıca Sanayi 4.0'da kısıtlı Dünya kaynaklarının kullanımı konusunda tasarruflu olmak, bunu sürdürülebilir hale getirmek ve doğayı korumak temel hedeftir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜ

Şekil 4.1. Türkiye'nin Dönemlere Göre Kişi Başına GSYH Ortalama Büyüme Hızı

Kaynak: TÜİK, 2018

Kişi başına GSYH incelenirken bu dönem aralıklarını seçme nedeni olarak her dönemin karakteristik özelliklerindendir. 1980 yılından başlaması ekonominin kapalı ekonomiden dışa açık ekonomiye geçtiği yıl olmasıdır. 1980-1989 yılları arasında ülkede ihracata dayalı büyüme modelinin işlendiği, 1990-2002 yılları arasında ekonomik şoklar ve krizle beraber siyasal istikrarın sağlanamadığı, 2002-2010 yılları arasında istikrarlı ekonomi politikaların uygulandığı yıllar olması dolayısıyla bu dönemlerin ortalaması dikkate alınmıştır.

Türkiye'de dönemler incelenirken, 2002-2010 dönemi hariç büyüme oranının benzer eğilim içinde olduğu görülmektedir. Bir dönem istikrar bir dönem istikrarsızlık içinde ekonomik şoklar ve krizler yaşayan Türkiye'nin büyümesinin sıklıkla belirli bir düzeyden daha yukarıya çıkamaması ve ayrıca büyümenin lokomotifi olacak ona anlamlı düzeyde atak yaptırabilecek bir faktörün olmaması Türkiye açısından orta gelir tuzağı kavramının değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini açığa vurmaktadır (Manga, 2018, s. 170). Yüksek gelirli ülkelerin bu gelir düzeyine erişmeden önce ekonomisine atak

yaptıran ve sürdürülebilir büyümeye neden olan bir veya birden fazla faktörün mutlaka ekonomik zaman dilimlerinin de etkin olduğu açıktır.

4.1. Türkiye'de Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyi

Tablo 4.1. Türkiye'nin Kişi Başına Gelirinin ABD ile Karşılaştırılması (1980-2017, cari $)

Yıllar	TUR	USA	%	Yıllar	TUR	USA	%
1980	2235	12249	18,3	**1999**	3943	33502	11,8
1981	2215	13600	16,3	**2000**	4147	35252	11,8
1982	1960	14015	14	**2001**	3002	36065	8,3
1983	1765	15089	11,7	**2002**	3519	36950	9,5
1984	1678	16635	10,1	**2003**	4535	38325	11,8
1985	1838	17690	10,4	**2004**	5791	40401	14,3
1986	2025	18538	10,9	**2005**	7040	42629	16,5
1987	2281	19511	11,7	**2006**	7626	44750	17
1988	2417	20821	11,6	**2007**	9245	46467	19,9
1989	2810	22169	12,7	**2008**	10272	46901	21,9
1990	3860	23198	16,6	**2009**	8528	45461	18,8
1991	3790	23648	16	**2010**	10475	48310	21,7
1992	3915	24700	15,6	**2011**	11140	49733	22,4
1993	4366	25629	17,1	**2012**	11552	51403	22,5
1994	3904	26907	11,5	**2013**	12395	52741	23,5
1995	3960	27827	14,2	**2014**	12022	54559	22
1996	4167	29077	14,3	**2015**	10909	56174	19,4
1997	4278	30541	14	**2016**	10742	57436	18,7
1998	4308	31858	13,5	**2017**	11760	62150	18,9

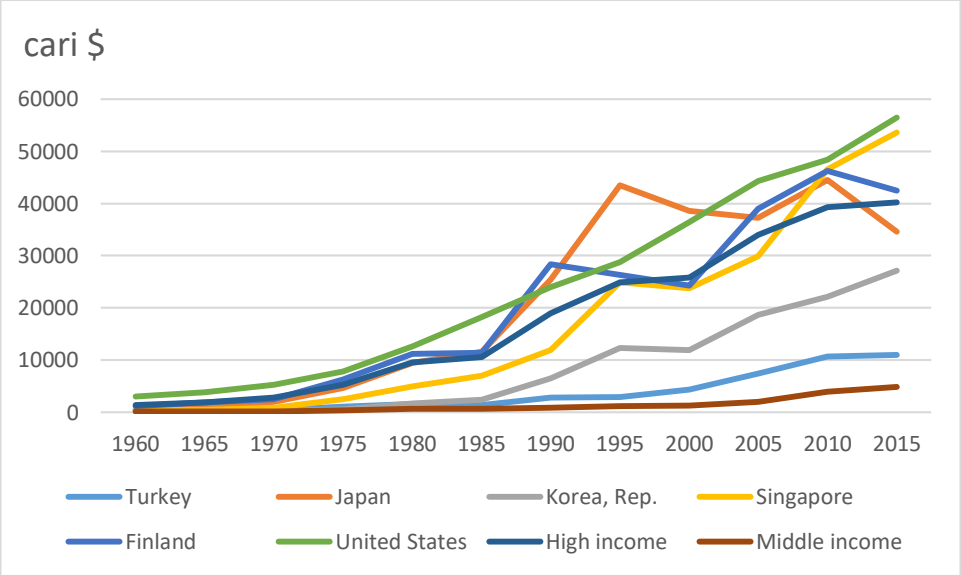
Kaynak: IMF, 2018

Orta gelir tuzağı eşiği analizlerden bir tanesi de ülkelerin kişi başına gelirinin ABD'nin kişi başına gelirinin %20'si olarak ileri sürülen görüştür (Bakınız Bölüm 2.3.2). Tablo 4.1'de IMF (2018) verilerine göre 1980-2017 yılları arasında Türkiye'nin kişi başına geliri ile ABD'nin kişi başına geliri arasında bir karşılaştırma yer almaktadır. 1980 yılında 2235$ ile Türkiye'nin kişi başına geliri ABD'nin kişi başına gelirinin %18,3'ü kadardır. Bu oran bu yıldan sonra 1989 yılına kadar bir düşüş trendine girmiştir. Bunun nedeni olarak ABD'nin çok daha hızlı büyümesi olarak gösterilebilir. Yine bu oran 1990-1998 yılları arasında %16,6-13,5 arasında gidip gelmiş, 1998-2002 yılları arasında anlamlı düzeyde düşerek Türkiye'de yaşanan krizin etkisiyle 2001 yılında %8,3'ü görmüştür. 2002-2008 yılları arasında istikrarlı ekonomik programın etkisiyle %20 barajını aşarak %21,9 u görmüştür. Yani ekonomisi durağanlaşmıştır. En yüksek kişi başına geliri 2013 yılında 12395$ ile ABD'nin kişi başına gelirinin %23,5 ile elde

etmiştir. Bu yıldan sonra tekrar azalan bir trend içine girerek özellikle 2008 yılında yaşanan krizin etkisi ve daralan küresel ekonominin gelişmekte olan ülkelere etkisiyle 2008-2017 yılları arasında bir döngü içine girmiştir. Sonuç olarak 1980-2017 dönemlerinde Türkiye ekonomisinin içsel ve dışsal şoklara aşırı duyarlı bir grafik çizerek hedeflediği yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişip orada kalıcı olamadığı ileri sürülebilir.

IMF (2018) verileriyle oluşturulan Tablo 4.1'e göre kişi başına gelirin özellikle 2005-2008 yılları arasında ivmeli hızlı bir büyüme yapmaktadır. Ancak bu büyüme hızını 2010 yılından sonra korumadığı da dikkat çekmektedir. 2008 yılında (10272$) yaşanan küresel ekonomik krizin etkileriyle kişi başına gelir 2009 (8528$) yılında gerilemiştir. 2010 yılında (10478 $) tekrar büyüme trendi yakalayan Türkiye bu büyüme hızını ancak 2013 yılına kadar sürdürebilmiştir. Özellikle 2002-2009 yılları arasında ivmeli bir büyüme kaydeden Türkiye 2009-2016 yılları arasında benzer ivmesi kaybettiğini hatta 2014 yılından sonra düşen bir eğilim içinde olduğunu görmekteyiz.

Şekil 4.2. Türkiye'nin Kişi Başına Gelirinin Seçilmiş Ülkeler ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması (1960-2015, cari $)

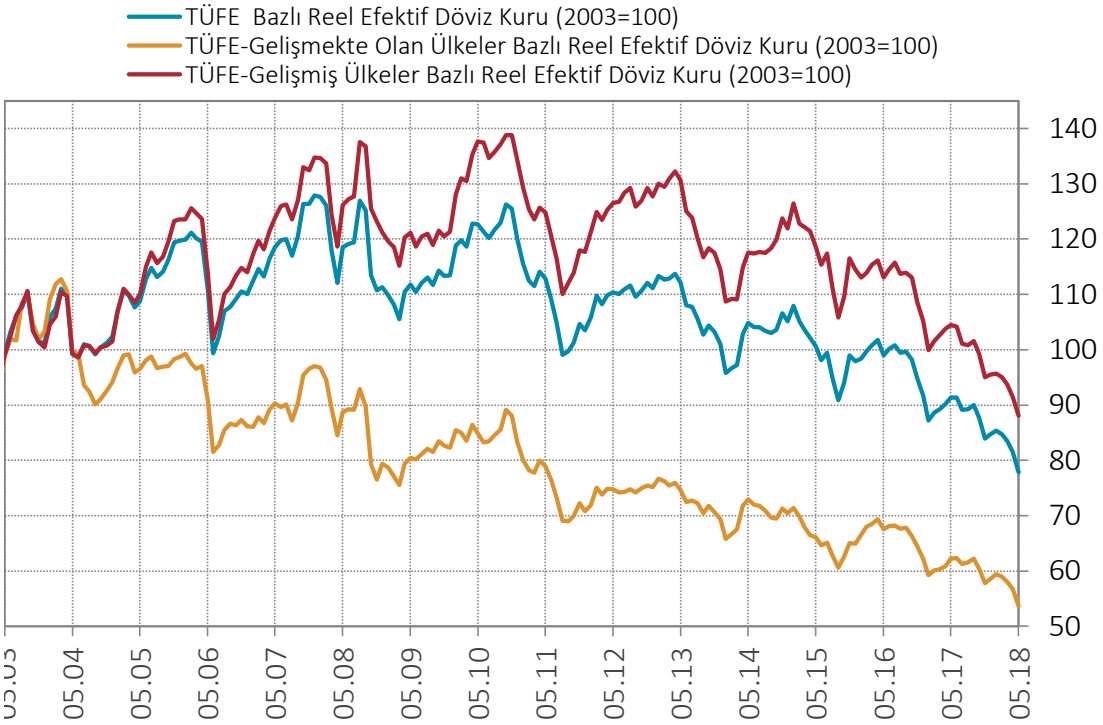

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Türkiye Dünya Bankası'nın yapmış olduğu sınıflandırmaya göre üst orta gelir grubunda yer almaktadır. 1955 yılından itibaren 50 yıl boyunca düşük-orta gelirli bir ülke olarak kalmış ve 2005 yılında da yüksek-orta gelir düzeyine geçmiştir (Bakınız Bölüm 2.2.2). 2018 yılı itibariyle 13 yıldır gelir yüksek-orta gelir düzeyinde yer almaktadır.

Şekil 4.2'de Türkiye'nin 1960-2015 arasındaki dönemdeki kişi başına gelirinin seçilmiş bazı ülkelerin kişi başına gelirleriyle, orta gelir düzeyindeki ülkelerin ve yüksek gelirli ülkelerin ortalamasının karşılaştırılması yer almaktadır. Türkiye'nin Japonya, Singapur, Kore ve Finlandiya'nın 1970 ve 1985 yıllarında yaptığı büyüme sıçramalarını yapamadığı görülmektedir.

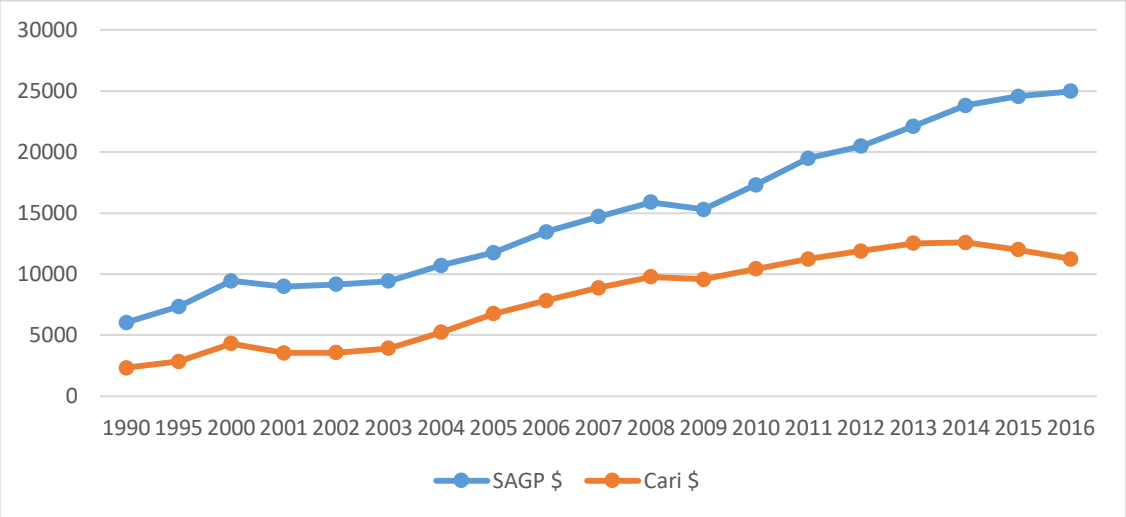
Şekil 4.3. Türkiye'de TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunun Değişimi

Kaynak: (TCMB, 2018)

Şekil 4.3 Türkiye'de Tüfe bazlı reel efektif döviz kurunu göstermektedir. Buna göre özellikle 2010 yılından sonra reel kurun anlamlı bir şekilde düşen bir eğilim içinde olduğu açıktır. Reel kurun bu düşüşü ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybettiğini yansıtmaktadır.

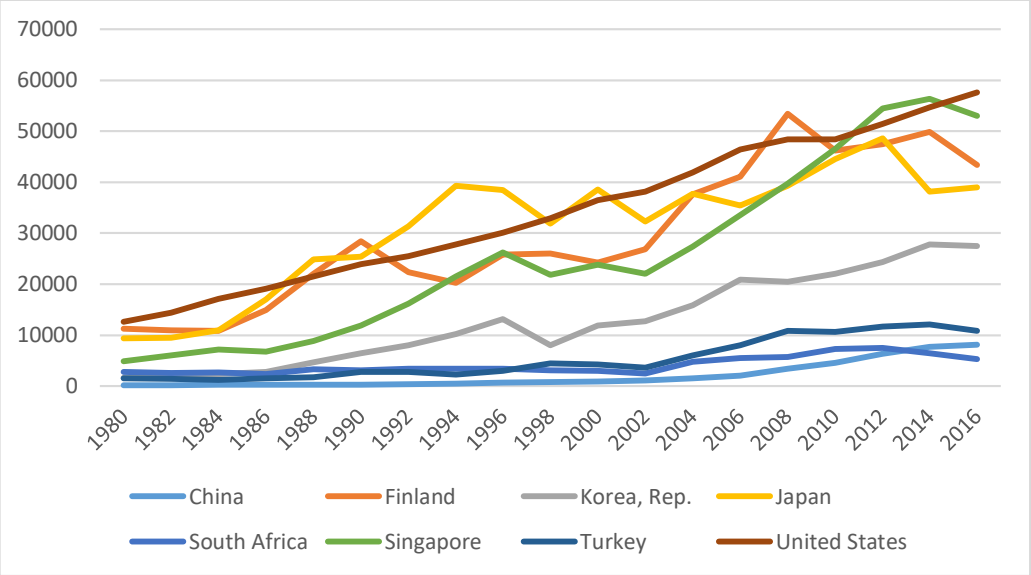
Şekil 4.4. Türkiye'nin SAGP ve Cari $ Cinsinden Kişi Başına Düşen Milli Gelirinin Karşılaştırılması

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Bilindiği üzere satın olma gücü paritesi (SAGP) ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıkları ortadan kaldırarak ve uluslararası anlamda daha gerçekçi fiyat ve hacim karşılaştırmaları yapmamıza olanak sağlamaktadır. Burada Türkiye'nin kişi başına düşen gelirini SAGP doları cinsinden değerlendirmemizin nedeni kişi başına milli geliri cari dolar cinsinden değerlendirirken, kur etkisinin varlığını sorgulamaktır. Şekil 4.4'de ilk dikkat çeken 2014 yılı itibariyle SAGP dolarına göre Türkiye'nin kişi başına düşen geliri yavaşça arttığını görmekteyiz. Bu durum cari dolara göre azalan eğilim içinde olduğundan iki eğri arasında makasın son yıllarda açıldığını görmekteyiz. Bunun nedeni olarak TL'nin dolar karşısında son yıllarda anlamlı bir şekilde değer kaybettiği gösterilebilir.

Şekil 4.5. Türkiye'nin Seçilmiş Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirlerinin Karşılaştırılması (1980-2016, Cari $)

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Tablo 4.2. Seçilmiş Ülkelerin Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri (1978-2016, cari $)

Ülkeler	1978	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996
China	156	195	203	251	282	284	318	366	473	709
Finland	7634	11232	10945	10842	14962	22057	28381	22337	20306	25778
Korea, Rep.	1398	1704	1978	2391	2803	4686	6516	8002	10206	13138
Japan	8776	9417	9539	10913	17080	24880	25417	31376	39269	38437
South Africa	1652	2788	2640	2668	2381	3290	3076	3418	3390	3441
Singapore	3193	4927	6076	7223	6794	8902	11864	16144	21578	26263
Turkey	1550	1564	1402	1247	1511	1745	2794	2842	2270	3054
United States	10587	12598	14439	17134	19115	21483	23954	25493	27777	30068
Ülkeler	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
China	829	959	1149	1509	2099	3471	4561	6338	7684	8123
Finland	25989	24253	26834	37636	41121	53401	46202	47416	49915	43433
Korea, Rep.	8085	11948	12783	15908	20888	20431	22087	24359	27811	27539
Japan	31903	38532	32289	37689	35434	39339	44508	48603	38109	38972
South Africa	3105	2982	2461	4745	5506	5695	7275	7478	6438	5275
Singapore	21824	23793	22017	27405	33580	39721	46570	54431	56336	52962
Turkey	4497	4317	3660	6041	8035	10851	10672	11720	12127	10863
United States	32949	36450	38166	41922	46437	48401	48374	51450	54707	57638

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Özellikle Dünya genelinde 1980'lerden itibaren yaygınlaşan ticari serbestleşme ve ekonomilerin dışa açılması birçok ülkede anlamlı düzeylerde gelirlerinde artış

olmuştur. Özellikle içsel büyüme savunucuları ekonomi bilimcilerinin piyasaya yön verdiği bu yıllarda, Ar-Ge ve inovasyona temelli ve ihracat yönlü büyüme modellerini benimseyen ülkelerin gelirlerinde anlamlı düzeyde artış söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Güney Kore ve Singapur'un anlamlı düzeyde artan kişi başına gelirleri ile o dönemde zaten yüksek gelir düzeylerinde bulunan yüksek hızlı büyüme hızına sahip Japonya, ABD gibi ülkelerle beraber ivmeli hareket etmişlerdir. Bu durum Şekil 4.5' de açıkça görülmektedir. Orta gelir tuzağı analiz edilirken orta gelirli ülkelerin kişi başı gelirlerinin neden ABD ile karşılaştırıldığının açık bir delili ABD'nin kişi başına gelir grafiğinin yıllara göre dalgasız sürekli yükselen bir trend eğrisi olarak yüksek gelirli ülkelerin grafiklerinin merkezlerinde yer almasıdır.

Dünya Bankası (2018) verilerine göre oluşturulmuş Tablo 4.2'e göre özellikle Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelirini karşılaştırmak için en doğru ülke aynı Güney Kore Cumhuriyeti olduğu ileri sürülebilir. 1978-1980'li yıllarda hemen hemen aynı kişi başına düşen gelir düzeyinde (~1500$) olan iki ülke 1980 yılından itibaren hızla ayrışmış, Türkiye 1990 yılına gelindiğinde 1745$ düzeyinde iken, Güney Kore'nin 6516$ dolar düzeyinde olduğu dikkat çekmektedir. 2000 yılında 11948$ gelir düzeyine ulaşan Güney Kore'nin çok uzağında kalan bir Türkiye göze çarpmaktadır (4317$). İçsel büyümeyi benimseyen geçmişte yaptığı Ar-Ge yatırımlarının sonuçlarını gören bu Asya ülkesi 2003 yılında yüksek gelirli ülkeler düzeyine ulaşmıştır. Türkiye 2005 yılında ancak yüksek-orta gelirli ülkeler düzeyine ulaşabilmiştir.

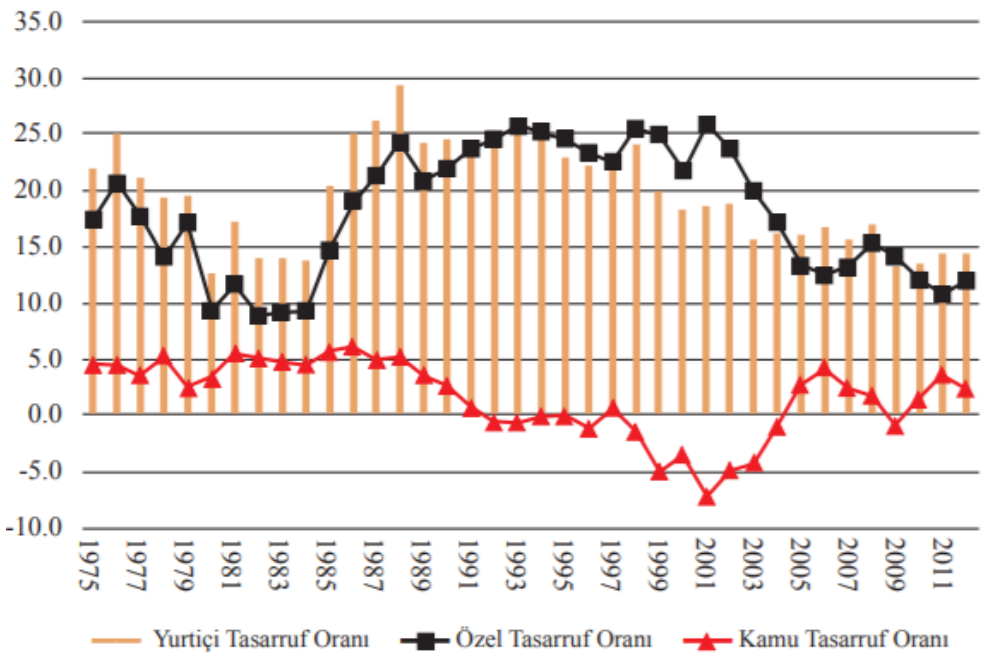
4.2. Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Düzeylerinin Değerlendirilmesi

Ekonomi bilimcilerinin hemfikir oldukları konulardan bir tanesi ekonomilerin büyümesi açısından tasarrufların öneminin büyüklüğüdür. Ekonomik büyümenin lokomotifi konumundaki yatırımların efektif kaynağı yurtiçi tasarruflardır. Yurtiçi tasarrufları yatırımları karşılayacak düzeyde olmayan ülkeler büyümek için bu eksikliğini gidermek için dış kaynaklara yönelip sermaye ithal etmek zorundadır.

Yurtiçi tasarruflarının en önemli belirleyicisi ülkenin gelir düzeyidir. Bu bağlamda hanehalkının gelir düzeyinin tasarruflar üzerinde etkisini vurgulamak gerekir. Gelir düzeyi incelenirken en düşük gelirli beşte birlik kesimin eksi tasarruf oranlarına sahip olduğu, en yüksek gelirli beşte birlik kesimin ise yüksek oranda tasarruf ettikleri görülür. Bu bakımdan gelir dağılımın uyumlaştırılması tasarruf oranlarını da yükseltici etki

yapacaktır. Hanehalkının gelirini yükseltmek için istihdam politikalarını ekonominin merkezine yerleştirerek özellikle yüksek gelirli istihdam yaratan projeler geliştirmek gerekir. Örneğin kadınların işgücüne daha fazla katılımı artan özel tasarrufla yakından ilişkilidir. Unutmamak gerekir ki istihdam politikaları aynı zamanda verimlilik artışlarını da sağlayacak efektif önlemleri de kapsamalıdır (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. XIV).

Şekil 4.6. Türkiye'nin Toplam, Kamu ve Özel Tasarruf Oranları (1975-2011)

Kaynak: T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014

Şekil 4.6 incelendiğinde Türkiye'de 2000'li yıllarda yurtiçi tasarruflarında anlamlı düzeyde düşüş gözlemlenmektedir. 1990'larda milli gelirin ortalama %23,5'ini oluşturan yurtiçi tasarruflar 2000-2008 döneminde ortalama %17'ye sonrasında %13,5'e düşmüştür. Dikkatle bakıldığında bu oransal azalmanın nedeni olarak özel tasarrufların azalması olarak görülebilir. 2012 yılından itibaren tasarruf oranları sırasıyla özel kesim ve kamu için %11.9 ve %2.4 dolaylarında seyrettiği görülmekte buda toplam tasarruf payının %14.3 olarak gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu tasarruf oranları düşük gelirli ülkelere nazaran yüksek olmasına karşın, Türkiye'nin çıkmak istediği hedeflediği yüksek gelirli ülkelerin tasarruf oranlarından oldukça düşüktür.

Yurtiçi tasarruf oranlarının düşmesi, düşük kalması Türkiye'nin büyüme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Bilindiği üzere yurtiçi tasarruflar yatırımları finanse ederek ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ülke ekonomileri arasındaki karşılaştırmalı veriler incelendiğinde özellikle gelişmekte olan ülkeler ile ilgili veriler göstermektedir ki tasarruf, yatırım ve büyüme arasında pozitif bir korelasyon vardır. Ayrıca yurtiçi tasarrufların düşük kalması dış finansmana bağımlılığı artırarak cari işlemler açığını yükseltir. Bu durum büyümenin sürdürülebilirliği açısından sorun yaratmaktadır. Sonuç olarak yurtiçi tasarrufların artırılması Türkiye'de sürdürülebilir büyüme yakalayabilmesi için kritik öneme sahiptir (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 1-2).

Türkiye gelişmekte olan yüksek orta gelir düzeyinde yer alan bir ülkedir. Dolayısıyla hedefi ekonomisini gelişmiş yüksek gelirli ülkeler düzeyini ulaştırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin yurtiçi tasarruf oranlarını yüksek gelirli ülkelerin düzeylerine ulaştırması gerekmektedir. Düşük yurtiçi tasarruf oranları ülkede yatırımların yetersiz kalması yabancı sermayeye olan talebini artırmaktadır. Yabancı sermaye girişleri kısa vadede ekonomik büyümeye katkı sağlasa da yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişmek için yetersiz görünmekte ve ekonomiyi dışa bağımlı hale getirmektedir. Dışa bağımlılık yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişme hedefinde olan Türkiye'nin dışsal şok ve krizlerde aşırı kırılgan olmasına neden olacağından uzun vadeli sürdürülebilir büyüme yakalaması önünde önemli bir engeldir.

Tablo 4.3. Türkiye ile Ülke Gruplarının Tasarruf Harcamalarının Karşılaştırılması

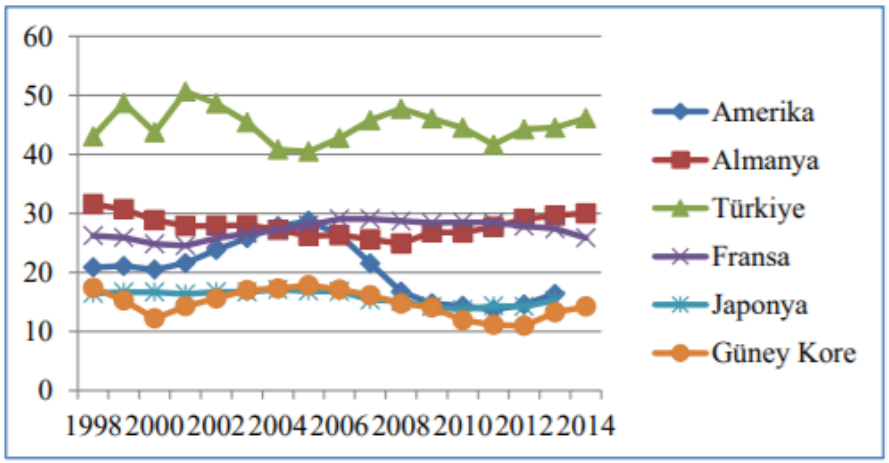
	(Toplam Tasarruflar/GSYH)					
Ülke Grupları	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Gelişmiş Ekonomiler	20,3	20,8	21,2	21,4	21,7	21,9
Gelişmekte Olan Ülkeler	32,9	32,9	32,8	32,1	32,2	31,4
Kore Cumhuriyeti	34,8	34,7	34,4	34,5	34,5	35,6
Almanya	25,2	27,2	26,3	26,3	27,1	27,7
Çin	51,5	49,5	49,8	48,9	49,7	48,7
OECD	19,8	20,1	20,6	20,8	21,3	21,8
Euro Bölgesi	21,5	22,3	22,3	22,4	22,6	23,2
Türkiye	21,1	17	13,3	13,8	13,9	12,7

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

Tablo 4.3 incelendiğinde Türkiye'nin tasarruf oranları yıllar geçtikçe azalmıştır. Euro bölgesinde yer alan bir ülke olarak Türkiye, Euro bölgesi ülkelerinin tasarruf oranları ortalamasına yakınsayamamıştır.

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi önemli ölçüde yatırımların artırılmasına bağlıdır. Prof. Dr. Şevket Tüylüoğlu'nun yapmış olduğu hesaplamalar 2011 yılında yabancı sermayenin kullanılmadan sadece yurtiçi tasarrufların kullanıldığı durumda Türkiye'nin büyüme oranı %8,5 yerine %5 olarak gerçekleşeceğini göstermektedir (Aktaran Öz ve Göde, 2015, s. 83). Bu yabancı sermayenin %3,5'luk bir büyüme oranı olarak katkı yaptığı anlamına gelmektedir. İthal sermaye ülke ekonomi açısından olumlu etkilere sahip olsa da sürdürülebilirlik anlamında güvenilir değildir. Bundan dolayıdır ki yurtiçi tasarruf oranlarını artırmak en doğrusudur. Bu sayede büyümenin gerekliliği olan yatırımları gerçekleştirmek için ülkenin öz kaynaklarından faydalanılarak dışa bağımlılık azalacaktır (Öz ve Göde, 2015, s. 83).

Şekil 4.7. Türkiye'de Konut Harcamaların Yatırım Harcamaları İçindeki Payı (%)

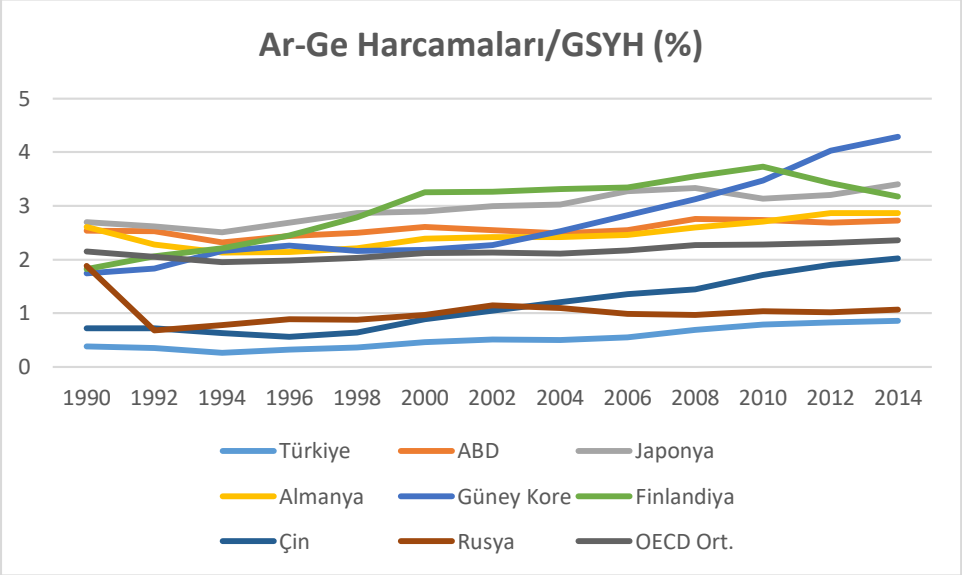
Kaynak: Aktaran Öz ve Göde, 2015, s. 83

Ülkelerin üretim hacmini genişletmesi yolunda yatırım harcamalarının önemi büyük olmasına karşın yatırım harcamalarının dağılımı da bir o kadar önemlidir. Yüksek gelirli ülkelerde üretimi artırıcı verimli alanlara yapılan yatırımın toplam yatırım içindeki payı büyüktür. Bu konuda konut yatırımları verimsiz harcamalar olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'nin konut yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 2014 yılı itibari ile %44 gibi çok yüksek bir orandır. Oysaki yüksek gelirli ülkeler incelendiğinde

bu oran Güney Kore için %14, ABD ve Japonya için %16 düzeylerinde seyretmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere gelişmişlik düzeyi ile konut harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bu bağlamda yatırım harcamalarının çoğunluğunun konut gibi verimsiz alanlara yapılmaması gerekmektedir. Bu yatırımların daha çok imalat sanayine kaydırılması ile daha fazla katma değeri yüksek ürün üretme amaçlanmalıdır. (Öz ve Göde, 2015, s. 83-84).

4.3. Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının Düzeyleri

Şekil 4.8. Türkiye'nin Ar-Ge Harcamalarının Ülkeler Düzeyinde Karşılaştırılması

Kaynak: OECD, 2018

Ar-Ge faaliyetleri katma değeri yüksek teknolojik ürün üretiminde en önemli faktörlerin başında gelir. Ülkeler Ar-Ge faaliyetlerine verdikleri önem derecesinde yeni buluşların oluşumuna etki ederler. Bu bağlamda katma değeri yüksek ürün üreten ülkelerin ekonomileri incelendiğinde diğer ülkelere göre daha fazla Ar-Ge faaliyetlerine önem verdikleri görülür. Şekil 4.8 incelendiğinde Türkiye'nin Ar-Ge faaliyetlerine ayırdığı bütçe 1990 yılında %0,2 iken bu oran 2014 yılında %0,86 oranına ancak ulaşabilmiştir. Bu oran yaklaşık dört katına çıkmış gibi görünse de Güney Kore, Finlandiya gibi ülkelerin 1990 yılındaki oranının yarısına ancak gelebilmiştir. Bu durumda Türkiye yüksek gelirli ülkelerin Ar-Ge düzeyine yaklaşamamıştır. OECD ülkelerinde ortalama bu oran yıllara göre %2-2,2 düzeylerinde seyretmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Ar-Ge harcamalarının 2015 yılında %50,1'i ticari kesim tarafından finanse edilirken bunu %27,6 ile kamu kesimi, %18,1 ile yükseköğretim kesimi, %3,2 ile yurtiçi diğer kaynaklar ve %1,1 ile yurtdışı kaynaklar finanse etmektedir (TÜİK, 2015).

Tablo 4.4. Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkelerin Üçlü Patent Sayılarının Karşılaştırılması (1985-2012)

Ülkeler	1985	1990	1995	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Türkiye	1	0	1	4	10	16	9	27	33	40
Çin	30	12	22	86	271	401	561	822	1408	1850
Rusya	21	20	62	84	79	70	74	58	88	115
Güney Afrika	21	13	24	51	38	37	39	52	29	30
ABD	7862	11287	12432	15666	16525	17257	15537	13856	12804	13765
Güney Kore	7	66	330	908	1569	2569	2348	1828	2453	2877
Japonya	5005	9599	9626	17958	16822	18693	17925	15234	15244	15390
Almanya	3630	4135	4938	7651	6889	6997	6532	5472	5349	5468

Kaynak: OECD, 2018

Patent buluşu yapan kişiye buluşu üretmek, kullanmak satmak için verilen tekel hakkıdır. Yukarıda tabloda uluslararası düzeyde ülkelerin yıllara göre aldıkları üçlü patentler yer almaktadır. Üçlü patent bir buluşun Japonya Patent Ofisi, Avrupa Patent Ofisi ve Amerika Patent ve Marka Ofisine başvurularak başvuru sahibi veya buluşu bulan tarafından tescil ettirilerek alınan haktır (OECD-ILIBRARY, 2004).

Ar-Ge faaliyetleri sonucunda üretilen buluşlar, ülkeye o ürün ve teknik üstünde tekelci olma fırsatı vermektedir. Araştırma geliştirme olarak karşımıza çıkan Ar-Ge faaliyetlerine verilen önem ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılıdır. Bunun en büyük göstergelerinden birisi üçlü patent sayılarıdır. Üçlü patentler küresel düzeyde ülkelerin teknoloji düzeyine vurgu yapan aynı zamanda saygınlık kazandıran tescillerdir.

Tablo 4.4 incelendiğinde Türkiye'nin yıllara göre üçlü patent sayıları ABD, Almanya, Japonya gibi ülkelerle kıyaslanmayacak kadar geridedir. Bu ülkeler Dünya da teknoloji öncüsü dev ülkeler olarak kabul edilir ve çok önemli markalara sahiptirler. 1985 yılı dikkate alındığında Türkiye'nin patent sayısının 1, Güney Kore'nin 7 olduğu görünmektedir. Bu yıllardan sonra Güney Kore yıllara göre patent sayılarını anlamlı düzeyde artırmış gelişmiş ülkeler seviyesine çıkmıştır. Güney Kore Ar-Ge'ye

faaliyetlerine verdiği önemin karşılığı alırken, Türkiye yeterli Ar-Ge faaliyetleri yürütemediğinden patent sayısında da geri kalmıştır. Bu patentler özellikle katma değeri yüksek ürünlerin üretimi konusunda ülkeye tekelcilik fırsatı vermekte ve ülke gelirlerinin artırılmasına dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır.

Teknolojik gelişme ihracat yönlü büyüme politikasıyla entegre olduğunda ve aynı zamanda öncelikli hedef üretimin karşılaştırmalı üstünlüğün sağlandığı alanlara yönlenmesi ile orta gelir tuzağından çıkışta kullanılacak en temel unsurdur. Bu bağlamda sermaye ve emek verimliliği dikkate anılarak verimlilik artışları temel alınmalıdır (Aktaran Şahin, Başer ve Karanfil, 2015, s. 229).

İktisat literatüründe ekonomik büyüme ile ihracat arasında doğrusal kabul edilen bir ilişki mevcuttur. Bir ülke diğer ülkelere anlamlı düzeyde ürün satabilmesi için o ürünün ikamesinin diğer ülkelerde az veya hiç olmaması gerekmektedir. Günümüzde bunu sağlamanın en iyi yolu Ar-Ge ve inovasyon sonucu açığa çıkan teknoloji ile beraber kaliteli ve katma değeri yüksek ürün üretmektedir. Uluslararası düzeyde kıymet ve talep gören teknolojik ürünler üretmek sürdürülebilir büyümeye ivme kazandıracağından sonuçta kalkınma gerçekleşmesi kaçınılmaz olur. Bu bağlamda Türkiye'nin Ar-Ge harcamaları konusunda gelişmiş yüksek gelirli ülkelere göre geri kalmış olduğu aşikârdır.

4.4. Türkiye'nin Üretim Yapısının Değerlendirilmesi

Tablo 4.5. Türkiye'de Dönemlere Göre Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları ve Ortalama Büyüme Hızları

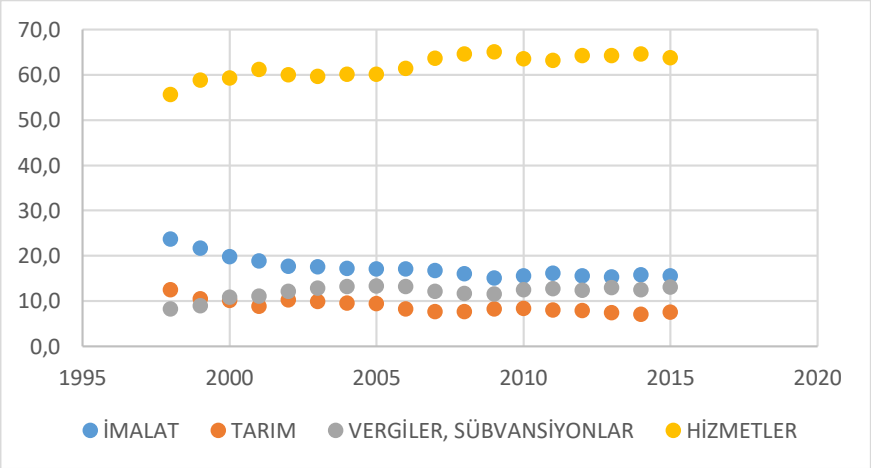
Dönemler	Ortalama Büyüme Hızları (%)				GSYH Büyüme Hızındaki Payları (%)		
	GSYH	Sermaye	Emek	TFV	Sermaye	Emek	TFV
1980-1989	5,34	4	3,16	1,72	50,29	33,33	16,38
1990-1999	4,02	5,1	2,53	0,08	55,31	25,8	18,89
2000-2010	4,24	4,45	0,27	1,67	66,65	13,13	20,22
1980-2010	4,16	4,55	1,69	0,89	58,23	23,07	18,7

Kaynak: Aktaran Yeldan, Taşçı, Voyvoda ve Özsan, 2013, s. 15

Türkiye'nin üretim yapısı incelendiğinde aşırı sermaye yoğun teknolojilere dayalı bir üretim sistemi göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ithal edilen sermaye, makine teçhizat ve teknoloji ihtiyacı, enerji açığı ile birleşince emek yerine aşırı yoğun sermaye kullanımına bağlı aşırı ithalata bağımlı bir üretim yapısı ortaya çıkmaktadır. Tablo 4.5

incelendiğinde özellikle 2005 yılından sonra birim milli gelir başına düşen sermaye kullanımı anlamlı düzeyde artış gösterdiği açıktır. Ekonomik büyümeye katkıları açısından tüm 1980-2010 yılları değerlendirildiğinde sermayenin payı %58.23, emeğin payı %23.07 ve TFV payı %18.70 olarak dikkat çekmektedir. Sermayenin büyümeye katkısı 2000-2010 yılları arasında tavan yapmış %66,65 düzeyini görmüştür. Bu yıllarda emek ve TFV katkısı sırasıyla %13,3 ve %20,22 olmuştur. Büyümenin yaklaşık üçte ikisi sermayeye yani ithal sermaye girdisine bağımlı bir üretim yapısı söz konusudur. Bu durum ekonominin ithalatı finanse edebildiği sürece büyümeye olumlu katkı sunarken tersi durumda dışsal şoklara açık aşırı dalgalı bir büyüme sonucu doğuracaktır (Yeldan, Taşçı, Voyvoda, ve Özsan, 2013, s. 14-15).

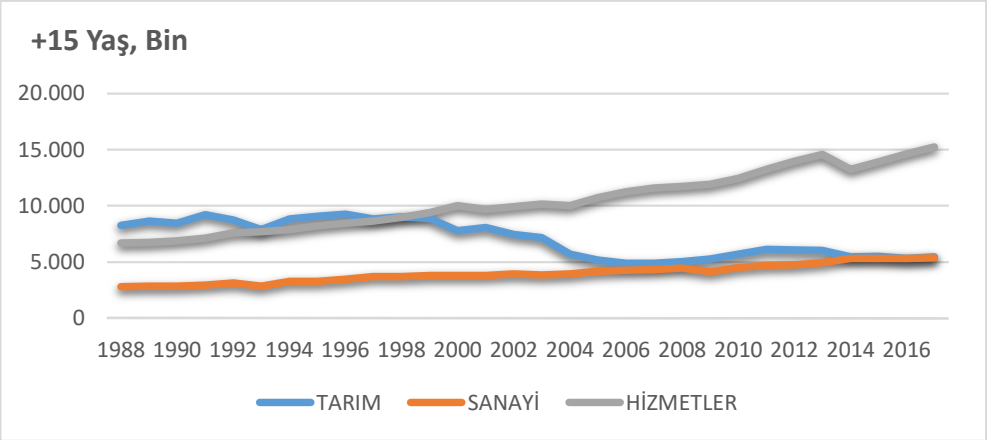
Şekil 4.9. Türkiye'de İmalat Sanayi, Tarım, Hizmetler Sektörünün GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018

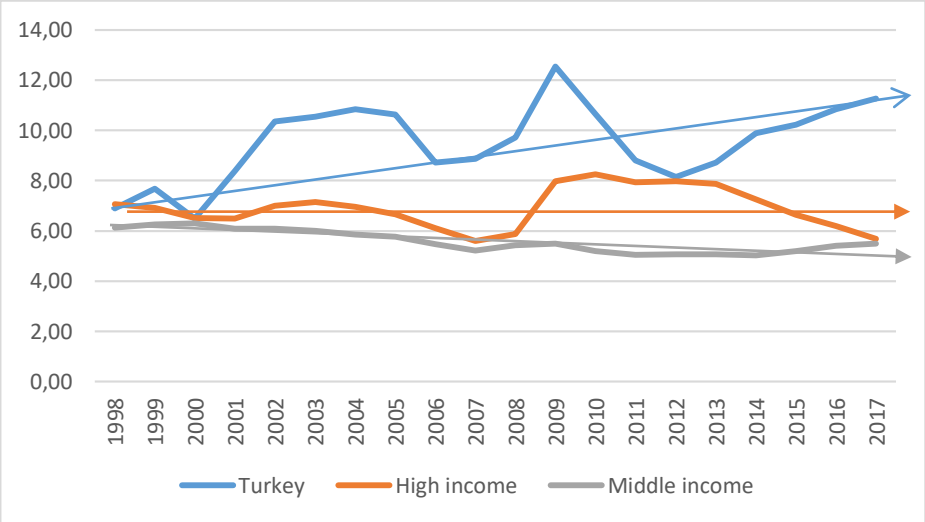
Şekil 4.9 imalat sanayi, tarım ve hizmetler sektörünün GSYH içindeki payını temsil etmektedir ve görülmektedir ki imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki payı azalan bir konumda hareket etmektedir. Bu bağlamda üretim sektörünün lokomotifi ve katma değeri yüksek ürünün üretim fabrikası olan imalat sanayinin hız kaybettiği açıktır. Eğriler dikkatle incelendiğinde, imalat sanayinin GSYH içindeki kaybettiği payın yıllar itibariyle hizmetler sektörüne kaydığı ileri sürülebilir. Yani reel üretici sektörü daha verimsiz olan hizmetler sektörüne kaymaktadır.

Şekil 4.10. Türkiye'de Yıllara Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018

Şekil 4.11. Türkiye'nin Yıllara Göre İşsizlik Oranlarının Yüksek ve Orta Gelir Düzeyindeki Ülkelerin Ortalamasıyla Karşılaştırılması

Kaynak: World Bank - DataBank, 2018

İstihdamın sektörel dağılımının yer aldığı Şekil 4.10'a göre hizmetler sektöründe istihdam edilen birey sayısı sürekli artan bir grafik çizmektedir. Tarım sektöründe gerilemekte ve sanayi sektöründe hizmetler sektörüne göre daha az artmaktadır. 28 yıllık zaman dilimini kapsayan 1988-2016 yılları arasında, T.C. Kalkınma Bakanlığı verileri kullanılarak hesapladığımız değişimlere göre, hizmetler sektöründe istihdam edilen bireylerin sayısı %127 artmış, sanayi sektöründe bu rakam %92 ve tarım sektöründe -

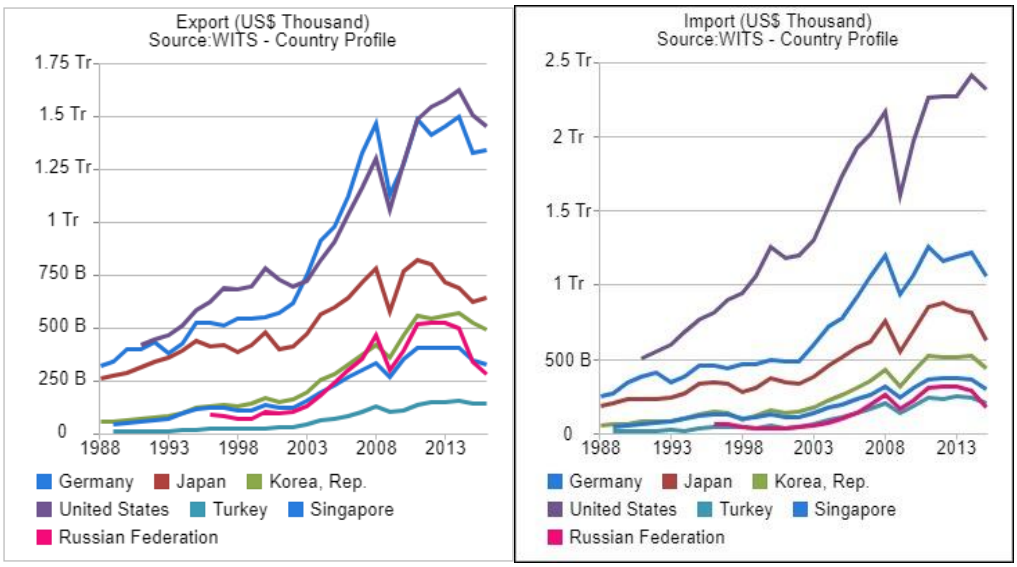
%33 olarak görünmektedir. Bu verilere göre Türkiye'nin emek zengini bir ülke olduğu savunulabilir.

Şekil 4.11'da görüldüğü üzere son 20 yılda Türkiye'nin işsizlik oranlarıyla yüksek ve orta gelirli ülkelerin işsizlik oranlarının ortalaması karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin özellikle 2002-2006 yılları arasında %10 üzerinde işsizlik düzeyinde seyrettiği görülmektedir. 2006-2008 yıllarında yaklaşık %8,5 düzeylerinde seyreden işsizlik düzeyleri 2008 krizinin etkisiyle hızla yukarılara tırmanmış yüzde %12'yi aşmıştır. 2010-2013 arasında yeniden %8'li düzeylere inen işsizlik oranları sonrasında tekrar tırmanışa geçerek %11'i aşmıştır. 1988-2017 yılları arası değerlendirildiğinde Türkiye'nin işsizlik oranlarının yükselen trendde artarak devam ettiği görülmektedir. Bu durum yüksek gelirli ülkelerin ortalaması dikkate alındığında istikrarlı yatay seyir halinde iken, orta gelirli ülkelerde nispeten azalan trend içinde olduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir büyüme ile beraber hedeflenen kalkınma için Türkiye'nin işsizlik oranlarının yıllar geçtikte artarak devam etmesi, ülkenin yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişme hedefini zorlaştıran bir diğer etkendir.

Uluslararası ticari serbestleşme ile beraber ulusal sınırlar giderek önemini yitirmiş, emek, sermaye ve mal hizmet dolaşımı önündeki engellerin kaldırıldığı bir küreselleşme sürecini başlatmış ve 21. yüzyılda bu durum artarak devam etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme mal, hizmet, sermaye, emek ve bilgi hareketliliğinin sınırlar ötesine akışının daha akışkan hızlı olması durumudur. Bunun sonucunda yeni pazarlar veya mevcut pazarlara ucuz girdiler sağlanması gibi fırsatlar ortaya çıkmaktadır (Aktaran Özel, 2012, s. 23).

Şekil 4.12. Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin İhracat ve İthalat Düzeyleri

Kaynak: World Bank - WITS, 2018

Dış ticaret hacimleri özellikle 20. yüzyılda başlayan ve 21. yüzyılda artarak devam eden ticari serbestleşme ile Dünya genelinde anlamlı bir şekilde yükselmiştir. Şekil 4.12'de seçilmiş bazı ülkelerin ihracat (export) ve ithalat (import) düzeyleri yıllara göre grafiksel olarak karşılaştırılmıştır. Özellikle ABD, Almanya gibi ülkelerin dış ticaret hacimlerinin diğer ülkelere karşılaştırılmayacak düzeyde çok yüksek olduğu görülmektedir. Sonrasında iki Asya ülkesi olan Japonya ve Güney Kore gelmekte, Türkiye'nin ise ihracat ve ithalat düzeylerinde en altlarda yer aldığını görmekteyiz. Dünya Bankasının verilerine göre 2015 yılında Türkiye'nin ihracatı 143 milyar $ düzeyindeyken, aynı yıl ithalat düzeyi 207 milyar $ düzeyde ve toplam dış ticaret hacmi 350 milyar $ ve dış ticaret açığı 64 milyar $ olarak görünmektedir. Aynı yıllarda ABD ve Almanya gibi ülkelerin dış ticaret hacimlerinin yaklaşık 2.5 Trilyon $ düzeylerinde görülmektedir. İki güçlü Asya ülkesinde bu miktar, 1-1.5 Trilyon $ arasında görülmektedir. Bu bağlamda mal, hizmet, sermaye, emek ve bilgi hareketliliği ile Dünya ekonomi pastasını büyüten küreselleşmenin yarattığı fırsatlardan Türkiye'nin yeterince faydalanamadığı açıktır.

Tablo 4.6. Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin Kişi Başına Düşen İhracat Düzeyleri

Ülkeler Cari $	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
KOR	2849	2858	3665	3410	5279	6719	8603	9412	10913	11293	9667
TUR	388	438	435	549	942	1244	1874	1575	2045	2046	1793
USA	2312	2467	2766	2410	2793	3476	4275	4132	4920	5085	4489
DEU	6399	6625	6685	7468	11049	13620	17856	15543	17533	18500	16254
RUS	599	489	703	734	1261	2108	3279	2780	3665	3462	1978
JPN	3268	3071	3778	3270	4428	5058	6102	6011	6257	5423	5078
AUS	3288	2983	3329	3307	4297	5958	8793	9627	11267	10230	7832
CHN	124	148	197	254	458	739	1080	1179	1517	1717	1521
IND	34	33	40	46	67	104	152	179	229	245	197
NLD	11421	10670	13401	13612	19534	24513	33191	29650	32973	33878	26122
GRC	1120	1014	1004	947	1392	1900	2810	2480	3183	3283	2582
ESP	2547	2716	2794	3038	4257	4821	6076	5287	6113	6855	6062
ZAF	547	441	575	490	835	1066	1467	1602	1866	1661	1323
MYS	3725	3313	4237	3887	5031	6146	7329	7071	7797	7746	6073
SGP	34056	27985	34213	29976	47672	61756	69880	69310	76875	74916	58829

Kaynak: World Bank - DataBank, World Bank - WITS, 2018

Tablo 4.6 veriler ülkelerin Dünya Bankasından alınan ihracat düzeylerinin, aynı ülkelerin nüfus sayılarına bölünerek elde edilmiştir.

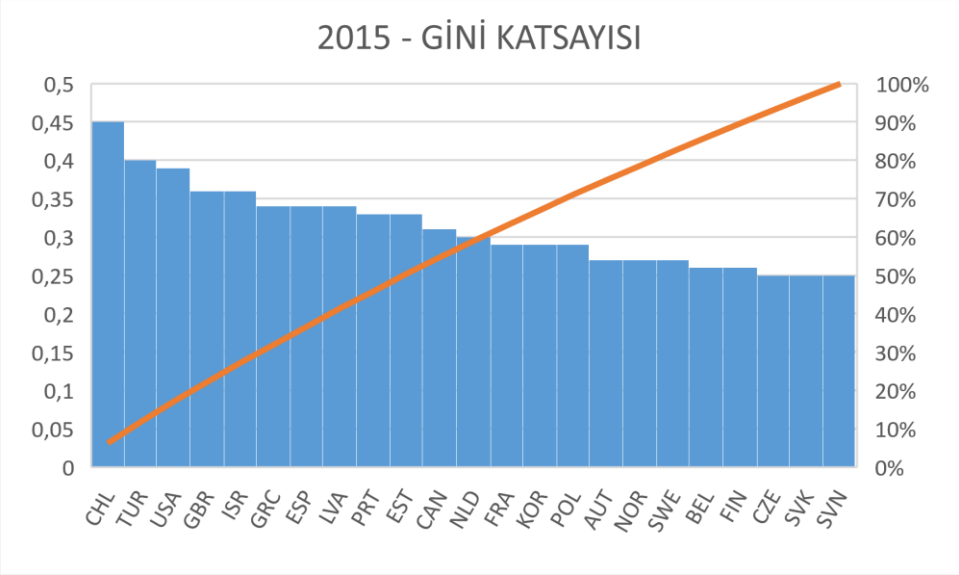
Dış ticaretin serbestleşmesi ile arzın yönü ulusallıktan çıkıp Dünya ölçeğine yöneleceği için üretim yelpazesi büyür, kapasite kullanım oranları artar. Bu sayede ölçek ekonomilerden faydalanma artarak, ülkedeki kaynakların karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan alanlara kaydırılması sağlanarak efektif kaynak kullanımı artarak, istihdam oranı yükselir, ürün çeşitliliği ve kalitesi yükselir. Yerli firmaların birbiriyle ve dünya ölçeğindeki dış firmalar arasında rekabet artışı gerçekleşir. Ayrıca ödemeler dengesi açığı azalır, ülkeye döviz girişleri sağlanır. Bütün bu süreç verimlilik artışları ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi de beraberinde getirir. Bu bağlamda ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde ihracat özendirilmekte ve onun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olacağı ileri sürülmektedir.

Tablo 4.6'da Türkiye'nin 20 yıllık zaman diliminde kişi başına düşen ihracat düzeyinin 1793$ düzeyine getirebildiği görülmektedir. Türkiye'nin bu düzeyi teknolojik düzeyi yüksek ürün ihracatı yapan Güney Kore, Singapur, Japonya, Almanya gibi

ülkelere oldukça uzaktır. Bu durum göstermektedir ki Türkiye ihraca yönelik sanayileşme stratejisine uzaktır. Bu durum sebebi Türkiye'nin Dünya ölçeğinde rekabet edecek teknolojik düzeye sahip olmadığı içindir. Aynı zamanda bu veriler kişi başına düşen ihracat düzeyini gösterdiğinden ülkedeki bireylerin üretimde ne kadar verimli kullanıldığını da ifade etmektedir. Türkiye de istihdamın yönü giderek hizmetler sektörüne kaydığından, Dünyada talep görecek ve gelir sağlayacak katma değeri yüksek ürün üretmesi zorlaşmaktadır. Unutulmamalıdır ki hizmetler sektörünün sağladığı gelirin bir sınırı varken, sanayi sektöründe teknolojik temelli verimlilik esaslı üretilen ürünlerin getirisinin ucu açıktır ve bu sürdürülebilir ekonomik büyümenin dinamosu olabilecektir.

4.5. Türkiye'nin Refah Göstergeleri

Şekil 4.13. OECD Ülkelerinde Gini Katsayılarının Dağılımı

Kaynak: OECD, 2018

Gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli ölçütlerinden olan Gini katsayısı 0-1 arasında rasyonel bir değer alır. 1'e yaklaştıkça gelir eşitsizliğin artması ve 0'a yaklaştıkça gelir eşitsizliğinin azalması durumunu ifade eder (Bakınız Bölüm 2.1.3). Bu bağlamda Gini 0'a yaklaştıkça bireylerin refah düzeylerinin artığı ileri sürülebilir. Şekil 4.13'de Türkiye OECD ülkeleri arasındaki kıyaslamaya göre, Şili'den sonra en yüksek Gini katsayısına (0,404) sahip ülke olarak dikkat çekmektedir. İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika, Avusturya, Polonya, Fransa gibi ülkelerde bu değer 0,3'ün altında seyretmektedir. Kanada, İspanya, Yunanistan, Portekiz, İngiltere gibi ülkelerde 0,36-0,30 arasında bir

değer aldığı görülmektedir. Yüksek gelirli gelişmiş ülkelerin genellikle ~0,3 düzeylerine yakın seyretmesine rağmen, ABD'nin gelir dağılımındaki eşitsizlik, Gini katsayısına yansıyarak 0,4'e çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 4.7. Türkiye'nin İGE Gelişimi ve Sıralaması (2001-2009)

İGE	Türkiye Puanı	Türkiye Sıralaması	Ülke Sayısı
2001	0,73	85	174
2002	0,73	82	162
2003	0,74	85	173
2004	0,73	96	175
2005	0,75	88	177
2006	0,75	94	177
2007	0,75	92	177
2008	0,77	84	177
2009	0,8	79	182

Kaynak: Demir Şeker, 2011, s. 12

İnsani Gelişme Endeksi, sağlık bilgi ve gelir olmak üzere gelişmişliğin üç temel alanını içine alarak birlikte hesaplanmasıyla ortaya konur. (Bakınız Bölüm 2.1.4). Tablo 4.7'de yıllara göre Türkiye'nin insani gelişmiş endeksinin (İGE) değerlerini görmekteyiz. Türkiye İGE puanı ve sıralaması bakımından sürekli olarak orta sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Özellikle 2008 ve 2009 yıllarında İGE puanında gözle görülür bir artış yaşanmış 2009 yılı itibariyle puanını 0,8 sıralamasını da 182 ülke arasından 79'a çıkarmıştır. 2010 yılında İGE hesaplama yöntemi değiştiğinden ayrıca değerlendireceğiz.

Tablo 4.8. Türkiye'de İGE Bileşenlerinin Düzeyleri (2001-2009)

Yıllar	Doğumda Beklenen Ort. Ömür (Yıl)	Yetişkin Okuryazarlık Oranı (% Olarak 15 yaş ve üstü)	Bütünleşik Brüt Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına GSYH (SAGP $)	İGE
2001	69,5	84,6	62	6380	0,735
2002	69,8	85,1	62	6974	0,742
2003	70,1	85,5	60	5890	0,734
2004	70,4	86,5	68	6390	0,751
2005	68,7	88,3	68	6772	0,75
2006	68,9	87,4	69	7753	0,757
2007/2008	71,4	87,4	68,7	8407	0,775
2009	71,7	88,7	71,1	12955	0,806

Kaynak: Demir Şeker, 2011, s. 14

Tablo 4.8'de 2001-2009 yılları arasında İGE bileşenlerinin gelişimini ayrıca görmekteyiz. Tabloda dikkat çeken bu zaman diliminde brüt okullaşma oranında anlamlı düzeyde bir artış olarak %62'den yüzde %71,1'e yükselmiştir. Kişi başına GSYH, yaklaşık iki katına çıkarak 12955$ (SAGP$) düzeyine erişmiştir. Ortalama ömür beklentisi 69,5'dan 71,7'ye yükselmiş, okuryazarlık oranı %84,6'dan %88,7'ye yükselmiştir. Türkiye'nin 2001-2009 yılları arasında İGE puanı 0,735'den 0,806'ya yükselmiştir. Bu durumda Türkiye'nin nispeten yükselen bir grafiği olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.9. Türkiye ve Dünya Bölgelerinde İGE Göstergeleri (2010)

	İGE	Doğumda Beklenen Ort. Ömür (Yıl)	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSYH (SAGP $)
Türkiye	0,679	72,2	6,5	11,8	13359
Arap Ülkeleri	0,588	69,1	5,7	10,8	7861
Doğu Asya Pasifik	0,643	72,6	7,2	11,5	6403
Avrupa ve Orta Asya	0,702	69,5	9,2	13,6	11462
Latin Amerika ve Karayipler	0,704	74	7,9	13,7	10642
Güney Asya	0,516	65,1	4,6	10	3417
Sahra-Altı Afrika	0,389	52,7	4,5	9	2050
OECD	0,879	80,3	11,4	15,9	37077
Dünya	0,624	69,3	7,4	12,3	10631

Kaynak: UNDP, 2010

Tablo 4.9'da İGE ve bileşenleri kapsamında Türkiye'nin başlıca Dünya bölgeleri ile karşılaştırılması yer almaktadır. Türkiye 0,679 İGE puanına göre Dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bileşen düzeyinde incelersek ortalama beklenen ömür ile SAGP ile hesaplanan kişi başına düşen gelirde Dünya ortalamasının üstünde görünmektedir. Ancak ortalama okullaşma ve beklenen okullaşma yılı dikkate alındığında Dünya ortalamasının gerisindedir. Ayrıca Türkiye'nin çoğunlukla yüksek gelirli gelişmiş ülkelerin yer aldığı OECD ülkelerinin İGE bileşen ortalamalarıyla karşılaştırıldığında ortalama beklenen ömür de %10, ortalama okullaşma yılında %43, beklenen okullaşma yılında %25 ve SAGP ile hesaplanan kişi başına gelirde %64 daha az gelişmişliğe sahip olduğu görünmektedir. Türkiye'nin özellikle ortalama ve beklenen okullaşma yılı bileşenlerinde, sadece Arap ülkeleri ve düşük gelirli fakir ülkelerin yer aldığı Güney Asya ve Sahra-Altı Afrika ülkelerinden yukarda olduğu görünmektedir. Bu bağlamda yüksek

gelirli gelişmiş ülkeler düzeyine yakınsama hedefi doğrultusunda Türkiye'nin eğitim sorunu olduğu savunulabilir. Genel olarak Türkiye İGE puanına göre az gelişmiş ülke grupları ve Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken, gelişmiş OECD gibi ülkelerin anlamlı düzeyde gerisinde yer alarak tam bir gelişmekte olan ülke profili çizmektedir.

Tablo 4.10. Küresel Rekabet Gücü Endeksi Türkiye ve İlk 10 (2016-2017)

Ülkeler	2016 (138 ülke içinde)	2017 (137 ülke içinde)
İsviçre	1	1
ABD	3	2
Singapur	2	3
Hollanda	4	4
Almanya	5	5
Hong Kong	9	6
İsveç	6	7
İngiltere	7	8
Japonya	8	9
Finlandiya	10	10
TÜRKİYE	55	53

Kaynak: World Economic Forum - The Global Competitiveness Report 2017–2018

Tablo 4.11. Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücü Endeksinin Hesaplanmasında Kullanılan Bileşenlerdeki Sıralaması (2015-2017)

ENDEKS BİLEŞENİ	2015 (140 ülke içinde)	2016 (138 ülke içinde)	2017 (137 ülke içinde)
Kurumsal yapılanma	71	74	75
Altyapı	53	48	53
Sağlık ve ilköğretim	84	79	73
Yükseköğretim ve işbaşında eğitim	48	50	55
Mal piyasalarının etkinliği	53	52	45
Pazar büyüklüğü	14	17	16
İnovasyon	69	71	60
İşgücü piyasaları	127	126	127
Makroekonomik ortam	50	54	68
Mali piyasaların gelişmişliği	80	82	64
Teknolojik hazırlık	62	67	64
İş dünyasının yetkinliği	67	65	58

Kaynak: World Economic Forum - The Global Competitiveness Report 2017–2018

Rekabet edebilirlik, bir ülkenin verimlilik düzeyini belirlemeye yarayan bir dizi kurum, politika ve faktör olarak ifade edilebilir (Bakınız Bölüm 2.1.5). Tablo 4.10. incelendiğinde ilk 10'da 6 Avrupa ülkesi yer alırken, 3 Asya ülkesi ve ABD yer

almaktadır. Türkiye ise endekste yer alan ülke sayısı dikkate alındığında 2017 yılı itibariyle iki basamak yükselerek ortanın üzerinde 53. sırada kendine yer bulmaktadır.

Tablo 4.11 Küresel Rekabet Gücü Endeksinin hesaplanmasında kullanılan ana bileşenlerde Türkiye'nin yerini göstermektedir. Tabloda 2015-2017 arasında Türkiye'nin anlamlı düzeyde yükselişte olduğu bileşenler yeşil renkle, anlamlı düzeyde düşüş yaşadığı bileşenlerde kırmızı renkle işaretlenmiş ve bileşen sıralamasında anlamlı bir değişme olmadığı yerler beyaz bırakılmıştır. Türkiye'nin endekse göre en iyi performansı 2015 yılında 14. Sıra ile "Pazar büyüklüğü" bileşenindedir. 2017'de 16. sıralamaya gerilemiştir. En kötü performansı 127. sıra ile "İşgücü piyasaları" bileşeni olarak dikkat çekmektedir. 2015-2017 dönemlerini dikkate alırsak özellikle "Makroekonomik ortam" bileşeninde sıralamada önemli gerileme yaşanmıştır. Bununla beraber "Yükseköğretim ve işbaşında eğitim" ve "Kurumsal yapılanmada da sıralamaya göre gerileme görünmektedir. Belirtilen dönemde "İş dünyasının yetkinliği", "Mali piyasaların gelişmişliği", "İnovasyon, "Mal piyasalarının etkinliği" ve "Sağlık ve ilköğretim" bileşenlerin performansında anlamlı düzeylerde yükselme söz konusudur.

Endekse göre iki sıra yükselmesine rağmen bu performansı hedefi yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişmek olan Türkiye için yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda kurumsal çerçevesini iyileştirmeli, işgücü piyasasında yer alan katılıkları ortadan kaldırmalıdır. Ayrıca makroekonomik istikrarı ön planda tutarak finansal piyasaların etkinliği artırmalıdır (World Economic Forum - The Global Competitiveness Report 2017–2018, 2017). Türkiye pazar büyüklüğü bakımından ilk 20 içinde olmasına rağmen bu durumun avantajını diğer bileşenlere yansıtamadığı açıktır. Bundan dolayı inovasyon ve teknolojik hazırlık ile mal piyasalarının etkinliğinin daha fazla artırılması hedeflenerek pazar büyüklüğünün avantajından faydalanılmalıdır.

Genel olarak refah göstergeleri çerçevesinde Türkiye'yi değerlendirecek olursak; ülke, Dünya ortalamasının üzerindeki verilere sahip, gelişmiş ülkelere yakınsamaya çalışan gelişmekte olan yüksek orta gelirli ülke olmasıyla uyumlu grafik çizmektedir.

4.6. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Türkiye Hakkında Görüşler

Türkiye Dünya Bankası'na göre 1955 yılında düşük-orta gelir düzeyine erişmiş ve 50 yıl bu düzeyde kalarak 2005 yılında yüksek-orta gelir düzeyine erişmiştir ve sonuç

olarak yüksek gelir düzeyine erişemediği için 2018 yılı itibariyle 63 yıldır orta gelir düzeyindedir (Bakınız Bölüm 2.2.3). Bu bağlamda yarım asır aynı gelir düzeyinde sıkışıp kalması, ekonomik büyümesinin durağanlaşması Türkiye'nin orta gelir tuzağı kavramı ile karşılaşmasının yeni olmadığını bize göstermektedir. Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelerin bu gelir düzeyine ulaşmalarını sağlayan büyük ekonomik büyüme sıçramasını hiçbir zaman yapamadığı aşikârdır. Bundan dolayı Türkiye orta gelir tuzağı bağlamında değerlendirilerek, bunun nedenini ekonomi bilimcilerinin tartışması ve bu bağlamda çeşitli araştırmalar yapmasına neden olmuştur.

Orta gelir tuzağı üzerine Türkiye'de yapılan önemli çalışmalardan birisi Yeldan vd (2013) çalışmasıdır. Onlara göre orta gelir tuzağını değerlendirirken büyüme oranlarını tek başına ele almak gerçekçi değildir. Ülkenin dış ticaret ve sermaye yapısıyla beraber uzun vadeli verimlilik temelli üretkenliğin kaynağı olan beşeri sermaye ve Ar-Ge gibi önemli göstergelerin de büyüme oranlarıyla beraber değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Makro göstergeler ışığında Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını değerlendiren Yeldan & vd (2013), Türkiye orta gelir tuzağında olmasa bile, imalat sanayinin GSYH'da payının giderek daralması ve ayrıca 2000 yılından sonra Türkiye'nin ithal sermaye girdisine bağımlı hale gelen bir ülke konumuna geldiğini belirtmişlerdir. Çalışmada Türkiye 26 farklı bölgeye ayrılarak gelişmişlik farklarına göre sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre 12 bölge orta gelir tuzağı riski taşımakta, 8 bölge orta düşük gelir grubunda yer almakta ve 6 bölgenin orta gelir tuzağı riski taşımadığını değerlendirmişlerdir (Yeldan, Taşçı, Voyvoda ve Özsan, 2013).

Eğilmez (2012)'ye göre orta gelir tuzağına yakalanmadan önce, ekonomide bazı sorunlu durumlar ortaya çıkar. En başta tasarruf-yatırım düzeylerinin düşük kalması olarak görünmektedir. Bir diğer sorun imalat sanayinde gelişmenin durağanlaşması ve azalmasıdır. Son olarak işgücü piyasasının koşullarının kötü olmasıdır. Eğilmez (2012)'ye göre Türkiye'de bu sorunlar görüldüğünden, Türkiye'nin orta gelir tuzağı riski altındadır. Eğilmez (2015) üç yılın ardından çalışmasını güncelleyerek Türkiye'nin orta gelir tuzağı riskinden kurtulamadığını ve bu riskin hala devam ettiğini savunmaktadır. O bu riskten kurtulmak konusunda önerilerde bulunmuştur. İlk olarak faizler yükseltilerek tasarrufların artırılması gerektiğini savunur ve sonrasında yurtiçi talep artırılarak ekonominin hareketlendirilmesi gerektiğini ileri sürer.

Acar (2012) Türkiye'yi analiz etmiş çalışmasında Türkiye'nin orta gelir tuzağında bulunduğu ve bunun nedeni olarak da, Türkiye imalat sanayisinin yüksek gelirli gelişmiş ülkelerin yüksek teknolojili sanayileşme düzeyine yakınsayamaması olduğunu belirtmiştir. Çalışmada Türkiye'yi orta gelir tuzağının içine çeken sanayisizleşme, imalat sanayinde niteliksel kayıplara ve katma değeri yüksek teknolojik ürün ihracatının düşük kalmasına neden olmaktadır (Aktaran Manga, 2018, s. 174).

Yılmaz (2014) ise yaptığı çalışmada tarımda yer alan işgücü fazlasının sanayi sektörüne kaydırılamaması Türkiye'yi orta gelir tuzağına itmektedir. Bu durumda kaliteli beşeri sermaye birikimi ile tarımsal işgücü fazlasının, verimlilik temelli ticari alanlara kaydırılması ile Türkiye orta gelir tuzağından uzaklaşacağını ifade etmektedir (Aktaran Manga, 2018, s. 174).

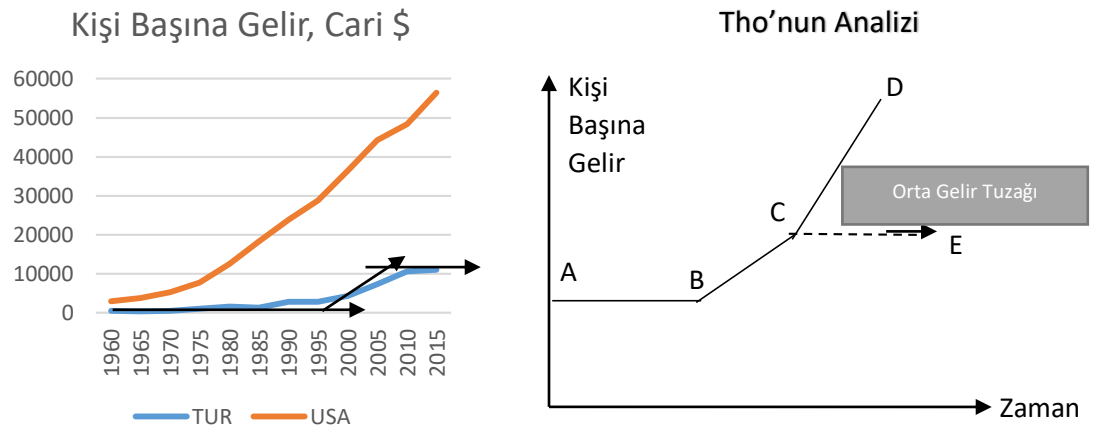
Robertson ve Ye (2013) yöntemini kullanarak Koçak ve Bulut (2014) tarafından yapılan ampirik çalışmada Türkiye'nin üst orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığını test etmişlerdir. Bu çalışmaya göre Türkiye'nin büyüme ivmesi düşmektedir ancak henüz orta gelir tuzağına yakalanmamıştır. Ancak yeni bir büyüme dalgası yakalayıp sürdürülebilir büyüme yakalayıp durağanlaşmayı aşamaz ise orta gelir tuzağına yakalanmak kaçınılmaz olacaktır. Çözüm olarak makroekonomik istikrar sağlayıcı ve tasarruf eğilimini artırıcı önlemler alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Aktaran Aydın ve Yalın, 2018, s. 18-19).

Bozkurt, orta gelir tuzağı üzerine çoklu ülke çalışması yaparak iki soruya cevap aramıştır. Orta gelir düzeyindeki ülkelerin hangi grubunda orta gelir tuzağı ile karşılaşma riski daha fazladır? Orta gelir tuzağı riskini düşük-orta gelirli ülkelerden daha fazla taşıyan yüksek-orta gelirli ülkelerde yakınsama hipotezi geçerli midir? Bozkurt, ilk sorunun cevabını yüksek-orta gelirli ülkelerin düşük-orta gelirli ülkelere göre daha fazla orta gelir tuzağına yakalanma riski olduğunu tespit etmiştir. Türkiye'nin de dâhil olduğu 28 yüksek-orta gelirli ülkeleri birim kök testi yaparak analiz etmiş, yakınsama hipotezinin 15 ülkede geçerli olduğu ve Türkiye'nin ıraksama içinde olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ayrıca Türkiye gibi ülkelerin ıraksama sorunu yaşamaması yüksek gelirli ülkelere yakınsaması için çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Bozkurt çalışmasında tasarruf düzeyini artırıcı, gelir adaletsizliğini azaltan, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenerek katma değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretimine yöneltici, eğitim kalitesini artırıcı stratejilerin uygulanmasını ileri sürmektedir (Bozkurt, 2014).

Bozkurt, vd. (2014), Türkiye için 1971-2012 dönemine ilişkin veriler kullanarak yakınsama analizi yapmışlardır. Buna göre Türkiye yüksek gelirli ülkere gelir yakınsaması içindedir. Gelir yakınsaması tek başına ülkenin orta gelir tuzağı riskinden uzaklaşacağı anlamı taşımamaktadır. Bundan dolayı literatürden yola çıkarak kişi başına düşen gelir ile yüksek eğitimde okullaşma oranı, yurtiçi tasarruf oranı ve imalat sanayi arasındaki ilişkilerde araştırılmıştır. Buna göre uzun dönemde eğitim düzeyi ve tasarruf oranlarının belirleyeci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha açık bir ifade ile yüksek eğitimde okullaşma oranı ve yurtiçi tasarruf oranındaki artışlar kişi başına düşen geliri de artırmaktadır. Yaptıkları analizde Türkiye'de imalat sanayinin yeterli düzeyde olmaması neticesinde gelir artırıcı etkisi bulunmamaktadır. Özellikle 2002-2012 yılları arasında artan üniversitelerin etkili olmasıyla, yüksek eğitimde okullaşma oranının gelire pozitif etki yaptığı tespit etmişlerdir. Ayrıca yurtiçi tasarruf oranlarının Türkiye'nin kişi başına geliriyle doğru orantılı olduğunu tespit etmişlerdir (Bozkurt, Bedir, Özdemir ve Çakmak, 2014, s. 37).

MÜSİAD, orta gelir tuzağı üzerine Türkiye üzerine ele almıştır. Çalışmada hedeflenen tuzağın nedenlerini ortaya koyarak bu tuzaktan nasıl çıkılacağının yollarını ortaya koymaktadır. MÜSİAD, ülke uzun dönemli sürdürülebilir büyüme dalgası yakalamış ise, bir üst gelir grubuna geçebileceğini ileri sürmektedir. Büyüme yavaşlayıp durağanlaştığı zaman orta gelir tuzağı riski doğduğunu savunur. Çalışmaya göre Güney Kore, Tayvan gibi ülkelerin yaptığı gibi teknolojik atılımların gerçekleşmesi ile sürdürülebilir büyüme sağlanabilir. MÜSİAD eğer büyüme durağanlaşır ise verimlilik artışı sağlanırsa bu durumdan çıkılabileceğini öne sürmektedir (MÜSİAD, 2012, s. 96-98).

Şekil 4.14. Türkiye'nin Kişi Başına Gelir Sürecinin Tho'nun Grafiksel Orta Gelir Tuzağı Analizi ile Karşılaştırılması (1960-2015)

Kaynak: (World Bank – DataBank, 2018), (Tho, 2013)

Şekil 4.14'de Türkiye'nin uzun dönemli kişi başına düşen gelir sürecinin, Tho'nun grafiksel olarak orta gelir tuzağı analizi (Bakınız Bölüm 2.3.3.3) ile karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin kişi başına gelir sürecinin 1990-2000 yılları arası Tho'nun analizindeki A-B doğrusuna, 2001-2009 yılları arası B-C doğrusuna, 2010-2015 yılları arasındaki durumu C-E doğrusuna uyumlu seyretmektedir. Bu durumda Türkiye'nin Tho'nun ülkelerin orta gelir tuzağına girme sürecine göre uyumlu görünmektedir. Dünya Bankasının 1955-2005 yılları arasında Türkiye'yi düşük-orta gelir düzeyinde, 2005 yılından sonrada yüksek-orta gelir düzeyinde tanımlamasıyla ve 2018 yılı itibariyle de Türkiye'nin 63 yıldır orta gelir düzeyinde yer alması bu durumu desteklemektedir. (Bakınız Bölüm 2.2.4).

Bazı çalışmalar Türkiye'yi orta gelir tuzağında olduğunu belirtirken, bazısı orta gelir tuzağında olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda görüş birliği olmamakla birlikte yüksek oranda uzlaşılan görüş, Türkiye orta gelir tuzağı riski taşımakta olduğudur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomiler kalkınırken ilk aşamada tarımdan hafif tüketim üretimi yapan başlangıç sanayilerine geçişleri hızlı ve kolay olmaktadır. Bunun nedeni tarımın işgücü fazlasının sanayi sektörüne bol ve ucuz işgücü aktarmasıdır. Tarımdan sanayi sektörüne kayan bu işgücü tarım ürünlerine göre daha yüksek katma değer yaratan ürün üreten sanayi sektörüne geçiş yaptığı için büyümeyi ivmeli bir şekilde artırmaktadır. Bu dönemin bir diğer önemli özelliği tarımdan gelen bu işgücünün vasıfsız olması işgücüne ödenen reel ücretlerin düşük olmasıdır. Bu durum ülkeye uluslararası düzeyde maliyet avantajı sağlamaktadır.

Sermaye ve işgücünün düşük verimli tarım sektöründen daha yüksek verimliliğe sahip sanayiye kayması üretkenliği artırarak ekonomik büyümenin kolay ve ivmeli olmasına neden olur. Zaman geçtikçe ekonomiler orta gelir düzeyine yaklaşır ve içine girer. Bundan sonra fiziksel sermaye artışlarına bağlı yüksek kârlara dayanan kolay ve hızlı büyümenin kaynakları ekonomiyi uyarı gücü etkinliğini yitirmektedir. Bunun esas nedeni gelişen ve değişen teknolojilerin daha verimli olması sebebiyle var olan teknoloji eskitmesindendir. Ayrıca başlangıçta tarım sektöründen gelen işgücü fazlası bu aşamadan sonra görece reel ücretlerin daha fazla olduğu ülkelere kayması da önemli bir etmendir. Ülke bu durumda maliyet avantajını kaybetmektedir. Orta gelir düzeyindeki ülke için bu durum artık orta gelir eşiğidir. İstikrarlı sürdürülebilir büyüme artık yeni fiziksel sermaye yatırımlarıyla değil yeni üretkenlik kazanımlarıyla yani toplam faktör verimliliğindeki artışlarla gerçekleşebilir. Bunun için Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine yatırım ile elde edilecek yeni teknolojilerin etkin kullanımı gereklidir. Bunu gerçekleştiremeyen ülkeler için orta gelir tuzağı kaçınılmaz olacaktır.

Orta gelir düzeyine gelmiş bir ülkede sadece fiziksel sermaye yatırımlarını artırmak kısa vadede bir büyüme sağlar. Sonrasında ekonomik büyüme durağanlaşır. Bu durumda eğer önlem alınmaz ise orta gelir tuzağına yol açar. Ülkeler orta gelir düzeyinde sıkışıp kalmamak için yapısal reformlara ihtiyaç duyarlar.

Orta gelir tuzağından çıkışın anahtarı Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleridir. Ülke uzun dönemde sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için, beşeri sermayenin niteliği geliştirilerek Ar-Ge sektörüne bilim adamı, araştırmacı, teknik elemanlar gibi

nitelikli işgücünün ekonomiye aktarılmasını sağlamalıdır. Bu ancak iyi planlanmış bir eğitim sistemi ile mümkündür.

Beşeri sermayenin niteliği ne kadar geliştirilirse üretimde kullanılan girdilerin verimini artırarak, ürün ve miktar kalitesini artırır. Uzun dönemde ekonominin rasyonalitesini yükselterek daha efektif Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine olanak vererek sürdürülebilir büyümenin önünü açar. Bu bağlamda beşeri sermayenin geliştirilmesi kalkınmanın temelini oluşturmaktadır.

Ar-Ge ve inovasyon sonucu olarak yeni teknoloji açığa çıkar. Yeni teknoloji mevcut teknolojilerden verimli olduğundan ülke ekonomisinin uluslararası piyasada maliyet ve kalite avantajı sağlar. Yeni teknoloji fiziksel sermaye ile birleşerek düşük maliyetle kârlı katma değeri yüksek ürün yaratmada kullanılır. Bu durum sürdürülebilir büyümeyi sağlayarak sonuçta iktisadi kalkınmayı sağlayarak ülkenin gelişmiş ekonomilere yakınsamasına olanak verir.

Ar-Ge ve inovasyon ile gelen yenilikler incelenirken Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" kavramına da vurgu yapmak gerekir. Yaratıcı yıkımla gelen gelişme olarak ifade edilen bu durumda, yeni gelen daha verimli olarak daha az maliyetle daha kaliteli ürünü oluşturur. Yaratıcı yıkımının doğurduğu gelişmeye ayak uyduramayan ülkelerde büyüme durağanlaşması kaçınılmaz sonuçtur. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; yaratıcı yıkımı açığa çıkaran ekonomiler rekabette diğer ekonomilerde öne geçer. Sistemde bu ekonomiler önden giderken, bu ekonomilere yakınsayarak yoluna devam eden ekonomilerde gelişme gözlemlenir. Bu durumda yeniliği ekonomilerine entegre edemeyen ülkeler, iktisadi bütünleşme ile ticari sınırların kalktığı Dünya gelir pastasının giderek büyüdüğü günümüzde, rekabet gücü yitirdiğinden pastadan daha az pay almaya başlar ve ekonomik büyüme sorunu yaşarlar.

Orta gelir tuzağı kısır döngüsüne takılmış bir ülke için önemli olan bir diğer faktör ulusal tasarrufların artırılmasıdır. Bilindiği üzere yurtiçi tasarruflar yatırımların esas kaynağı olarak ekonomik büyümeyi direk olarak etkiler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için tasarruf-yatırım ve büyüme arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Ekonomide eğer ulusal tasarruflar yeterli değilse, yatırımların karşılanabilmesi için yabancı sermayeye başvurulur. Bu durum kısa vadede ekonominin ihtiyacını karşılayıp ekonomik büyümeyi artırsa bile etkisi uzun vadeli olmaz. Ayrıca bu durum ülkeye dışa bağımlı yaparak dışsal

şok ve krizlere aşırı duyarlı hale getirmektedir. Bu krizler ve şoklar istikrarı bozarak uzun vadede sürdürülebilir büyümenin önünde engel oluşturur.

Türkiye Dünya Bankasına göre 1955 yılında düşük-orta gelir düzeyine yükseldikten sonra ancak 2005 yılında yüksek-orta gelir düzeyine erişmiş ve 2018 yılı itibariyle hala bu gelir düzeyinde yer alarak 63 yıldır orta gelirli ülke konumundadır. Ülkelerin gelirlerinin sınıflandırılması dışında uluslararası refah göstergeleri kapsamında değerlendirmelerde veriler Türkiye'nin gelişmekte olan orta gelirli bir ülke olduğu ile uyumludur.

Türkiye'nin ekonomik büyüme performansını uzun dönemli incelediğimizde ülke ekonomisinin büyüme rakamlarında benzer eğilim içinde hareket ettiği görülmektedir. Analizler göstermektedir ki Türkiye'nin bu 63 yıllık ekonomik serüveninde günümüz yüksek gelirli ülkelerinin o dönemlerde yaptığı ekonomik büyüme sıçramasını yapamadığıdır. Bu dönemlerde ülke ekonomik şoklar ve krizlerle karşı karşıya kalarak ekonomik büyüme performansı belli bir sınırdan dışarıya çıkamamış, belli dönemlerde istikrarlı belli dönemlerde istikrarsızlık göstermiştir.

Türkiye özellikle yatırımlarını finanse etmek için yabancı sermayeye bağımlı bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu durumun temel nedeni ulusal tasarrufların yetersizliğidir. Türkiye'de ulusal tasarruflar son yıllarda giderek düşmektedir. Bu bağlamda ulusal tasarruflar ne kadar düşerse ülke bir o kadar yatırımlarını finanse edebilmek için ithal kaynaklara ihtiyaç duyacaktır. Bu kaynaklar zaman zaman ekonomik büyümeye olumlu yansısa bile sürdürülebilir değildir. Ekonomik büyümesinin istikrarsızlığının başlıca nedenini oluşturmaktadır. Türkiye'nin ulusal tasarruflarının artırılması için gelir dağılımındaki adaletin önemi büyüktür. Yapılan analizler göstermektedir ki gelir dağılımı eşitsizliği azaldıkça tasarruflar artmaktadır. Ayrıca Türkiye'de son yıllarda mevcut tasarrufların dâhi etkin kullanılmadığını görmekteyiz. Konut harcamaları yatırım harcamalarının neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Bu gelişmiş ülkelere göre çok yüksek bir orandır ve sürdürülebilir değildir. Bundan dolayı bu yatırımlar gelişmiş ülkelerdeki gibi katma değeri yüksek ürün üretmek için imalat sanayine kaydırılmalıdır.

Türkiye'nin yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişebilmek için anlamlı düzeyde sürdürülebilir büyüme (büyüme sıçraması) oranlarına erişememesinin en büyük nedenleri

arasında Ar-Ge ve inovasyon yetersizliği yer almaktadır. Son 50 yıl incelendiğinde Ar-Ge ve inovasyon temelli büyüme modeli benimseyerek yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişen ülkelerin özellikle yeni teknoloji yaratma bakımından orta gelir düzeyinde sıkışıp kalan ülkelere göre karşılaştırılmayacak düzeyde üstün oldukları görülmektedir. Açığa çıkan yeni teknoloji ile verimli üretim teknikleri kullanılarak daha kaliteli ve katma değeri yüksek, uluslararası alanlarda kıymet ve talep gören ürün üretmek ivmeli sürdürülebilir büyüme sağlar.

Türkiye'de Ar-Ge ve inovasyona ayrılan bütçe son yıllarda artsa bile hala çok düşüktür. Bu durum ekonominin yeni teknolojilere, verimlilik artışlarına ulaşmasına ve katma değeri yüksek ürün yaratmasına engel olmaktadır. Bununda sonucu olarak büyüme sıçramasını gerçekleştirememektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin ihtiyacı olan büyüme yaklaşımı Ar-Ge ve inovasyona dayalı, verimliliği temel alan bir model olmalıdır. Zamanımızda bu durum artık akıllı üretim olarak adlandırılan yeni sanayi evrimi Sanayi 4.0'a entegrasyon ile mümkündür. Bu bağlamda günümüzde Sanayi 4.0'ın yaratıcı yıkım çarkını harekete geçirebilecek yeni bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Bundan dolayı Türkiye'nin yapısal reformları gerçekleştirerek uzun vadeli sürdürülebilir büyüme gerçekleştirmek ve sonucunda kalkınarak refah düzeyini gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarabilmek için üretim yönünü Sanayi 4.0 ile uyumlandırması çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Adak, M. (2013). OCAK 31, 2018 tarihinde İKT203 Makro İktisat I. | Assoc. Prof. Mehmet Adak: http://blog.yalova.edu.tr/mehmetadak/wp-content/uploads/sites/15/2013/03/B.makro_2_hafta.pdf adresinden alındı

Adaso. (2017). Aralık 10, 2017 tarihinde Adana Sanayi Odası - Adana Chamber of Industry: http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/K%C3%9CRESEL%20REKABET%C3%87%C4%B0L%C4%B0K%20ENDEKS%C4%B0%20T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf adresinden alındı

Adıgüzel, M. (2013). Küresel rekabet gücünün ölçülmesi ve Türkiye bağlamında bir değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi(37).*

Adnan Menderes Üniversitesi. (2018). *Makro iktisat teorisi I.* Mart 1, 2018 tarihinde http://akademik.adu.edu.tr/fakulte/iktisat/webfolders/Tasarruf.pdf adresinden alındı

Agenor, P. R., Canuto, O., ve Jelenic, M. (2012, NOVEMBER). Avoiding middle-income growth traps. *Economic premise(98).* KASIM 1, 2017 tarihinde http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP98.pdf adresinden alındı

Aghion, P. (2005). Growth and institutions. *Emprica, 32,* 3-18.

Aghion, P., ve Howitt, P. (1992). A model of growth through creative destruction. *Econometrica, 60*(2), 323-251.

Aghion, P., ve Howitt, P. (1998). *Endogenous growth theory.* Cambridge: The MIT Press.

Ahmad, A., Ahmad, N., ve Ali, S. (2013). Exchange rate and economic growth in Pakistan (1975- 2011). *MPRA Paper No. 49395,* 740-746. Şubat 27, 2018 tarihinde https://mpra.ub.uni-muenchen.de/49395/1/MPRA_paper_49395.pdf adresinden alındı

Akad, İ. (2012). *Kalkınma sürecinde büyüme ve istihdam ilişkisi: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Akgül, I. (1995). Satınalma gücü paritesi: uzun dönem yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi Ekonometri Dergisi*, 61-100.

Aksu, L. (2016). Türkiye'de beşeri sermayenin önemi: iktisadi büyüme ile ilişkisi, sosyal ve stratejik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 68-129. Ocak 20, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/207714 adresinden alındı

Aktan, C. C., ve Vural, İ. Y. (2002). *Gelir dağılımında adaletsizlik ve gelir eşitsizliği: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri*. Şubat 28, 2018 tarihinde

Canaktan.Org: http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf adresinden alındı

Aslan, N., ve Yılmaz, O. (2015). Finansal gelişme ve büyüme ilişkisinin Solow modeli ile analizi: Türkiye üzerine bir çalışma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 7*(12), 17-39. Nisan 1, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/4004 adresinden alındı

Ateş, S. (1998). *Yeni içsel büyüme teorileri ve Türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinin analizi*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Atik, H. (2015). Türkiye için orta gelir tuzağından kurtuluş önerileri. *Sosyoekonomi, 23*(26), 165-174. Şubat 21, 2018 tarihinde http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/download/5000145646/5000134368 adresinden alındı

Aydın, M. K., ve Yalın, T. (2018). Orta gelir tuzağı: Bir litaratür taraması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(65), 663-678. Mart 5, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/323264786_Orta_Gelir_Tuzagi_Bir_Literatur_Taramasi adresinden alındı

Ayhan, A. (2002). *Dünden bugüne Türkiye'de bilim ve teknoloji ve geleceğin teknolojileri.* İstanbul: Beta Yayınevi.

Aykırı, M. (2017). The importance of human capital on the sustainability of economic growth and the emergence of middle income balance: An application on higher and upper-middle-income countries. *International Journal Of Economıc Studies, 3*(4), 683-706. Şubat 8, 2018 tarihinde http://ekonomikarastirmalar.org/index.php/UEAD/article/download/203/132 adresinden alındı

Bal, H. (2004). Geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ve dış finansman. *Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 155-172.

Barro, R. J. (1990). Goverment spending in a simple model of endogenous growth. *The Journal of Political Economy*, *98*(5), 103-125.

Basılgan, M. (2011). Ekonomik gelişmenin yaratıcı yıkımı: Schumpeteryan girişimci. *Amme İdaresi Dergisi, 44*(3), 27-56. Ocak 10, 2018 tarihinde http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/74607826a3f8bcc_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi adresinden alındı

Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve altyapı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47*(3-4), 83-94. Ocak 25, 2018 tarihinde http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5186.pdf adresinden alındı

Begg, D., Fischer, S., ve Dornbush, R. (2010). *İktisat.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Berber, M. (2011). *İktisadi büyüme ve kalkınma.* Trabzon: Derya Kitapevi.

Biber, A. E. (2010). İktisadi büyümede kurumsal faktörler ve kurumsal değişim. *Akademik Bakış Dergisi*. Şubat 10, 2018 tarihinde http://www.akademikbakis.org/eskisite/19/05.pdf adresinden alındı

Bilen, M., ve Çalışır, M. (2013). Türkiye'de yoksulluk tuzağının politik belirleyicileri. *Akademik İncelemeler Dergisi, 8*(1), 321-345.

Bozkurt, E. (2014). *Orta gelir tuzağı: Türkiye ve seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D., ve Çakmak, E. (2014). Orta gelir tuzağı ve Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*(167), 22-39. Mayıs 5, 2018 tarihinde https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/167/167-02.pdf adresinden alındı

Bulman, D., Eden, M., ve Ha, N. (2014). Transitioning from low-income growth to high-income growth: Is there a middle income trap. *Policy Research Working Paper 7104*, 1-36.

Cai, F. (2012). Is there a "middle-income trap?" theories, experiences and relevance to China. China & World Economy, *20*(1), 49-61.

Calderôn, C., ve Servên, L. (2004). The effects of infrastructure development on growth and income distribution. *Central Bank of Chile Working Papers(270)*. Ocak 27, 2018 tarihinde https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/14136/WPS3400.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı

Ceylan, R., ve Ulucan, H. (2014). Satın alma gücü paritesi hipotezi (SAGP)'nin OECD ülkeleri için test edilmesi. *Sosyo Ekonomi*, 195.

Chen, X., ve Tian, G. (2017). The nature and avoidance of the middle income. *Frontiers of Economics in China, 9*(3), 347-369.

Cottani, J. F., Cavelli, D. F., ve Khan, M. S. (1990). Real exchange rate behavior and economic performance in LDCs. *Economic Development and Cultural Change, 39*(1), 61-76.

Cural, M. (2009). OECD ülkelerinde gelir dağılımının 1980 sonrası gelişimi ve eşitsizliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 4*(2), 73-97. Ocak 26, 2018 tarihinde http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880345.pdf adresinden alındı

Çakmak, E., ve Gümüş, S. (2005). Türkiye'de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: ekonometrik bir analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 60*(1), 59-72.

Çavuş, Z. (2014). *Orta gelir tuzağı: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Çelebioğlu, F. (2004). Romer modeli kapsamında bilişim teknolojileri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin bilişim teknolojileri indeksi vasıtasıyla incelenmesi: OECD ülkelerinde karşılaştırmalı bir analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 6*(2), 165-186. Nisan 5, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/320740847_Romer_Modeli_Kapsaminda_Bilisim_Teknolojileri_Ve_Ekonomik_Buyume_Arasindaki_Iliskinin_Bilisim_Teknolojileri_Indeksi_Vasitasiyla_Incelenmesi_OECD_Ulkelerinde_Karsilastirmali_Bir_Analiz adresinden alındı

Çetinkaya, Ş. (2016). Orta gelir tuzağı tehlikesi ve Türkiye ekonomisi üzerine bir analiz. Şubat 28, 2018 tarihinde https://www.iku.edu.tr/upp/8562/files/%C5%9Eahin%20%C3%87etinkaya.pdf adresinden alındı

Demir Şeker, S. (2011, Ekim). *Türkiye'nin insani gelişme endeksi ve endeks sıralamasının analizi.* Kasım 17, 2017 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı: http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13562/Turkiyenin_Insani_Gelisme_EndeksiveEndeksSiralamasininAnalizi.pdf adresinden alındı

Demir, O., ve Üzümcü, A. (2003). İçsel büyümenin kaynakları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(3-4). Nisan 1, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30003 adresinden alındı

Destek, M. A., ve Okumuş, İ. (2016). Satın alma gücü paritesi hipotezi geçerliliğinin Fourier birim kök testleri ile incelenmesi: OECD ülkeleri örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 73-87. Ekim 31, 2017 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223122 adresinden alındı

Doğan, S., ve Şanlı, B. (2003). İktisadi kalkınmada beşeri sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi, 8*(1), 179-196. Ocak 15, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/195047 adresinden alındı

Dursun, Y., ve Nakip, M. (1997). *1994 ekonomik krizinin işletmelerin pazarlama faaliyetleri ve tüketiciler üzerindeki etkileri.* Kayseri: Üniversite-Sanayi Araştırma İşbirliği Vakfı Yayınları.

Duruel, M., ve Kara, M. (2005). Türkiye'de ekonomik büyümenin istihdam yaratamama sorunu. *Sosyal Siyaset Konferansları(50),* 368-396.

Dündar, O. (2013). *Orta gelir tuzağı: Türkiye ekonomisi için riskler ve sakınma stratejileri.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

Eğilmez, M. (2012, Aralık 16). O*rta gelir tuzağı ve Türkiye*. Ekim 31, 2017 tarihinde http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html adresinden alındı

Eğilmez, M. (2012, Eylül 7). *Büyüme başka şey gelişme başka*. Aralık 9, 2017 tarihinde Kendime Yazılar - Mahfi Eğilmez yazıları: http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/buyume-baska-sey-gelisme-baska.html adresinden alındı

Eğilmez, M. (2012, Eylül 18). *Gelir dağılımında düzelme yok*. Ocak 14, 2018 tarihinde Kendime Yazılar - Mahfi Eğilmez yazıları: http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/gelir-daglmnda-duzelme-yok.html adresinden alındı

Eğilmez, M. (2015). *Kur, faiz ve büyüme ilişkisi*. Ocak 2, 2018 tarihinde Kendime Yazılar: http://www.mahfiegilmez.com/2015/08/kur-faiz-ve-buyume-iliskisi.html adresinden alındı

Erdoğan, S., ve Canbay, Ş. (2016). İktisadi büyüme ve araştırma & geliştirme (Ar-Ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2). Ocak 31, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/225008 adresinden alındı

Erkek, D. (2011). *Ar-ge inovasyon ve Türkiye*. GEKA. Şubat 11, 2018 tarihinde http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e6jpd10591tg915tg1ltt1kav8.pdf adresinden alındı

Erkoç, Ç. (2015). Orta gelir tuzağında Türkiye: 2023. *Sosyoekonomi, 23*(26), 187-194. Ocak 15, 2018 tarihinde http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000145648/5000134372 adresinden alındı

Eser, K., ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 1(2), 41-56.

Felipe, J., Abdon, A., ve Kumar, U. (2012). Tracking the middle-income trap: What is it, who is in it, and why? *Working Paper(715).* Şubat 1, 2018 tarihinde http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_715.pdf adresinden alındı

Froyen, R. T., ve Greer, D. F. (1990). *Principles of economics.* Macmillan Publishing Company.

Görmüş, A. (2009). *Küreselleşme sürecinde başlıca işgücü piyasası reformları*. Kamu-İş, 177-200. Şubat 28, 2018 tarihinde http://www.kamu-is.org.tr/pdf/1036.pdf adresinden alındı

Gürsel, S., ve Soybilgen, B. (2014). Türkiye uzun yıllar orta gelir tuzağından kurtulmayabilir. *BETAM Araştırma Notu, 14*(169), İstanbul.

Han, E., ve Kaya, E. A. (2007). *İktisadi kalkınma ve büyüme.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Herzer, D., ve Vollmer, S. (2011). *Inequality and growth: evidence from panel.* Journal of Economic Inequality, 489-503. Ocak 27, 2018 tarihinde https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10888-011-9171-6.pdf adresinden alındı

İçke, M. A. (2014). Schumpeter ve yeniliklerin finansmanı. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 11(1), 17-38. Ocak 31, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/107772 adresinden alındı

IMF. (2018). *World Economic Outlook (April 2018)*. Mayıs 1, 2018 tarihinde IMF DATAMAPPER: http://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/USA/TUR adresinden alındı

İnce, Ö. (2006). *Yeni büyüme teorileri; Türkiye için bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi.

Işık, C. (2014). Patent harcamaları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Sosyoekonomi.* Mart 1, 2018 tarihinde http://sosyoekonomi.dergipark.gov.tr/download/article-file/197774 adresinden alındı

Işık, C. (2016). Türkiye'de toplam faktör verimliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Verimlilik Dergisi*. Ocak 31, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Cem_Isik2/publication/301635480_TURKIYE%27DE_TOPLAM_FAKTOR_VERIMLILIGI_VE_EKONOMIK_BUYUME_ILISKISI/links/571f1ea908aead26e71a9568/TUeRKIYEDE-TOPLAM-FAKTOeR-VERIMLILIGI-VE-EKONOMIK-BUeYUeME-ILISKISI.pdf adresinden alındı

Jones, C. I. (1998). *lntroduetion to economic growth.* New York: W.W. Norton Company.

Karacan, A. İ. (1996). *Bankacılık ve kriz.* İstanbul: Finans Dünyası Yayınları.

Karagöl, E. T., ve Karahan, H. (2014). *Yeni ekonomi ar-ge ve inovasyon.* Ankara: SETA. Şubat 28, 2018 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20140226105515_yeni-ekonomi-ar-ge-ve-inovasyon-pdf.pdf adresinden alındı

Karagöz, F. (2010). Yoksulluk tuzağı ve dış yardım: Eleştirel bir yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 1-13. Kasım 31, 2017 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/100693 adresinden alındı

Karagül, M. (2003). Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyle ilişkisi ve etkin kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(5), 79-90.

Karanfil, M. (2016). Ar-ge harcamalarının orta gelir tuzağı üzerine etkisi: Avrupa birliği ve Türkiye için panel veri analizi. *Journal of Life Economics, 3*(4), 219-234. Şubat 1, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/309543076_AR-GE_HARCAMALARININ_ORTA_GELIR_TUZAGI_UZERINE_ETKISI_PANEL_VERI_ANALIZI adresinden alındı

Keser, B. (2017). *Seçilmiş OECD ülkelerinde toplam faktör verimliliği yakınsaması: Nahar-Inder yaklaşımı.* Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Keskin, A. (2011). Ekonomik kalkınmada beşeri sermayenin rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25*(3-4). Şubat 28, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30382 adresinden alındı

Kharas, H., ve Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided? *Global Journal of Emerging Market Economies, 3*(3), 281-289.

Koçak, E., ve Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: Teorik çerçeve, ampirik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. *Maliye Dergisi*(167). Aralık 9, 2017 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/288825789_Orta_Gelir_Tuzagi_Teorik_Cerceve_Ampirik_Yaklasimlar_ve_Turkiye_Uzerine_Ekonometrik_Bir_Uygulama adresinden alındı

Lee, J., Bagheri, B., ve Kao, H.-A. (2015). A cyber-physical systems architecture for industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing Letters, 3*, 18-23.

Lin, J. Y. (2001). Development strategy, viability and economic convergence. *Economic Development and Cultural Change*, 277-308.

Manga, M. (2018). *Ekonomik büyüme, sanayileşme ve orta gelir tuzağı ilişkisi: İnovasyon temelli çıkış stratejileri üzerine ampirik analizler*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi.

Marangoz, M., ve Uluyol, O. (2010). Küresel ekonomik krizin tüketicilerin harcama ve tasarruf eğilimleri üzerine etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Mufad *Journal*(45), 82-96. Şubat 28, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69853 adresinden alındı

Miles, W. (2006). To float or not to float? Currency regimes and growth. *Journal of Economic Development, 31*(2), 91-105.

Milner, S. (2001). Globalisation and employment in France: Between flexibility and protection? *Modern & Contemporary France, 9*(3), 327-337.

MÜSİAD. (2012). *Kalkınma yolunda yeni eşik: Orta gelir tuzağı.* Ekonomi Raporu 2012. İstanbul: Mavi Ofset.

North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans.* İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

OECD. (2018). *Gross domestic spending on R&D.* Nisan 18, 2018 tarihinde https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm adresinden alındı

OECD. (2018). *Income inequality.* Mayıs 15, 2018 tarihinde https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm adresinden alındı

OECD. (2018). *Triadic patent families.* Nisan 2018, 2018 tarihinde https://data.oecd.org/rd/triadic-patent-families.htm#indicator-chart adresinden alındı

OECD-ILIBRARY. (2004). *Triadic patent families methodology*. Nisan 18, 2018 tarihinde https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/triadic-patent-families-methodology_443844125004 adresinden alındı

Ohno, K. (2010). *Avoiding the middle income trap: Renovating industrial policy formulation in Vietnam*. Vietnam Development Forum (VDF), Hanoi National Graduate Institute for Policy Studies, *29*(1), 25-43. Aralık 9, 2017 tarihinde http://www.grips.ac.jp/vietnam/KOarchives/doc/EP32_ADB_HQ_MIT.pdf adresinden alındı

Öz, E., ve Göde, B. (2015). Orta gelir tuzağı ve Türkiye'nin konumu. *Maliye Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 77-93. Şubat 15, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/207893 adresinden alındı

Özel, H. A. (2012). Küreselleşme sürecinde ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 10*(19), 1-30. Mayıs 5, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/46293 adresinden alındı

Özyakışır, D. (2011). Beşeri sermayenin ekonomik kalkınma sürecindeki rolü: Teorik bir değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6*(1). Şubat 28, 2018 tarihinde http://dergipark.ulakbim.gov.tr/girkal/article/viewFile/5000056137/5000053346 adresinden alındı

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi.* İş Bankası Kültür Yayınları.

Peçe, M. A., Ceyhan, M. S., & Akpolat, A. (2016). Türkiye'de gelir dağılımının ekonomik büyümeye etkisi üzerine ekonometrik bir analiz. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 2,* 135-148. Şubat 28, 2018 tarihinde http://asosindex.com/cache/articles/turkiye-de-gelir-dagiliminin-ekonomik-buyumeye-etkisi-uzerine-ekonometrik-bir-analiz-f372533.pdf adresinden alındı

Pohjola, M. (2000). Information technology and economic growth: A cross-country analysis, working papers no:173. *World Institute for Development Economics Research(173),* 1-20. Şubat 1, 2018 tarihinde https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp173.pdf adresinden alındı

Powell, W. W., ve Snellman, K. (2004). The knowledge economy. *Annual Review of Sociology, 30,* 199-220.

Pörtner, C. (1996). *Population and economic growth.* Msc dissertation, institute of economics, University of Copenhagen.

Ramanathan, K. (2014). Industry 4.0: Implications for the adis pasific manufacturing industry. 24-29.

Rivera-Batiz, L. A., ve Romer, P. M. (1991a). International trade with endogenous technological change. *European Economic Review, 35*, 971-1004.

Rivera-Batiz, L. A., ve Romer, P. M. (1991b). Economic integralion and endogenous growth. *Quarterly Journal ofEconomies, 106*(2), 531-555.

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy,* 71-101.

Sancak, E., ve Demirci, N. (2012). Ulusal tasarruflar ve Türkiye'de sürdürülebilir büyüme için tasarrufların önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(2), 158-198. Ocak 31, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69243 adresinden alındı

Sarıbaş, H., ve Ursavaş, U. (2017). Orta gelir tuzağı: Ampirik bir çalışma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(2), 37-51. Kasım 28, 2017 tarihinde http://sbedergi.ibu.edu.tr/index.php/sbedergi/article/viewFile/1494/1428 adresinden alındı

Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economics development.* Oxford: Oxford Univercity Press.

Schumpeter, J. A. (1997). *Theorie der wirtschaftlichen entwicklung: Eine untersuchung über unternehmergewinn, kapital, kredit, zins und den konjunkturzyklus*. Berlin: Duncker & Humblot.

Sedefoğlu, G. (2016). *Yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin Bayesyen Logit modeli ile incelenmesi: Türkiye uygulaması.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniveritesi.

Soyak, A. (2005). Fikri ve sınai mülkiyet hakları: Tanımı, tarihsel gelişimi ve GOÜ'ler açısından önemi. *Legal Fikri ve Sınaî Haklar Dergisi, 1*(1), 11-30.

Şahin, A. (2005). *REMM modeli çerçevesinde bireylerin istatistiki davranışlarının analizi.* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, *3*(12), 191-199. Şubat 28, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69853 adresinden alındı

Şahin, İ., Başer, K., ve Karanfil, M. (2015). *Orta gelir tuzağı üzerine ampirik bir çalışma: Türkiye örneği (1980-2013). Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7*(2), 225-235. Ocak 28, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/201844 adresinden alındı

T. C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu kalkınma planı - Yurtiçi tasarruflar.* Ankara: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Nisa 5, 2018 tarihinde http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/256/Yurti%C3%A7i%20Tasarruflar%20%C3%96zel%20%C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). 18 Ocak, 2018 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/en-az-gelismis-ulkeler.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Ekonomik ve sosyal göstergeler*. Nisan 18, 2018 tarihinde Milli Gelir ve Üretim: http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx adresinden alındı

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2010). *Avrupa birliği ve sağlık bakanlığı uyum çalışmaları*. Ankara. Ocak 30, 2018 tarihinde http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/abkdb2.pdf adresinden alındı

TCMB. (2015). *Tasarruf - yatırım dinamikleri ve cari işlemler dengesi gelişmeleri.*

TCMB. (2018). Reel Efektif Döviz Kuru. Haziran 1, 2018 tarihinde http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/doviz+kurlari/reel+efektif+doviz+kuruu adresinden alındı.

Terzi, H., ve Telatar, O. M. (2010). *Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme.* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, *24*(2), 197-214.

The World Bank. (2016). Şubat 12, 2018 tarihinde GNI per capita, Atlas method (current US$): https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD adresinden alındı

Tho, T. V. (2013). The middle-income trap: Issues for members of the association of south east Asian nations. *Asian Development Bank In-stitute: Working Paper 421*, 1-29. Aralık 9, 2017 tarihinde https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156275/adbi-wp421.pdf adresinden alındı

TOBB. (2016). *Akıllı fabrikalar geliyor*. Ekonomik Forum. Şubat 28, 2018 tarihinde http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/016_027.pdf adresinden alındı

TÜİK. (2008, Nisan). Kasım 25, 2017 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=143 adresinden alındı

TÜİK. (2015). *Türkiye İstatistik Kurumu.* Mart 11, 2018 tarihinde Haber Bülteni: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21782 adresinden alındı

TÜİK. (2018). *Konularına Göre İstatistikler - Yıllık Hesaplar*. Mayıs 15, 2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108 adresinden alındı

Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*, 87-94.

UNDP. (2010). *Human development report 2010*. Ocak 28, 2018 tarihinde http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf adresinden alındı

UNDP. (2016). *Human development report 2016 - Human development for everyone.* Mart 1, 2018 tarihinde

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf adresinden alındı

UNDP in Turkey. (2010). Aralık 9, 2017 tarihinde http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_hdi-TR_ece%20FU.pdf?download adresinden alındı

Ünlü, F., ve Yıldız, R. (2017). Orta gelir tuzağını açıklayan teorik ve ampirik yaklaşımlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 87-115. Ocak 12, 2018 tarihinde http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi49/ERUJFEAS_Jan2017_87to115.pdf adresinden alındı

Ünlü, H. (2016). Döviz kuru oynaklığı ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği. *Sosyoekonomi, 24*(27), 11-24. Şubat 27, 2018 tarihinde http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/download/5000161337/5000154376 adresinden alındı

Vergil, H., ve Abasız, T. (2008). Toplam faktör verimliliği, hesaplanması ve büyüme ilişkisi: collins bosworth varyans ayrıştırması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 160-188.

Whelan, G., ve O'Gorman, C. (2007). The Schumpeterian and universal hero myth in stories of irish entrepreneurs. *Irish Journal of Management, 28*(2), 79-107. Mart 27, 2018 tarihinde http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/74607826a3f8bcc_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi adresinden alındı

World Bank. (tarih yok). Şubat 28, 2018 tarihinde World Bank Country and Lending Groups: https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519 adresinden alındı

World Bank - DataBank. (2018). *DataBank - World Development Indicators*. Şubat 28, 2018 tarihinde http://databank.worldbank.org/data/home.aspx adresinden alındı

World Bank - WITS. (2018). *World Intagrated Trade Solution*. Mayıs 5, 2018 tarihinde https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/country/by-country/startyear/LTST/endyear/LTST/tradeFlow/Export/indicator/XPRT-TRD-VL/partner/WLD/product/Total# adresinden alındı

World Bank. (2018). *World Bank Country and Lending Groups.* Şubat 28, 2018 tarihinde https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519 adresinden alındı

(2017). *World Economic Forum - The global competitiveness report 2017–2018.* Geneva. OCAK 28, 2018 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf adresinden alındı

(2010-2011). *World Economic Forum, Global Competitiveness Report.*

Yalçın, S. (2016). *Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. Journal of Economics Life,* 19-30. Şubat 18, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/305119 adresinden alındı

Yapraklı, S. (2007). Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için eş-bütünleşme ve nedensellik analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 287-301. Şubat 27, 2018 tarihinde http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisosbil/article/download/1020000439/1020000433 adresinden alındı

Yardımcı, P. (2006). *İçsel büyüme ve Türkiye'de içsel büyümeyi etkileyen faktörlerin ampirik analizi*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Yeldan, E. (2012). Türkiye orta gelir tuzağına yaklaşırken. *İktisat Ve Toplum, 2*(21-22), 26-30. Ekim 31, 2017 tarihinde http://www.iktisatvetoplum.com/wp-content/uploads/2017/10/erinc-yeldan-21-22.pdf adresinden alındı

Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., ve Özsan, M. E. (2013, KASIM). *Orta gelir tuzağından çıkış: Hangi Türkiye? Bölgesel kalkınma ve ikili tuzaktan çıkış stratejileri*. Kasım 12, 2017 tarihinde http://www.turkonfed.org/Files/ContentFile/ogt-raporu-ii-cilt.pdf adresinden alındı

Yener Ercan, N. (2000). İçsel büyüme teorisi: Genel bir bakış. *DPT - Planlama Dergisi,* 129-138. Mart 30, 2018 tarihinde http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/ercanny.pdf adresinden alındı

Yereli, A. B. (1997). Tasarruf politikalarının oluşumunda vergi sisteminin rolü. *Maliye Yazıları,* Nisan-Haziran(55), 64-89.

Yıldırım, S. (2009). Aghion-Howitt büyüme modeli çerçevesinde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(25), 259-268. Mart 30, 2018 tarihinde http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55585 adresinden alındı

Yıldız, A. (2015). The middle-income trap and exit strategies from the middle-income trap. *Fırat University Journal of Social Science, 25*(2), 155-170.